

**TÜRK - AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN YENİDEN
KURULMASI VE AHMET MUHTAR BEY'İN
VAŞİNGTON BÜYÜKELÇİLİĞİ
(1920 - 1927)**

BİLÂL N. ŞİMŞİR

Türk - Amerikan ilişkileri 1917 baharında kesildi. Ancak on yıl sonra, 1927 sonbaharında yeniden kurulabildi. Amerika, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş açmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, o savaşta Almanya'nın müttefikiydi; müttefikine karşı savaşa başlayan bir devletle normal ilişkilerini sürdüremezdi; 20 Nisan 1917'de Amerika'ya bir nota verdi ve bu devletle ilişkilerini kesti. Ama Amerika'ya savaş açmağa kadar gitmedi. Amerika da Türkiye'ye savaş açmadı. İki Devlet arasında savaş hali doğmamış, yalnız ilişkiler kesilmişti. Türkiye'de Amerikan haklarını İsveç gözetecekti. Amerika'daki Türk haklarını koruma görevi de İspanya'ya verilmişti. Bu durum yıllarca sürüp gitti.

1923 Lozan barış andlaşmasının yürürlüğe girmesiyle Türkiye'nin dış ilişkileri normale dönmüştü. Yeni Türkiye, yıllarca savaştığı ülkelerle de normal diplomatik ilişkiler kurmuştu. 1925 başında Londra, Paris, Roma, Atina gibi eski düşman ülkelerin başkentlerinde Türk elçileri artık görev başındaydı. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan elçileri de Cumhurbaşkanı Atatürk'e güven mektuplarını sunup Türkiye'de göreve başlamış bulunuyorlardı. 1925 yılında Türkiye'nin normal ilişkiler kuramadığı tek ülke kalmıştı: Amerika. Birleşik Amerika'nın Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk Büyükelçisi Mr. Grew ta 1927 Eylülünde Ankara'ya gelecekti. Türkiye Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey ise aynı yılın Kasım ayı sonunda Amerika'ya varacak ve Aralık başında güven mektubunu sunacaktı.

1917'de kesilen Türk - Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulması ve normale dönüşmesi 1927 sonunu bulur. Oysa Türkiye, yıllar yılı kıyasıya savaştığı ülkelerle daha önce normal ilişkiler kurabilmişti. Birbirleriyle hiç savaşmamış Türkiye ile Amerika arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasının bu kadar gecikmesi ilginç bir

konudur. Bu yazıda bu ilginç ve aynı zamanda düşündürücü konu ele alınacaktır. Türk Kurtuluş Savaşı yıllarındaki ilişkilerden başlanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Vaşington Büyükelçisinin Amerika'da göreve başlayışına kadarki dönem gözden geçirilecektir. Amerika'nın 1919 yazında Orta-Doğu'ya yolladığı King-Crane Komisyonu, aynı yılın sonbaharında Doğu Anadolu'ya gönderdiği General Harbord Komisyonu, Türkiye'ye gelen Amerikan gazetecileri, iş adamları, misyonerleri, Yakın Doğu Yardım Örgütü temsilcileri gibi özel komisyonlar ya da kişiler ile ilişkiler yazının çerçevesi dışındadır. Burada yalnız devletle devlet ilişkileri üzerinde durulacaktır.

I - KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK - AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1920 - 1922).

1918 Mondros mütarekesi üzerine Türkiye'de görevlendirilen ilk Amerikan temsilcisi Lewis Heck adlı bir diplomat oldu. Aralık 1918'de İstanbul'da işe başladı. Komiser ünvanını taşıyordu¹. Heck, 1919 başında Türkiye'nin iç durumu üzerine raporlar yollamağa başladı. Ama Anadolu'dan alınan bilgilerin yetersiz kaldığını, burada Amerikan konsolosları bulunmadığını söylüyor ve Amerikan konsoloslarının Türkiye'ye, görevleri başına dönmelerini ve hiç olmazsa İzmir, Sivas, Adana ve Halep gibi yerlerde Amerikan konsoloslukları açılmasını öneriyordu².

Yine Aralık 1918'de, Amerika'nın Doğu Akdeniz donanması komutanı Tuğamiral Mark Lambert Bristol İstanbul'a yollandı. Türkiye'de en yüksek Amerikan görevlisi olan Bristol, Şubat 1919'da İstanbul'daki Amerikan Elçiliği binasına yerleşti ve 12 Ağustos 1919'da da Yüksek Komiser olarak atandı³. Lozan andlaşmasından sonra Yüksek Komiser ünvanını bırakıp Diplomatik Mümessil ünvanını alacak ve ta 1927 yılına kadar Türkiye'de kalacaktı. Mayıs 1919'da Lewis Heck'in yerine G. Bie Rovndal adında bir Amerikan diplomatı da İstanbul'a yollanmıştı⁴. Ama 1919 - 1927 yılları arasında

¹ Roger R. Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1919 - 1939*, The University of Minnesota Press, Minneapolis: 1971, p. 28.

² Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914 - 1924*, Baltimore: 1965, p. 171.

³ Trask, *op. cit.*, p. 28-29.

⁴ *Ibid.*

Türkiye'de Amerika'yı yarı resmî olarak yalnız Amiral Bristol temsil etmiştir, denilebilir.

Yüksek Komiser olarak Amiral Bristol'ün Türkiye'deki durumu, öteki İtilâf Devletleri temsilcilerinden pek farklı değildi. İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri gibi Bristol de İstanbul'da oturuyor, İstanbul Hükûmetiyle yarı resmî ilişkide bulunuyor ve Türk Hükûmeti olarak yalnız İstanbul Hükûmetini tanıyordu. Nisan 1920'da Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kurulduktan sonra da Amerikan temsilcisi yine yalnız İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini sürdürdü. Ankara Hükûmetinin ilk altı ayında, Nisan - Ekim 1920 döneminde, Amerika'nın Anadolu ile ilişkisini gösteren herhangi bir belgeye rastlayamadık. Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışıyordu. Ağustos 1920'de imzalanan Sevr andlaşmasını reddetmişti. Yurt içinde otoritesini kanıtlıyordu. Dış ilişkiler kurmağa da başlamıştı. Ama Amerika ile henüz ilişkisi olmamıştı.

Amerika'nın Anadolu'yla ilişkisini gösteren ilk haber, 1920 Kasım başında Samsun'dan çıktı. 4 Kasım günü Samsun Mutasarrıf vekili İsmail Bey Ankara'ya bir tel çekti. "Burada bir Amerikan mümessili mevcut" dedi⁵. Samsun'da Lloyd Triestino şirketinin temsilcisi sıfatıyla bir de İtalyan bulunduğunu söyledi. İsmail Bey bir soruşturma yapmıştı. Bu kişilerin nasıl Samsun'a geldiklerini, resmî sıfatlarını gösteren belgeleri bulunup bulunmadığını araştırmıştı. Şöyle diyordu:

"... Bunların mahiyeti resmîyeleri tahkik edildiğinde kendilerinden haiz oldukları sıfat-ı resmîyeyi müsbit evrak-ı resmîyeyi talep ettim. Berveçhi âti cevap ita ettiler: Amerikan Konsolosu İskenderiye'de iken Kânunsani 1920 tarihinde Vaşington Hükûmetinden almış olduğu berveçhi âti şifreli telgraf üzerine Samsun'a geldiğini beyan etmiştir: "Türkiye'ye mensup konsolos olarak İstanbul tarikiyle Türkiye'de Samsun'a hareket ediniz⁶."

Lloyd Triestino temsilcisi de, Trabzon'daki İtalyan Konsolosunca Samsun'da görevlendirildiğini bildirmiş, aldığı yazılı buyruğu göstermişti. Mutasarrıf vekili, soruşturma yapmakla yetinmiş, Amerikan ve

⁵ D. B. A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi), *Siyasi, Amerika. Kutu 1, Dosya 1*. Canik Mutasarrıflığından Dahiliye Vekâletine Şifre tel. 4.11.1920, No. 1163.

⁶ *Ibid.*

İtalyan temsilcileri olduklarını söyleyen bu kişilerle henüz resmî ilişki kurmamıştı. Ankara'dan talimat istiyor ve: "Mumaileyhimin vaziyetleri ve Hükûmetle olan münasebat-ı siyasiyelerinde takip edilecek meslek ve hattı hareket hakkında şimdiye kadar bir talimat telâkki edilmemiş olduğundan husus-u mezkûrun temini maruzdur" diyordu⁷.

İçişleri, Samsun'un telgrafını Dışişlerine ilettiler: "Samsun'da bulunan Amerikan mümessili ile İtalyan menafiini temine memur acentanın Hükûmetle olan münasebat-ı siyasiyelerinde takip edilecek meslek ve hattı hareket hakkında istizan-ı keyfiyeti havi Canik Mutasarrıflığından varit olan... telgrafnamenin bir sureti leffen takdim kılındı... Bu babdaki mütaleai aliyelerinin inba buyurulmasını rica eyerim efendim" dedi⁸.

Haber, Dışişlerinin canını sıktı. Bir Amerikan Konsolosu, bir İtalyan görevlisi Türkiye'nin bir yerine sessizce gelip yerleşebiliyor ve Ankara'nın bundan zamanında haberi olmuyordu. Bunların Samsun'a ne zaman gelmiş oldukları bile belli değildi. Bu ne gevşeklikti! Hele kıyı ve sınır otoriteleri son derece uyanık olmak, Türk topraklarından yabancı kuş uçurtmamak zorunda değiller miydi? Amerikan, İtalyan temsilcileri olduklarını söyleyen bu kişiler, görevlerine başlamak için yalnız kendi Hükûmetlerinden ya da üstlerinden aldıkları buyrukları yeterli görebiliyorlardı. Bu, Ankara Hükûmetini yok saymak gibi bir davranıştı. Daha önemlisi, Ankara Hükûmeti bir olupbitti karşısında bırakılmak isteniyor gibiydi. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında eskiden görevli yabancılar, Sevr andlaşmasından sonra yeniden görevleri başına dönüyorlardı. Sevr andlaşmasına imza koymuş İstanbul Hükûmetince bunların resmî statülerinin tanınması doğal sayılabilirdi. Ama bu andlaşmayı kesinlikle reddetmiş olan Ankara Hükûmeti, bu gibi kişileri topraklarına kabul eder ve yerel Türk makamları bunlarla resmî ilişki kurarlarsa o zaman işin rengi değişmiş olacaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, dolaylı biçimde, Sevr andlaşmasını kabul ediyormuş durumuna düşürülecekti. Böyle bir sürüklenişe göz yumulamazdı. Açılmak istenen sakıncalı çığırı hemen kapatmak gerekiyordu. Dışişleri bu düşüncelerle kaleme sarılmıştı. İçişlerine şunları bildirdi:

⁷ *Ibid.*

⁸ *D. B. A. - S. Amerika. K. 1/1: Dahiliye Vekâletinden Hariciye Vekâletine. Yazı. 13.11.1336 (1920). No. 6777/629.*

“Sevr sulh muahedenamesini suret-i katiyede red eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti –İtalya dahi dahil olmak üzere– düvel-i itilâfiye ile el’an hal-i harpte bulunduğu gibi, Amerika Cemahir-i Müttehidesiyle de aramızda siyâsî ve şehbenderî münasebat-ı mutadenin avdetini mücaz kılacak bir devre-i sulh ve müsâlemet açılmamış olduğundan bu devletlerin her ne sıfat ve ünvan tahtında olursa olsun Türkiye hudud-u millisi dahilindeki mahallere tayin ve izam edecekleri memurunin Hükümet-i mahalliyece kabul-ü memuriyet ve tasdik-ı sıfatları kat’iyyen caiz değildir. Bu suretle gelecek memurin-i ecnebiyenin bidayeten sıfat ve memuriyetlerini mutazammın verecekleri tekaririn rüesa-i memurin-i mahalliyece kabulü ve kendileriyle münasebat-ı resmîye tesisi muahedename-i mezburun kabulü manasını tazammun edeceği cihette şayan-ı zarar ve aksi halde bittabi dâi-i mes’uliyettir.”⁹

Ankara Hükümetinin görüşünü böylece kesin biçimde belirten Dışişleri, yerel makamların tutumlarını da eleştirir. Samsun mutasarrıf vekili, Amerikan ve İtalyan temsilcilerinden, görevlerini belirten resmî belgeler istemekle uyanık davranmıştı. Ama, resmen görevli olduklarını anladıktan sonra bu kişilerle ilişki kurmakta sakınca görmüyordu. Bu da “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin makasid-ı siyâsisini idrak edemediğine delâlet eylemekte olduğundan şayan-ı dikkat” idi. Samsun’un telgrafından, Trabzon’da da bir İtalyan Konsolosu bulunduğu anlaşılıyordu. Dışişlerine göre, bu da, “hukuk ve istiklâl-i millete taalluk eden hususatta Trabzon vilâyet makamının dahi ne derece lâkayd ve müsâmahakâr bulunduğu şayan-ı ibret bir delilinden başka bir şey değildi.” Dışişleri bu “bilinçsiz”, “kayıtsız” ve gevşek Türk görevlilerini toptan uyardı ve İçişlerine yazısını şöyle düğümlüyordu:

“Binaenaleyh, kendileriyle hal-i harpte bulunduğumuz salifüz-zikr devletlerin gönderecekleri memurin-i resmîye ile hiçbir sebep ve bahane ile münasebata girişmemeleri ve verecekleri tekaririn hemen reddi hususuna itina etmeleri ve aksi takdirde taht-ı mes’uliyete alınacakları hususunun bilumum vilâyata ve müstakil livalara tamamen tebliğine bezl-i himmet buyurulması müsterhamdır efendim.”¹⁰

⁹ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/1: Hariciye Vekâletinden Dahiliye Vekâletine. Yazı. Ankara, 17.11.1336 (1920), No. 711/351.

¹⁰ *Ibid.*

Bu yazı üzerine İçişleri, hemen bütün vilâyetlere ve bağımsız livalara bir genelge göndermiştir. İtilâf Devletleri ve Amerika temsilcileriyle hiçbir ilişki kurulmamasını, kurulur gibi görünen ilişkilerin de hemen kesilmesini istemiştir. Yoksa ağır sorumluluk altına gireceklerini valilere ve mutasarrıflara hatırlatmıştır. Samsun'daki Amerikan görevlisiyle de bütün ilişkiler kesilmiştir. Görevinin Ankara Hükûmetince tanınmadığı bu Amerikalıya bildirilmiştir. Kendisinden bir daha ses çıkmamıştır. Ankara Hükûmetiyle dolaylı biçimde ve usulsüz olarak ilişki kurmak yolundaki bu ilk Amerikan denemesi böylece önlenmiştir.

Kimi Amerikan tarihçileri, Birleşik Devletlerin 1921 sonlarına gelinceye kadar Ankara Hükûmetiyle ilişki kurmak için hiçbir girişimde bulunmadığını ve ilk girişimlerin hep Ankara'dan geldiğini öne sürmüşlerdir¹¹. Oysa ilk girişim bir yıl önce, 1920 Kasımında görülür ve bu, Amerika'dan gelmiştir. Amerika, usulsüz bile olsa, daha 1920 yılında Anadolu'da bir görevli bulundurmak gereğini duymuştu. Samsun'daki Amerikan konsolosu Vaşington'un buyruğu ile buraya gelmiş bulunuyordu. Ankara kendisini istememiş, geri çevirmiştir.

* * *

Samsun'daki Amerikan konsolosuyla ilişkiler kesilir kesilmez, bu kez Samsun'a bir Amerikan torpidosu çıkagelir. Torpido 234 numaralıdır. İstanbul'dan yollanmıştır. Bir Albay kumandasındadır. 26 Kasım 1920 günü Samsun limanına demir atmıştır. Gemi komutanı gelir gelmez mutasarrıf İbrahim Ethem Bey'le görüşür. Amiral Bristol tarafından gönderildiğini bildirir. Samsun'daki Amerikan temsilcisinin yarı resmî bir sıfatla görev yapmasına müsaade edilip edilmeyeceğini, edilmeyecekse bunun nedenlerinin ne olduğunu sorar. Mutasarrıf, Ankara'nın buyruğu çerçevesinde karşılık verir. Amerikan temsilcisiyle "hiçbir sıfatla münasebette bulunulamayacağını" belirtir. Bunun daha önce temsilcinin kendisine de duyurulduğunu ekler¹².

Bu görüşmenin üzerinden dört gün geçer. Bu arada Amerikan torpidosu komutanı Amiral Bristol'le haberleşmiş olmalı ki, 30 Kasım

¹¹ Evans, *op. cit.*, p. 329.

¹² D.B.A. - S. Amerika. K. 1/1: Canik Mutasarrıflığından Dahiliye Vekâletine Şifre tel. 27.11.1920 (1336).

yeniden Mutasarrıfla görüşür. Mutasarrıf İbrahim Ethem Bey bu ikinci görüşmeyi Ankara'ya şöyle rapor eder¹³:

“Rıcası üzerine bugün (30 Kasım) tekrar ziyareti kabul edilen mummaileyh:

- 1 - Amiral Biristol'ün Türk muhibbi olduğu ve Amerikalılardan hiçbir ferdin propagandasına... katiyyen ıza ve muvafakları bulunmadığı ve hilâfi harekette bulunduğuna muttali olacağı her Amerikalıyı bir dakika dahi Anadolu'da tutmayıp şiddetle tecziyesine itina edilmesi,
- 2 - Fimâbad Türk muhibbi olmayan hiçbir Amerikalının Anadolu'ya gönderilmeyeceğini,
- 3 - Burada ve Anadolu'da sefirin (Bristol'ün) bu arzusu hilâfına harekette bulunmuş olanlara karşı derhal ihraç ve tecziye edilmek üzere isimlerinin bildirilmesini, ve
- 4 - Evvelce Şark-ı Karib Heyeti Müdürü miralay Combs zamanında postadan bazı muzır mektuplar çıkmış ise de bunda Combs'un dahli ve alâkası olmayıp ankasden bazı kesen tarafindan gönderildiğini kendisinden izahat alındığını,¹⁴
- 5 - Torpidonun münhasıran Hükûmeti mahalliye ile Amerikalılar arasında tahaddüs edebilecek her türlü müşkülâtı izalede Hükûmet-i mahalliyyeye müzaheret için Samsun limanında kalmakta bulunduğunu ve başka hiçbir maksat olmadığına itimat buyurulmasını, ve

¹³ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/1: Canik Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey'den Dahiliye Vekâletine. Şifre tel. 30.11.336 (1920).

¹⁴ Albay J. P. Combs'un zararlı çalışmalarından ötürü Samsun'da tutuklandığı haberi Amerikan basınına da yansımıştı. 9 Kasım 1920 günlü *The New York Times* gazetesi bu konuda şunları yazmıştı: “Türk Milliyetçileri, A.B.D.'nin Yakın Doğu'ya Yardım Komisyonu Başkanı Alb. J. P. Combs'u Samsun'da tutuklamışlardır. Albay Combs'un Anadolu içinde keşif gezilerine çıkmasına ya da İstanbul'a dönmesine izin verilmeyeceği anlaşılmaktadır. Albay Combs ve diğer bazı Amerikalıların, Ankara'daki Bolşeviklerin isteği üzerine tutuklandıkları bildiriliyor... Mustafa Kemal, Komisyon tarafından alınan yardım tedbirlerinin çoğunun Ermeniler yararına olduğunu ve Komisyon üyelerinin siyasi ajan olarak faaliyet gösterdiklerini ileri sürmektedir. Mustafa Kemal'in bu görüşü benimsemesinde Bolşevik dostlarının önemli etkisi olduğu sanılıyor.” (Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: 1974, s. 113-4).

- 6 - Evvelce torpido ile bazı Amerikan askerleri Bafra sevhiline girip karaya çıkararak dolaştıktan sonra avdet etmekte bulunmuş oldukları cihetle Fırka kumandanlığımızca da muvafık görülmeyen bu hareketten içtinab edilmesine dair Makamdan icra kılınan tebligatı hüsnü telakki ettiğini ve fimâbad sevhile girmeyeceğini, evvelce azimetlerinin velev küçük bir hâdise dahi vaki olmuş ise de ondan müteessir olduğunu, ve
- 7 - Amerika müessesatı ticariyesinin usulü muhaberelerinin tebdil eylemeleri imkânsızlığına mebni sansür edilmek şartıyla İngilizce muhaberata müsaade edilmesini rica ve böyle bir müsaa-denin tebliğine değin Hükümetin evamir ve muharreratına ittibaen Amerika tacirlerine ait fatura ve beyannameleri de tevkif ve Dersaadetten gelen posta çeklerini tamamen iade edildiğini ifade eylemiştir.”

Amiral Bristol, 234 numaralı torpido kumandanı aracılığıyla, Ankara'ya bunları söylüyordu. Samsun mutasarrıfı söylenenleri dinlemekle yetinir. Bunları Ankara'ya ileteceğini bildirir. Yalnız “Amerikalıların memleketimizde misafir bulduklarını daima hatırdan çıkarmamaları lâzım geleceğini söyledim” der ve bu gibi ziyaretler karşısında nasıl davranması gerektiğini Ankara'dan sorar.

Bu sözlü Amerikan mesajının ya da girişiminin anlamı neydi? İlk göze çarpan şeydu ki, İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri, Ankara'ya dostluk elini uzatıyor görünüyordu. Türk dostu olduğunu söylüyordu. Türk dostu olmayan tek bir Amerikalının Anadolu'ya yollanmayacağını, Anadolu'da tutulmayacağını bildiriyordu. Alçaktan alıyordu. Dostluk güvencesi veriyordu. Amerikalıların daha önce Anadolu'da yarattıkları tatsız olaylardan üzüntü duyduğunu belirtiyordu. Bundan böyle bu gibi olaylara hiç göz yumulmayacağını ekliyordu. Bu dostluk gösterisinden sonra da Amiral Bristol, Amerikan torpidosunun Samsun'da kalmasına engel olunmamasını ve Amerikan tüccarına Türkiye'de güçlük çıkarılmamasını istiyordu.

Samsun'da Amerikan temsilcisinin reddedilmesi üzerine Amiral Bristol'ün kaygulandığı, Anadolu'nun Amerikalılara kapanması olasılığından ürktüğü seziliyordu. Amerika'nın Anadolu'da büyük çıkarları vardı. Anadolu'da savaş sürüp giderken bile Türk - Amerikan ticaret hacminin hızla arttığı görülüyordu. Amerika'nın Türkiye ile toplam ticaret hacmi 1919'da 62.234.724 dolar iken 1920 yılında

82.014.734 dolara yükselmişti¹⁵. 1920 yılında Amerika'nın Türkiye'ye ihracatı 42.247.798 dolar, Türkiye'den ithalatı da 39.766.936 dolar olmuştu¹⁶. Amerikan tüccarının Türkiye'de rahatça iş görebildiği, hattâ İngiliz tüccarının boşluğunu doldurmağa çalıştığı görülüyordu. Amiral Bristol, her şeyden önce bu elverişli durumun sürüp gitmesini ve Amerikan tüccarına Anadolu'da güçlük çıkarılmamasını istiyordu. Amerikan iş adamlarına Türkçe defter tutmak gibi engeller çıkarılmamalıydı. Amerikan çıkarlarını gözetmek üzere bir torpido da Samsun'da nöbet tutmalıydı.

Bu isteklere karşılık Amerika'nın Ankara Hükûmetine ne vereceği ise belli değildi. Evet, Amiral Bristol dostluktan söz ediyordu. Ama, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini *de facto* tanımaya doğru bir adım atmış gibi görünmekten de dikkatle kaçındığı göze çarpıyordu. Yalnız bir yakınlaşma seziliyordu. Ankara bu yakınlaşmayı önemsemi. Dışişleri, Amiral Bristol'un mesajını ileten Samsun'un telgrafının altına şu notu düştü:

“Sevr muahedmesini mevzubahs etmeden bizimle, yani Ankara ile Sefir teatisine razı olurlar mı?”

Bu kısa not ilginçti. Türk Dışişlerinin kafasından geçeni açığa vuruyordu. Ankara Hükûmeti, 1920 yılı içinde dört doğu ülkesine diplomatik temsilciler göndermişti. Ağustos'ta Azerbaycan'a Memduh Şevket Esenalı, Ekim'de Gürcistan'a Kâzım Bey'i ve yine 1920'de Afganistan'a Abdurrahman Bey'i diplomatik temsilci olarak yollamıştı. 11 Kasım 1920'de de Ali Fuat Cebesoy Moskova Büyükelçiliğine atanmıştı¹⁷. Tam o sıralarda Dışişleri, Amerika'ya da Elçi göndermeyi aklından geçirmişti. Ama bunu Amerika'ya açmadı.

6 Aralık 1920'de bu kez Amiral Bristol'un Kurmay Başkanı Samsun'a geldi ve Amerikan torpido komutanını da yanına alarak Mutasarrıfla görüştü. Mutasarrıf İbrahim Ethem Bey bu görüşmeyi Ankara'ya şöyle telledi :

“Fırtına hasebiyle Karadenizden çıkamayarak ancak bugün (6.12.1920) torpido kumandanı Mister Johns ile birlikte ma-

¹⁵ Trask, *op. cit.*, p. 30.

¹⁶ *Treaty with Turkey. Statements, Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne*, New York: 1926, p. 76.

¹⁷ Hamit Aral, *Dışişleri Yılığ 1967*, Ankara: 1968, s. 830, 859, 886, 930.

kamı ziyaret eden ve Amerika'nın Dersaadet Mümessili Amiral Bristol'ün Erkânı Harbiye Reisi olduğu anlaşılan kumandan miralay:

- 1 - Amerikan muavenet heyeti hakkında Hükûmetçe miralay Combs'a tebliğ olunan talimat ahkâmı muvafik bulunduğunu ve Hükûmeti bunda haklı bulunduğunu,
- 2 - Amerika'nın Sevr muahedelerini kabul ve tasdik etmediğinden ve İtilâf devletlerine karışmayarak lâkayd kaldığından bahisle kendisinin nim resmî bir sıfatla tanınması kabil olup olmadığı, ve
- 3 - Mütârekeyi müteakip Samsun mümessillliğinde istihdam edilmiş olan Mösyö (?) Naftın bir Amerika tebaası sıfatıyla Samsun'da kalmasına müsaade edilmesini,
- 4 - Sefirlerinin Dersaadetten koğulmasına rağmen Amerika'nın Türkiye'yi bir düşman addetmeyerek el'an harb etmemiş olduğuna göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Amerika'yı düşman devletler meyanında mı ad ve telakki etmekte olduğunun makamı Devletlerinden istifsarını,
- 5 - Âcizlerinin buraya muvasalatından mukaddem seyrüsefain talimatnamesinin neşrinden sonra Dersaadete gitmek istediği ve polisçe mümanaat bulunduğu halde polisin iskeleden ayrıldığı bir sırada kayıkla torpidoya atlayarak İstanbul'a giden mösyö (?) King'i hükûmeti mahalliyenin mukarreratı hilâfına torpidoya kabul ve Dersaadete naklinden dolayı torpido kumandanının tecziye edildiğini ve elyevm cezasını çekmekte olduğunu ve bu hâdiseden müteessir bulduklarını ve
- 6 - Hükûmetin ingilizce muhaberatın memnuiyeti hakkında kararını kabul ettiklerini ve yalnız Amerika'dan gelen ticarî faturaların sansürden geçmek suretiyle ingilizce kabulünü ve
- 7 - Bazen gemideki telsizle alınacak telgrafların kruvazörde tercüme olunacak fransızca suretlerinin Hükûmetçe sansür edildikten sonra Amerikalı muhataplarına tevdiine müsaade edilmesini rica ettiklerini ve
- 8 - Torpido kumandanı mister Johns tarafından temin edildiği veçhile Hükûmeti mahalliyenin her emir ve kararına mutavaat edeceklerini ve vazifelerine siyaset karıştırdıkları Hükûmeti

mahalliyeden bildirilecek herhangi bir Amerikalıyı derhal ihrac ve tecziyeyi bir vazifei mukadder telâkki ettiklerini ifade etmiş olduğu arz olunur.”¹⁸

Bu belge, Amiral Bristol'ün bir hafta içinde Ankara'ya iletmiş ikinci mesajdır. Torpido kumandanı aracılığıyla değil doğrudan doğruya Amiralin Kurmay Başkanı aracılığıyla yollanmıştır. Bu da sözlü bir mesajdır. Birinci mesaja biraz açıklık getirmektedir. Amiral Bristol, Anadolu'daki Amerikan çıkarları bakımından kayguludur. Yine güvence üstüne güvence vermektedir: Anadolu'daki Amerikalılar siyasete karışmayacaklardır. Karşırlarsa cezalandırılacaklardır. Olay çıkarmayacaklardır Amerikalılar. Ankara Hükümetinin kararlarına boyun eğeceklerdir. Samsun'daki torpido da Türk Hükümetinin, daha doğrusu Samsun mutasarrıflığının her kararına uyacaktır. Amerika, Türkiye ile savaşmamıştır. Şimdi de savaş halinde değildir. İngiltere, Fransa, İtalya ile bir tutulmasın Amerika. Sevr andlaşmasını da imzalamamıştır. İtilâf Devletlerinden ayrı durmaktadır. Samsun'daki Amerikan mümessili resmen tanınmasa bile bir “Amerikan vatandaşı sıfatıyla” orada otursun. Torpido limanda kalsın. Amerikan tüccarı, yazışmalarını Türkçe yürütmeğe de razıdır. Yeter ki yerinde kalsın, işini sürdürsün. Tek sözcükle Amiral Bristol, Türk Kurtuluş Savaşı içinde de “Açık kapı” (Open door) politikasını sürdürmek arzusundadır.

Amiral Bristol'ün mesajları Ankara'yı düşündürür. Amerika'nın Ankara Hükümetini tanımağa doğru adımlar attığı izlenimi doğar Ankara'da. Dışişleri Bakanlığı, karşılıklı diplomatik ilişkiler kurmayı aklından geçirir. Maliye Bakanlığı daha gerçekçi davranır. Şimdilik Antalya'da yarı resmî bir Amerikan ticaret temsilciliğinin açılmasını uygun görür. 19 Aralık 1920 günü Dışişlerine şunları yazar:

“Amerika ile Türkiye arasında münasebat-ı ticariyenin tesisi ve temini ve bilhassa memleketin muhtaç olduğu levazım-ı iktisadiye ve vesait-i nakliyenin Amerika'dan tedariki arzusuyla şimdilik nîm resmî olan bir Amerikan ticaret mümessilinin Anadolu'da bulunması muvafık olup münakalât-ı ticariyenin veçhesine göre mümessilin ikamet için münasip

¹⁸ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/1 - Samsun Mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey'den Dahiliye Vekâletine Şifre tel. 6.12.36 (1920).

mahallin Antalya'da olması tabii görülmüş olduğundan orada ikamet edecek daimî bir mümessil-i ticarinin izamına delâlet etmesi hususunun Dersaadette bulunan Amerika Hükûmeti Amiraline cevaben iblâğı maalihtiram rica olunur efendim.”¹⁹

Maliye Bakanlığının bu yazısı, Amerikan girişimlerine verilecek cevaba temel olur. Amiral Bristol'ün birinci mesajına cevap verilmeden ikinci mesajı gelmişti. Amerikan Yüksek Komiseri Ankara ile ilişki kurmak eğiliminde görünüyordu. Açıkça söylememekle birlikte bir açık kapı istiyordu. Şimdi Anadolu'nun bir kıyısında, Antalya'da Amerika'ya bir kapı açılması öneriliyordu. Maliye Vekili Ferit Bey bu kapının Türkiye için de yararlı olabileceği kanısındaydı. Dışişleri, bu öneri üzerine, yeniden on gün kadar düşündü. Amiral Bristol'e verilecek cevabı formüle etti. 28 Aralıkta Samsun mutasarrıfına şu talimatı telledi:

“Amiral Bristol'e söylenilmek üzere Samsun'da bulunan Amerikalı zabite atideki beyanatta bulunmanız mercudur: 'Henüz usulü dairesinde iadei müsalemet olmadığı cihetle, şimdilik Antalya'da Amerikalılar tarafından gönderilecek bir ticaret delegesiyle münasebata girişebiliriz. Bu zat Antalya'da daimî surette kalmakla hükûmeteyn beynindeki teması temin edebilir.'”²⁰

Tam bu sırada, Rusya'dan dönen Hariciye Vekili Bekir Sami Bey Samsun'a gelmişti. Ankara'nın kararını Mutasarıftan öğrenir ve 1 Ocak 1921 günü Ankara'ya bir telgraf çeker. Önce Amerikalılar hakkındaki düşüncelerini ve izlenimlerini anlatır: Rusya dönüşünde birçok Amerikalı ile karşılaşmıştı. Ermeniler arasında bulunmuş Amerikalılarla uzun uzun konuşmuş, birlikte yolculuk etmişti. Bu Amerikalıların “cümlesi ordumuzun harekât-ı ahirede ihraz eyledikleri hasail-i merdane ve harekât-ı âlicenabanenin samimî bir surette medhini” yapıyorlardı. Ermenileri de “zalim, hunhar ve kat'iyyen merhamete gayri lâıyk eşkıya çetesi” diye suçluyorlardı. Amerika Ermenilere değil, Türklere yardım etmelidir, diyorlardı. İçlerinde

¹⁹ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/1: Maliye Vekâletinden Dahiliye Vekâletine. Yazı. 19 Kânunevvel 336 (1920), No. 602.

²⁰ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/1: Hariciye Vekâletinden Samsun Mutasarıflığına. Şifre tel. 28.12.1920, No. 736.

B. Şimşir

Türkiye'nin Vaşington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey (solda)
Amerika Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg ile

gazetecilerin de bulunduğu bu Amerikalılar, Türklerden yana görüşlerini bütün güçleriyle yayacaklarını da Bekir Sami Bey'e "kaviyen vaad ve temin" etmişlerdi. Bekir Sami Bey, "bu Amerikalıların lehimize yapacakları tezahürat-ı hayırhahane pek kuvvetli olacağında şüphem yoktur" dedikten sonra, Türk - Amerikan ilişkilerinin kurulması için bu elverişli havadan yararlanmak gerektiğini söylüyordu. Yalnız Bekir Sami Bey, Amerikan temsilciliğinin Antalya yerine Samsun'da açılmasını uygun görüyordu. "Kendisi (Amerika) için pek bigâne, hiçbir alâkası olmayan Antalya'ya ticaret delegelerinin kabulünden ise Samsun'a kabulünü daha mülâyim telâkki etmekteyim" diyordu ²¹. Ankara, Bekir Sami Bey'in bu görüşüne katılmadı ve "Karadeniz sevhilinde Rumlardan silâh toplanmasına mübaşeret edileceğinden Amerika mümessilinin işbu mntakada bulunmasını arzu etmiyoruz" dedi ²².

Amerika'nın Antalya'da bir ticaret temsilcisi bulundurabileceği yolundaki Türk görüşü, Samsun kanalıyla Amiral Bristol'e duyuruldu. Bristol bunu 18 Ocak 1921'de Vaşington'a ilette ²³. Bu öneri, Bristol'ün Ankara'ya üstüste yolladığı mesajlar üzerine yapılmıştı. Zaman elverişli görünüyordu. Türk ordusu Ermenilere karşı kesin zafer kazanmıştı. Türkiye ile Ermenistan arasında Gümrü andlaşması imzalanmıştı. Ermeni sorunu kapanmıştı. Ankara Hükûmeti gücünü kanıtlamıştı, kendisini dışa da tanıttırmıştı. Doğu ülkeleriyle ilişkiler kurduğu gibi Vaşington ile de ilişki kurmayı ummuştu Ankara. Bristol'ün mesajları böyle bir umut yaratmıştı. Ama umut boşa çıktı. Amerika, Türk önerisini karşılıksız bıraktı.

Ankara, bir ay kadar bekledi. Birinci İnönü Zaferi'nin hemen arkasından daha ciddi bir girişimde bulundu. 22 Ocak 1921 günü, Samsun mutasarrıflığına şu talimatı verdi:

"Limanda (Samsun'da) bulunan Amerikan harp sefinesi süvarisine, Hükûmetine iş'ar edilmek ricasiyle mevaddı âtiyi tebliğ etmeniz ve mütaleatını tarafımıza bildirmeniz mercedur:

²¹ *Ibid.* Samsun'da Bekir Sami Bey'den Hariciye Vekâletine. Şifre tel. 1.1.1921. No. 1377.

²² *Ibid.* Hariciye Vekâletinden Samsun'da Bekir Sami Bey'e şifre tel. 3.1.1921, No. 771.

²³ Evans, *op. cit.*, p. 329.

Evvelâ: Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin ye-gâne gayesi Anadolu'da sâkin halkın hudud-u millisi dahi-
linde istiklâl-i siyasî ve iktisadisini temin etmektir.

Sâniyen: Dahil ve hariç memlekette bu gayenin istihsa-
line muhalefet edenlerden gayri hiçbir düşman tanımamak-
tayız.

Sâlisen: Cemahir-i Müttehide Hükûmetiyle inkıta-ı münasebattan evvel carî olan siyasî ve iktisadî münasebat-ı dostanenin iadesini arzu ederiz. Kapitülasyonların ilgasına Amerika'nın muvafakatı şart-ı aslîdir. Bu ümniyenin husulünü müteakip, mektep, eytamhane gibi mesailden hasıl olan ihtilâfat tabiatıyla gayet kolay bir surette hal olunabileceği gibi iktisadiyat sahasında Amerikalılarla teşrik-i mesai sayesinde her iki taraf için menafi-i azimenin temini mümkün olacaktır.

Rabian: Binaenaleyh Amerika Hükûmeti Misak-ı Millî hudutları dahilinde Türkiye'nin siyasî ve iktisadî istiklâl-i tamamı tanıyıp onunla iade-i münasebata muvafakat ederse bizim dahi buna razı olmamız hasebiyle şerait-i ânife daire-sinde kat'-ı münasebattan evvelki hale avdet edilmesi için hiçbir mani kalmamış olur." ²⁴

Londra konferansı arifesinde Ankara'nın bu girişimi ilgi çekici ve önemliydi. Türk Hükûmeti, özlü biçimde görüşünü açıklıyordu. Vaşington'a sesleniyordu: Amerika, Türk ulusunun tam bağımsızlık isteğini kabul ediyor muydu, etmiyor muydu? Kapitülasyonların kaldırılmasına razı mıydı, değil miydi? Bunlar, Ankara Hükûmetinin vazgeçilmez ön koşullarıydı. İlişkilerin düğüm noktasıydı. Amerika, Türk Hükûmetinin koşullarını kabul ederse ikili ilişkiler kurulması için ciddi bir engel kalmayacaktı. Top karşı tarafa atılmıştı. Görüşünü açıklama sırası şimdi Amerika'daydı.

Samsun mutasarrıfı İbrahim Ethem Bey, 26 Ocak akşamı Ankara'nın mesajını Amerikan torpidosu komutanına verdi. Karadeniz'de fırtına yüzünden komutan karaya çıkamamış, birkaç gün gecikme olmuştu. Mutasarrıf, torpido komutanının "şahsî fikir ve kanaatine göre Amerika ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında münase-

²⁴ D.B.A. - S. Amerika. K. 1: Hariciye Vekâletinden Samsun mutasarrıflığına. Şifre tel. 22.1.1921, No. 16/185. Karşılaştır: Evans, *op. cit.* p. 329-330.

sebat-ı siyasiyenin iadesine hiçbir mani görmediğini, şu teşebbüsün semeredar olmasını samimiyetle temenni ettiğini ve keyfiyeti derhal Amiral Bristol'e iblag edeceğini ifade eylemiş ve başkaca mütalea serd eylemekten müctenib bir vaziyette bulunmuştur" diyordu. Amiral Bristol'ün ne düşündüğü konusunda bilgi edinebilirse ayrıca göndereceğini de ekliyordu ²⁵.

Türk girişimi konusunda Amiral'in ne düşündüğü, Hükûmetine yolladığı 9 Şubat günlü rapordan anlaşılıyordu ²⁶. Bristol, Türk mesajını Vaşington'a iletirken, Türklerin Amerikan dostluğunu arzularını, Amerikan gazetecilerine yakınlık gösterdiklerini, Amerikan okullarına yardım ettiklerini ve son olarak Mustafa Kemal Paşa'nın *United Telegraph* muhabirine verdiği demecinde Amerika'yı övdüğünü ²⁷ bildirdi. Ama bu kadarla yetinmedi. Türklerin dostluk gösterilerine tam olarak güvenilemeyeceğini, Türk isteklerinin bir pazarlık başlangıcı olabileceğini, Türklerin ilerde yeni isteklerde bulunabileceklerini öne sürdü. Bu konuda şimdilik hiçbir şey yapılmamasını ve Ankara'ya karşılık verilmemesini Hükûmetine önerdi. Bristol ayrıca, Londra konferansından sonra da Ankara ile İstanbul arasındaki ayrılık sürüp giderse o zaman Ankara Hükûmetini yakından izleyebilmek için Yüksek Komiserin temsilcisi olarak bir Amerikan görevlisinin Ankara'ya gönderilebileceğini de ekledi. Vaşington, Bristol'ün görüşünü eleştirisiz benimsedi ve Ankara'nın önerisini cevapsız bıraktı ²⁸.

Türk dostu olduğunu söyleyen, Ankara'ya yakınlık gösteren ve Türk - Amerikan ilişkilerinin kurulmasından yanaymış gibi görünen Amiral Bristol'ün, Ankara'nın son önerisini desteklemesi beklenirdi. Öyle olmadı. Amiral, Ankara'ya karşı başka, Vaşington'a karşı başka konuşuyordu. Türk dostluğunda içten olmadığını, dostluk gösterilerinin sözden öteye geçmediğini, iş ciddiyete ve resmiyete dökülünce yan çizivereceğini gösterdi. Vaşington'a karşı Türk önerisini savu-

²⁵ D.B.A. - S. Amerika. K. 1: Samsun Mutasarrıflığından Hariciye Vekâletine. Şifre tel. 28.1.1921, No. 329.

²⁶ Evans, *op. cit.* p. 330.

²⁷ Atatürk, *United Telegraph* muhabirine verdiği ve 17.1.1921 günlü *Hakimiyet-i Milliye*'de de yayımlanan demecinde: "Türkiye halkı Amerika'yı hayırhah ve insanıyetperver ve müdafî-i hürriyet evsafı ile tanır. Memleketimiz dahilinde deruhte ettiğimiz medenî ve umranperverane mesaide Amerika menabiinden azamî surette istifade etmeyi temenni ederiz." demişti.

²⁸ Evans, *op. cit.*, p. 330.

nacağı yerde, Türklere güvenilemeyeceğini ve Ankara'nın önerisini cevapsız bırakmak gerektiğini söyledi. Ankara ile Vaşington arasında ilişki kurulmasını engelledi. Gerçi Vaşington buna hazır değildi, ilişki kurmaya henüz yanaşmayacaktı. Ama, Türk dostu olduğunu öne süren Amiral Bristol'ün, Amerika'ya uzatılan Ankara'nın dostluk elini sıkılmaktan yana olacağı umulurdu. Amiralin ve Amerika'nın bundan daha pek uzak olduğu anlaşıldı.

* * *

Bu arada Samsun limanında sürekli olarak bir Amerikan torpidosu bulunduruluyordu. Her ay torpidonun biri gidiyor, diğeri geliyordu. Burada sürekli nöbet tutuyordu Amerikalılar. Aylık nöbet değiştirmeye uyularak, 25 Ocak 1921'de 238 numaralı torpido Samsun'a gelmişti. Geri dönecek torpido ile yeni gelenin kumandanları birlikte mutasarrıfı ziyaret etmişlerdi. Türk Hükümetinin "her türlü evamirini derhal icrayı vazife addettiklerini" yinelemişlerdi²⁹. Ankara Hükümeti bir Amerikan torpidosunun Samsun'da bulundurulmasına ses çıkarmıyordu. Torpido, Ankara ile Amiral Bristol arasında haberleşme aracı olarak da kullanılıyordu.

İki ay süreyle Amerika'dan cevap bekleyen Ankara, Londra Konferansının başarısızlıkla sona erdiği ve Yunanlıların İnönü'nde ikinci kez saldırıya hazırlandıkları bir sırada, Amiral Bristol'e bir mektup yolladı. 21 Mart 1921 günü, Hariciye Vekâleti Samsun mutasarrıfına yolladığı bir yazıda, "Dersaadet Amerika Fevkalade Komiseri Amiral Bristol'e irsal edilmek üzere melfuf mektubun Samsun limanında bulunmakta olan Amerikan harp sefinesi süvarisine teslimini ve neticenin iş'arını rica ederim" dedi³⁰. Mutasarrıf, İkinci İnönü Zaferi'nin kazanıldığı günlerde, 5 Nisanda mektubu torpido süvarisine teslim etti³¹. Kapalı zarfla gönderilen bu mektubun örneği arşivde saklanmamıştır. Ama bunun, Türk - Amerikan ilişkileri kurulmasıyla ilgili olduğu ve Amiral Bristol'den, Türk önerisine Amerika'nın cevabının çabuklaştırmasının istendiği, söylenebilir.

²⁹ *D.B.A. - S. Amerika. K. 1*: Dahiliye Vekâletinden Hariciye Vekâletine. Yazı. 28.12.1920, No. 10228/3375.

³⁰ *D.B.A. - S. Amerika. K. 1*: Hariciye Vekâletinden Samsun Mutasarrıflığına yazı. 21.3.1921, No. 743.

³¹ *Ibid.* Canik Mutasarrıflığından Hariciye Vekâletine Yazı. 5.4.1921, No. 1222/4.

Çünkü Amerika hâlâ cevap vermemişti ve Ankara Hükûmeti bu günlerde cevap beklemekteydi.

1921 Nisan, Mayıs ayları sessiz bekleyişle geçti. Haziran'da karşılıklı kıpırdanışlar başladı. Haziran başında Amerikan Yakın Doğu Yardım Örgütü görevlilerinden R. McDowell Ankara'ya gelmişti. Türk Hükûmeti, bunun aracılığıyla Amiral Bristol'e haber saldı. Amerika'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini tanınması için yapılmış öneriye cevap beklendiğini bildirdi³². Öteyandan Amiral Bristol de İstanbul'da soruşturmalara koyulmuştu. İstanbul Hükûmeti Hariciye Nazırı İzzet Paşa'yı görmüş, Ankara Hükûmetinin Vaşington'a bir mümessil göndermek istediği yolunda söylentiler dolaştığını, bu konuda ne düşündüğünü sormuştu. Bu haberi Ankara'ya telleyen Hamid Bey, "fikrimizce Vaşington'a, orada bulunan sabık Hahambaşı efendiyi mümessil tâyin etmek muvafık olacaktır" diyordu³³. Dışişleri, Hamit Bey'in telgrafının altına, "bu mesele gelen Amerikalılarla konuşulacaktır" diye not düşmüştü.

Amiral Bristol, Ankara ile Vaşington arasında ilişki kurulmasına İstanbul Hükûmetinin tepkisini de anlamak niyetiyle İzzet Paşa'yı görürken, aynı zamanda yaverlerinden birini Ankara'ya gönderiyordu. 18 Haziran 1921 günü, "gayet müstacel" olarak, İçişlerinden Dışişlerine şu haber veriliyordu:

"Bir Amerikan torpidosu ile Samsun'a gelerek torpido kumandanı ile birlikte mutasarrıfı ziyaret eden kıdemli yüzbaşı... Ankara'ya gelerek Hükûmet-i merkeziye (Ankara) ile temas etmeğe ve müstakbeldeki muamelâtı ticariye ve iktisadiyeye müteallik bazı tettebbuatta bulunmağa Amiral Bristol tarafından memur edildiğini ifade ettiği Samsun mutasarrıflığından bildirilmiş ve sebkeden talimat-ı cevabiye üzerine şehri halin onbeşinci günü (15.6.1921 günü) Samsun'dan otomobille Ankara'ya müteveccihen hareket etmiş olduğu maruzdur efendim."³⁴

³² Evans, *op. cit.*, p. 330.

³³ D.B.A. - S. Amerika. K. 1: Ankara Hükûmetinin İstanbul temsilcisi Hamid Bey'den Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e. Şifre tel. 20.6.1921.

³⁴ *Ibid.* Dahiliye Vekâletinden Hariciye Vekâletine. Yazı. 18.6.1921, No. 3811. Gayet müstaceldir.

Dışişleri, hemen, Samsun'dan Ankara'ya doğru yola çıkan Amerikalı yüzbaşıya yolda gereken kolaylığın gösterilmesini İçişlerinden istedi³⁵.

Amerikan Yakın Doğu Örgütüyle ilişkileri bulunan Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti de, birkaç gün gecikmeyle, Amerika'nın Samsun'a gelişini Dışişlerine haber veriyor ve: "Amiral Bristol'un yâverlerinden ve Amerika bahriye zabitlerinden yüzbaşı Robertson (?), Ankara'ya gelmek niyetiyle Samsun'a çıkmıştır. Türk hayırhahı olduğu istihbar kılınan mumaiylehin gelmesinde Vekâlet-i Celilelerince bir faide mutasavver ise azimetine müsaade edilmesi için teşebbüsât-ı lâzimenin icrası ve Vekâlet-i âciziye de malûmat ita buyurulmasını" diyordu³⁶. Bu yazı kaleme alındığı zaman Amerikalı yüzbaşı Samsun - Ankara yolunun yarısını aşmış bulunuyordu.

Öte yandan Amiral Bristol, Vaşington'u da hazırlamağa çalışıyor görünüyordu. Aylarca düşündükten ve Batılı ülkelerin bile Ankara Hükûmetiyle ilişki kurmağa doğru gittiklerini gördükten sonra, 20 Haziranda görüşünü ve önerisini Vaşington'a tellemişti. Ankara ile İstanbul arasında uzlaşma umudu yok diyor ve ekliyordu: Ankara'nın otoritesi altında bulunan Anadolu'daki Amerikan çıkarlarını gözetip korumak üzere, Yüksek Komiserliğin bir delegesini Ankara'ya göndermek gerekiyordu. Bu, Berut, Halep gibi yerlerdeki Amerikan delegelerinin statüsünde olacaktı. Son olarak hem Fransa, hem İngiltere Ankara'ya gayri resmî heyetler yollamışlardı. İtalya, Antalya kanalıyla zaten Ankara'yla ilişkilerini sürdürüyordu. Amerika Anadolu'nun dışında bırakılmak istenmiyorsa hemen harekete geçmek gerekiyordu³⁷. Vaşington, iki gün içinde görüşünü bildirdi: Ankara'ya bir delege göndermek yararlı olacaktı. Ama, bunun statüsü Halep ve Berut'taki Amerikan temsilcilerininkine benzeyemezdi. Onlar yerel makamlarla resmen yazışabiliyorlardı. Aynı şey Ankara'da yapılamaz, yani Ankara Hükûmetiyle resmî yazışmaya girişilemezdi. Yüksek Komiserlik, gayri resmî olarak Ankara'ya yollanacak birisini önerebilir miydi³⁸?

³⁵ *Ibid.* Hariciye Vekâletinden Dahiliye Vekâletine. Yazı. 21.6.1921, No. 1658. Gayet müstaceldir.

³⁶ *Ibid.* Sıhhiye Vekâletinden Hariciye Vekaletine yazı. 23.6.1921, No. 8873/459.

³⁷ Evans, *op. cit.*, p. 331.

³⁸ *Ibid.*

Vaşington, Ankara Hükûmetini *de jure* değil, *de facto* bile tanımak yönünde bir adım atmaktan dikkatle kaçınıyordu. Kraldan fazla kralcıydı. Türkiye ile savaş halindeki Devletler bile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini fiilen tanırken, Türkiye ile hiç savaşmamış olan ve savaş halinde de bulunmayan Amerika, Ankara Hükûmetini tanımaya doğru gidiyormuş görünmekten bile ürküyordu. Ne var ki, Anadolu'da artık İstanbul'un sözü geçmiyordu. Buraya Ankara Hükûmeti egemendi. Anadolu'daki Amerikan çıkarlarını gözetecek birisine gerek vardı. Ama Anadolu'ya gönderilecek bu Amerikalı resmî bir sıfat taşımamalı, Ankara Hükûmetiyle hiçbir resmî ilişki kurmamalı, yazışmamalıydı!

Vaşington'un düşünceleri henüz bu aşamadayken araya Yunan genel saldırısı ve Sakarya meydan savaşı girdi. Sakarya savaşı günlerinde Vaşington'la Ankara arasında ilişki kurulamamıştı. Ama Ankara'ya gelen Amerikalılar hiç eksik olmuyordu. 1921 Temmuz başlarında üç kişilik bir Amerikan grubu Ankara'ya gelmişti. 25 Haziranda Kastamonu'dan otomobile geçen bu Amerikalılar hakkında o bölge komutanı Muhittin Paşa özetle şu bilgileri veriyordu. Birisi "zeki, şeytan fikirli bir gazeteci" idi. Daha önce de doğuda bulunmuş ve General Harbord heyetiyle birlikte Doğu Anadolu'yu dolaşmıştı. İkinci Amerikalı, New York Tabiat Tarihi müzesi Müdürü Mr. Brown'du. Ağırbaşlı, araştırmacı bir kişiydi, yolda gelirken midye kabukları toplamıştı. Grubun üçüncü üyesi Mr. Heck'ti. Amerikan Elçiliğinin eski kâtiplerindendi. Birbuçuk yıl önce bu görevinden ayrılıp General Motors şirketinin İstanbul müdürü olmuştu. Büyük Savaştan önce sekiz ay kadar Şebinkarahisar'da da kalmıştı. İyi Türkçe konuşuyordu. Türk - Amerikan ilişkilerinin kurulması konusunda Ankara'nın ne düşündüğünü öğrenmekle görevlendirilmişti. Muhittin Paşa, "Ankara'dan, bir Amerikan mümessilinin Anadolu merkezinde görmek arzu edildiği ihsas olunması üzerine, Amerikan Sefaretinin kendisine (Mr. Heck'e) Ankaraca nasıl bir mümessillik arzu edildiğini istihracı vazifesini tevdi ettiği öğrenildi" diyor, bu Amerikalıların "mühim adamlar" olduklarını söylüyor ve kendilerinden zarar gelmeyeceğini, yararlanılabileceğini de ekliyordu³⁹.

³⁹ D.B.A. - S. Amerika. K. 1: Kastamonu Havalisi Kumandanı Muhittin Paşa'dan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine. Şifre tel. 25.6.1921.

Sakarya savaşı günlerinde Ankara'da iki de Amerikalı bayan bulunuyordu. Miss Annie J. Allen ve Miss Billings adlarındaki bu bayanlar, Amerikan Yakın Doğu Yardım Örgütü adına, 1921 Haziran başlarında Ankara'ya gelip Hürriyet oteline yerleşmişlerdi. Kendilerinin siyasal görevleri de var gibi görünüyordu. Miss Allen, "bazı resmî işleri görüşmek üzere", 13 Haziran'da Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'den randevu istedi ve üç gün sonrası için kendisine randevu verildi⁴⁰. Sakarya meydan savaşı günlerinde bu bayanlar hâlâ Ankara'da bulunuyorlar ve Dışişleriyle ilişkilerini sürdürüyorlardı. Miss Allen, 15 Ağustosta Yusuf Kemal Bey'in kurban bayramını kutluyor ve kendisine içtenlikle teşekkür ediliyordu⁴¹.

Gerek yardım örgütü adına Ankara'ya gelen bu bayanlar, gerek özel olarak geziye çıkmış görünen öteki Amerikan grubu, Ankara ile Vaşington arasında nasıl ilişki kurulacağını araştırıyorlar, nabız yokluyorlardı. Amiral Bristol, yalnız yaverlerinden birini Ankara'ya gönderip bilgi toplamakla yetinmiyor, başka kaynaklardan da yararlanmağa çalışıyordu. Bristol'ü düşündüren asıl soru şuydu: Anadolu'ya bir Amerikan temsilcisi gönderilirse, bunun karşılığında Ankara Hükûmeti de Amerika'ya bir temsilci göndermekte direnecek miydi? Önemli bir sonundu bu. Çünkü, Türklere karşı yoğun bir düşmanlık propagandasının etkisi altında bulunan Amerikan kamuoyunun ve özellikle Amerikan Kongresinin, Ankara Hükûmetinin temsilcisini kabule kolay yanaşmayacağını Amiral Bristol biliyordu. Vaşington, karşılıksız olarak Anadolu'ya temsilci göndermek isteyecekti. Yani Amerika için Anadolu'nun açılması, Türkiye için ise Amerika'nın kapalı kalması gibi ters bir tutum izleyecekti.

* * *

Sakarya zaferi, Türk Kurtuluş Savaşının bir dönüm noktası oldu. Elenizm tarihinin en büyük, en ihtiraslı taarruzu Sakarya'da boğuldu. Elenlerin "Büyük Emeli" (Megali idea) orada tarihe gömüldü. Batının bir kin ve intikam belgesi olan Sevr andlaşmasını Türklere empoze edebileceklerini sananların umutları suya düştü.

⁴⁰ *Ibid.* Ankara'da, Hürriyet otelinde Miss Allen'den Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e mektup, 13.6.1921 ve Hariciye Vekâletinden Miss Allen'e cevap, 14.6.1921.

⁴¹ *Ibid.* Miss Allen'den Yusuf Kemal Bey'e tebrik, 15.8.1921 ve Yusuf Kemal Bey'den Miss Allen'e teşekkür, 16.8.1921.

Bundan sonra barışın Yunanlılardan çok Türklerin iradesine bağlı olacağı anlaşıldı. Askerî bakımdan inisiyatif artık Türklere geçmişti. İngiltere'de soğuk duş etkisi yapan Sakarya zaferi, İtilâf devletleri cephesinde ciddi çatlaklar yarattı. Fransa, 20 Ekim 1921'de Ankara Hükûmetiyle anlaşma imzaladı. İtalya da Ankara ile anlaşma yolları aramağa koyuldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Fransa ve İtalya arasında mümessillik düzeyinde diplomatik ilişkiler kuruldu. 1921 Eylülünde Roma'da Türk Diplomatik Misyonu açıldı. İki ay kadar sonra Paris Türk Diplomatik Misyonu da göreve başladı. Bu Misyonlar, ya da Mümessillikler, Elçilikler gibi görev yapıyorlardı. Resmen tanınmışlardı.

İşte bu hava içinde İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, Vaşington'u önemle uyarmak gereğini duydu. İtilâf Devletleri bile Ankara Hükûmetini tanımağa doğru giderlerken Amerika'nın uzakta ve kenarda kalmasının uygun olmayacağını, bu politikanın Amerikan çıkarlarına ters düşeceğini anlattı. 28 Ekim 1921 günü Vaşington'a çektiği telgrafta, Fransa'nın Ankara Hükûmeti ile bir anlaşma imzaladığını, İtalyanlar ile İngilizlerin de Ankara'ya birer heyet göndereceklerini bildiriyor, Amerika'nın da artık harekete geçmesi gerektiğini savunuyordu. Amerika, Ankara'ya uzak durmakla ekonomik fırsat kapılarını açık tutamazdı. Ankara Hükûmeti ülkeye gerçekten egemendi, halkın çoğunluğunca destekleniyordu. Bristol, İstanbul'daki Amerikan ticaret ataşesi yardımcısı Julian Gillespie'yi, Yüksek Komiserin temsilcisi sıfatıyla Ankara'ya göndermeyi öneriyordu ⁴².

Amerikan çıkarları açısından Bristol'ün uyarıları yerindeydi. Amerika, Türkiye pazarını başka ülkelere kaptırıyordu. Türk - Amerikan ticareti hızla düşmeğe başlamıştı. Bu düşüş, son bir yıl içinde yüzde elliye yaklaşmıştı. Amerika'nın Türkiye'ye ihracatı 1920'de 42.747.798 dolar iken 1921'de 25.785.480 dolar; Türkiye'den ithalâtı ise 39.766.936 dolar iken 20.143.037 dolar olmuştu ⁴³. Toplam Türk - Amerikan ticaret hacmi 82 milyon küsurdan 45 milyon küsur dolara düşmüştü ve düşüş sürüp gidiyordu.

⁴² Evans, *op. cit.*, p. 331-332.

⁴³ *The Treaty with Turkey. Statements, Resolutions and Reports in favor of Ratification of the Treaty of Lausanne*, New York: 1926, p. 76.

Amerikan Hükûmeti, ürkek biçimde ve geçten geç Mr. Gillespie'nin Ankara'ya gönderilmesine razı oldu. Gillespie, Amerikan Dışişleri görevlilerinden olmadığı, Ticaret Bakanlığının bir görevlisi olduğu için, onun Ankara'ya gönderilmesi, Vaşington ile Ankara arasında diplomatik ilişki kuruluyormuş ve Amerika Ankara Hükûmetini tanımaya doğru gidiyormuş gibi yorumlanamayacaktı. Vaşington bu konuda pek çekingendi. Gillespie Ankara'ya gidebilirdi. Ama resmî bir sıfat taşıyamazdı. İlk düşünce, Gillespie'nin Ankara Hükûmetiyle hiçbir ilişkide bulunmaması yönündeydi. Bu durumda kendisinin bir turistten farkı kalmayacağı anlaşılmalı ki, Ankara Hükûmetiyle ilişki kurmasına razı olundu.

Amiral Bristol, Vaşington'un onayını aldıktan sonra İstanbul'da bulunan Hamid Bey aracılığıyla Ankara'nın fikrini sordu. Ankara Hükûmeti, Amerikan temsilcisini kabul edecek miydi? Anlaşıldı ki, Ankara, Amerikan temsilcisini memnurlukla karşılayacaktı. Ama bunun karşılığında Amerika'ya bir temsilci göndermek istiyordu. Bu konuda Ankara hazırlıklara da başlamıştı. Ankara'nın Amerika'ya bir temsilci göndermek istediği anlaşılınca, Vaşington yine karıştı. Amerikan Dışişleri paniğe kapıldı. 15 Kasım 1921'de Amiral Bristol'e hemen talimat tellendi. Vaşington, Ankara temsilcisini hiç mi hiç istemiyordu. Amerika'da, Türklere karşı bir propaganda kampanyası vardı. Türklerin Hıristiyanlara kötü davrandıkları öne sürülüyordu. Amerikan kamuoyu bu kampanyanın etkisi altındaydı. Ankara'nın temsilcisini kabul ederse Amerikan Dışişleri Bakanlığı, şimşekleri üzerine çekecekti; Kongre'nin hışmına uğrayacaktı. Ne yapıp yapıp Ankara'yı bu niyetinden caydırmalıydı. Türklerin, Amerika'ya temsilci gönderme umutları kırılmıyordu⁴⁴. Bristol, Vaşington'un tutumunu eleştirdi: İtilâf Devletleri, Ankara temsilcilerini kabul etmekten çekinmemişlerdi. Ankara Hükûmeti iki yıldır ayaktaydı. Ülkenin büyük bir bölümüne egemendi. İstanbul Hükûmeti, yalnızca bir gölgeydi. Hem de Ankara'nın bir gölgesiydi. Türk Ulusal hareketi ciddiye alınmalıydı. Sesini dünyaya duyurabilmeliydi. Avrupa merkezlerinin çoğunda Türklere bu olanak tanınmıştı. Yalnız Amerika, Ankara'ya bu yolu kapamıştı⁴⁵. . . Bristol'ün uyarıları, yergileri, Vaşington'un tutumunu değiştirmeye yetmedi. Amerikan Hükûmeti, Ankara'nın temsilcisini istemiyordu ve kabul etmeyecekti.

⁴⁴ Evans, *op. cit.*, p. 332.

⁴⁵ *Ibid.*

1921 yılı Ankara ile Vaşington arasında ilişki kurulamadan geçti. Yılın sonunda Gillespie Ankara'ya yollandı. Bir Amerikan des-troyeriyle İnebolu'ya çıktı. Ordan, on bir günlük bir yolculuktan sonra Ankara'ya geldi. Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey, Adnan Bey ve Rauf Bey gibi Ankara'nın önde gelen liderleriyle görüştü. Mustafa Kemal Paşa kendisini pek etkilemişti. Gillespie, 2 Ocak 1922 günü Rauf Bey'e 24 soruyu kapsayan bir liste verdi⁴⁶.

Gillespie'nin listesi, "Ankara Hükûmetinin Amerikan iş adam-larına ve sermayesine karşı tutumu nedir?" sorusuyla başlıyor ve yalnız ekonomik, teknik ve ticarî konuları kapsıyordu. Sorulara verilen karşılıklardan anlaşıldığına göre: Ankara Hükûmeti, Türkiye'nin kalkınmasında Amerikan sermayesinden yararlanmayı arzu ediyordu. Amerikan iş adamlarına kolaylık gösterecekti. Mersin limanı, Çukur-ova sulaması, Bayburt ve Zonguldak elektrik merkezleri projeleri incelenmekteydi. İlerde demiryolları, madenler gibi çeşitli projeler ele alınacaktı. Amerikan iş adamları bunlarla ilgilenebilirlerdi. Türk Hükûmeti, kendisine sunulacak projeleri incelemeğe hazırdu... So-rular ve yanıtlar birbirini izliyordu. Türk Hükûmeti, Türkiye'nin bağımsızlığına ve eğemenliğine ters düşmemek koşuluyla Amerika ile ekonomik ve ticarî ilişkilerini geliştirmeğe arzulu-ydu. Gillespie, bir buçuk ay kadar Ankara'da kaldıktan sonra 1922 Şubat ortala-rında İstanbul'a döndü. Topladığı bilgilere dayanarak bir rapor hazırladı. Türk Hükûmetinin, Amerika ile ekonomik ve ticarî ilişki-leri geliştirmek istediğinden başka, imtiyazlar karşılığında Amerika'-dan malî yardım ve ödünç para almayı da umduğunu yazdı. Savaş yüzünden şimdilik Amerikan ticareti için Türkiye'de geniş olanaklar bulunmadığını söyledi⁴⁷... Türk Kurtuluş Savaşı içinde Amerika'-nın Ankara'ya gönderdiği ilk yarı resmî temsilcinin görevi böylece sona ermiş oldu.

Sakarya zaferi üzerine aylarca düşünen İtilâf Devletleri, 1922'de yeni bir barış taarruzuna girişmişlerdi. Türkiye ile Yunanistan ara-sındaki savaşa son vermek niyetiyle Mart 1922'de Paris'te toplanmış-lardı. Türkiye ile ilgili olarak İtilâf Devletlerinin yeniden diplomatik

⁴⁶ *D.B.A. - S. Amerika. K. 1/10*: Julian E. Gillespie'den Rauf Bey'e mektup. Ankara, 2. 1. 1922 ve eki. Evans, Gillespie'nin 40 soruluk bir liste verdiğini yazmak-tadır. Türk arşivindeki liste 24 soruyu kapsıyor.

⁴⁷ Evans, *op. cit.*, p. 334-336.

girişimlerini yoğunlaştırmağa başladıkları bir sırada Amerika'nın Ankara'da yarı resmî bile bir temsilcisi bulunmuyordu. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Paris'te toplandıkları sıralarda Avrupa başkentlerine bir geziye çıkan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, İstanbul'dan geçerken Amiral Bristol ve yardımcısı Allen Dulles ile görüştü. Amerika ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında diplomatik ilişkiler kurulması ve bir andlaşma imzalanması konusunu açtı. Ama bu girişimden bir sonuç çıkmadı⁴⁸. Amerika, Ankara Hükûmetini resmen tanımak düşüncesinden henüz çok uzaktı.

Gillespie'nin bir buçuk ay kadar Ankara'da kaldıktan sonra geri dönmesi üzerine Amerika, bu kez Robert W. Imbrie adındaki bir Dışişleri görevlisini Ankara'ya temsilci olarak göndermeğe karar verdi. Bu temsilcinin Ankara'ya kabulü işi Türk Dışişleriyle Bristol arasında uzun tartışma konusu oldu. Türk Hükûmeti, Amerika'ya bir temsilci göndermek istiyordu. Türk temsilcisi Amerika'ya kabul edilmedikçe Imbrie'yi Ankara'ya kabul etmek istemiyordu. Imbrie doğrudan doğruya Vaşington'dan yollanmıştı. Amiral Bristol ise onu kendi temsilcisi olarak Ankara'ya göndermek istiyordu. Ankara Hükûmeti bunu da kabul etmiyordu. Çünkü Amiral Bristol İstanbul Hükûmeti nezdinde görevliydi. Onun temsilcisi sıfatıyla bir Amerikalının Ankara'ya kabulü, Ankara Hükûmetinin İstanbul Hükûmetine tâbi olduğu biçiminde yorumlanabilecekti. Ankara, doğrudan doğruya Vaşington'la ilişki kurmak arzusundaydı. Ama bu ilişkinin karşılıklı olmasını istiyordu. Ankara'ya bir Amerikan temsilcisi gelecekse, Vaşington'a da bir Türk temsilcisi gönderilmeliydi. Dışişleri, "Amerika ile usulü dairesinde tesis-i münasebattan tevellüd edecek fevaidi takdir ve bunu arzu eylemekteyiz... (Ama) İstihbarat memuru sıfatıyla buraya bir Amerikalının gelmesinde bizim için ne menfaat olduğunu lâyikeyle takdir edemiyoruz" diyor⁴⁹ ve Imbrie'yi kabul etmiyordu. Vaşington'un görevlisi dokuz hafta İstanbul'da bekletildi ve Ankara'ya kabul edilmedi. Amiral Bristol ise direniyordu. Amerika'ya bir Türk temsilcisi gönderilmeksizin Imbrie'nin Ankara'ya kabul edilmesini durmadan rica ediyordu. Sonunda Dışişleri Bakanlığı, Bakanlar Kuruluna başvurdu. Hamid

⁴⁸ *Ibid.* p. 336-337.

⁴⁹ *D.B.A. - S. Amerika. K. 1* : Hariciye Vekâletinden İstanbul'da Hamid Bey'e. Şifre tel. 26.5.1922, No. 357.

Bey aracılığıyla Amiral Bristol'le yapılan uzun görüşmeleri anlattı ve bir karar verilmesini rica etti. Bakanlar Kurulu 1 Haziran 1922'da Imbrie'yi gayri resmî olarak Ankara'ya kabul etmeğe karar verdi. Şu kararnameyi kabul etti:

“Amiral Bristol tarafından Ankara'ya Mösyö Imbrie isminde bir zatın mümessil olarak gönderilmek istendiğinden bu babda bir karar ittihazı zımnında Hariciye Vekâletinin 31 Mayıs 338 tarihli ve Umuru Siyasiye Müdüriyeti 2706 numrolu tezkeresi İcra Vekilleri Heyetinin 1 Haziran 338 tarihli içtimamında kıraat ve keyfiyet tezekkür olunarak sureti gayri resmîyede kabulü takarrur etmiştir. 1/6/338”⁵⁰

Bu karar Amerikalıları sevindirdi. 13 Haziranda Hamid Bey, İstanbul'dan Ankara'ya şunları telliyordu: “Bugün Mösyö Imbrie bendenize gelerek Anadolu'ya kabulünden dolayı bilhassa teşekkür etti. Bu teşekküratını arzetmeğe bendenizi memur etti. Cumartesi veya Pazar günü buradan toprido ile İnebolu'ya hareket edecektir. Şimdiye kadar altı devlet nezdine memur gittiğini ve fakat hiçbir yere bizim nezdimize gittiği gibi şevkle hareket etmemiş olduğunu söyledi. Bu zat hakkındaki tahkikatım şudur: Gayet doğru ve namuslu bir adam. Bizim hakkımızda hiçbir garazı yok... Tercüman olarak yanında Reşad Bey namında bir genç çocuk getiriyor. Efkarına hüsnü şahadet ediliyor ferman.”⁵¹

244 sayılı Amerikan torpidosu ile 20 Haziranda İnebolu'ya çıkan Imbrie, Haziran sonunda Ankara'ya geldi. Kendisi “Türk ve Amerikan münasebat-ı siyasiyesinin tesisine memur edildiğini” söylüyordu⁵². Ama önemli bir rol oynayabilecek durumda değildi. Ankara kendisini sadece “suret-i gayri resmîyede” kabul etmişti. Amerikan Hükûmeti de Türkiye ile normal diplomatik ilişki kurmağa hazır değildi. Mr. Imbrie, Ankara'da silik bir Amerikalı olarak kaldı. Dört ay kadar sonra, Türk ordularının kesin zaferini de görerek, Ekim 1922'de İstanbul'a döndü.

⁵⁰ *Ibid.* İcra Vekilleri Heyetinin 1 Haziran 1338 (1922) tarihli, 1620 sayılı kararnamesi.

⁵¹ *Ibid.* Hamid Bey'den Hariciye Vekâletine. Şifre tel. 13.6.1922, No. 506.

⁵² *D.B.A. - S. Amerika. K. 1*: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinden Hariciye Vekâletine. Yazı. 21.6.1922, No. 2190.

Imbrie, dört ay içinde Anadolu'da yedi vilâyet dolaşmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin egemenliği altındaki yerlerde dirlik, düzenlik görmüştü. Hıristiyanlara baskı yapıldığına hiç tanık olmamıştı. İstanbul'a dönünce bunları Vaşington'a rapor etti. Amerikan ticareti için Anadolu'nun önemsiz olduğunu söyledi. Yalnız tütün önemliydi. Raporunda, Amerikan tüccarı için kapitülasyonların kesinlikle gerekli olduğunu ileri sürüyordu⁵³. Buna bakarak Imbrie'nin, Ankara Hükûmetinin dâvasını pek kavrayamamış olduğu söylenebilir.

Türk ordularının İzmir'i kurtarışlarından bir ay kadar sonra, 14 Ekim 1922 günü, Amiral Bristol yazılı olarak Ankara Hükûmetine başvurdu. Kendisinin delegesi sıfatıyla İzmir'de bir Amerikalı bulundurmamak istediğini bildirdi. Müsaade istedi. Ankara Hükûmeti Bristol'un dileğini bu kez geri çevirdi. Bakanlar Kurulu 16 Kasım'da şu kararı aldı:

"Amiral Bristol'un Hamid Bey'e verdiği bir muhtırada: "Amerikan Hükûmetinin İstanbul Fevkalade Komiserliğinin İzmir delegesi Mister Maynard Barnes'tır. Maynard'ın İzmir'de ikametine müsaade itası elyevm Mister Imbrie'nin mazhar olduğu vaziyet-i hukukiyenin mumailiye itası Hükûmet-i metbuam ile Büyük Millet Meclisi Hükûmeti için mütekabilen nâfi olacağı zannındayım" denildikten bahisle, Mister Imbrie'nin burada bulunması bir müsaade mahsusuna olmak üzere kabul edilmiş bulunmasına nazaran bu müsaadenin İzmir'e de teşmil edilip edilmeyeceğine dair Hariciye Vekâletinin 19 Teşrinievvel 38 tarih ve Umur-u Siyasiye Müdüriyeti 5971/573 numrolu tezkeresi İcra Vekilleri Heyetinin 16/11/38 tarihindeki içtimamında ledettezakkür İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresine iltihak ettiğinden ve Amerika Hükûmetiyle hüsnü münasebat tesis etmek istediğimizden münasebat-ı siyasiyenin Büyük Millet Meeclisi ile tesisinden evvel İzmir'de bir mümessil kabulü muvafık görülmemiştir."⁵⁴

Dışişleri, bu kararnameyi İstanbul'da Rafet Paşa'ya yolladı. Amerika ile ilişkiler kurulmadan önce İzmir'de bir Amerikan temsil-

⁵³ Evans, *op. cit.*, p. 338.

⁵⁴ D.B.A. - S. Amerika. K. 1 : 16.11.1922 tarihli, 2000 sayılı kararname.

cisinin kabul edilemeyeceğini bildirdi. "Tekrar müracaat vaki olduğu takdirde bu yolda idare-i kelâm edilmesi mercudur" dedi⁵⁵.

Lozan barış konferansı açılırken Amerika'nın yalnız İstanbul'da Yüksek Komiserliği vardı. Anadolu'da temsilcisi yoktu. 1923 yılı başında Konsolos Maynard B. Barnes, Imbrie'nin yerine Ankara'ya gönderildi. Delege sıfatını taşıyordu. Lozan barış andlaşmasının imzalandığı, Türkiye'de Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde Anadolu'da Amerika'yı temsil eden bu delegeydi. Amiral Bristol yine İstanbul'daydı. Barış döneminde Yüksek Komiserlik ünvanını bırakmış, Diplomatik Mümessil ünvanını almıştı. Amerika ile Türkiye arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulabilmesi için daha uzun zaman beklemek gerekcekti ve bu uzun süre içinde Bristol hep Mümessil olarak Türkiye'de kalacaktı. Türkiye'nin ise Amerika'da hiç temsilcisi yoktu. Vaşington Hükûmeti, bir Türk temsilcisini Amerikan toprağına kabul etmiyor ya da edemiyordu.

Bunun başlıca nedeni Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyasıydı. Ermeniler, Rumlar ve onların Amerikan yandaşlarıncı sürdürülen bu düşmanca propaganda kampanyası Amerikan Kongresini etkilemişti. Vaşington Hükûmeti, Kongrenin şimşeklerini üstüne çekmek istememiş ve Türkiye ile ilişki kurmak, Ankara Hükûmetini tanımak yürekliliğini gösterememişti. Türk Kurtuluş Savaşında Amerika Türklere dostluk elini uzatamamıştı. Gerçi Amerikan Hükûmeti, İngiltere gibi Türklere düşmanca davranmamıştı. Ama Fransa ve İtalya kadar bile yakınlık da gösterememişti. Amiral Bristol'ün kişisel dostluk gösterileri sözde kalmıştı. Kısacası, Türk kuşaklarının yüreklerinde apayrı bir yer tutan Türk Kurtuluş Savaşı tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinin yeri ve rolü yok denecek kadar silik kalmıştır.

II - AMERİKA'DA LOZAN ANDLAŞMASI KAVGASI.

(1923 - 1927)

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasını yürütenler, Kurtuluş Savaşında Türk - Amerikan ilişkilerinin kurulmasını engelleyen başlıca etken oldukları gibi, Türkiye ile Amerika arasında Lozan'da imzalanan andlaşmaya karşı da savaş açacaklardı. Başka bir deyimle, Türk düşmanlığı kampanyası Lozan barışından sonra da yıl-

⁵⁵ *Ibid.* Hariciye Vekâletinden İstanbul'da Rafet Paşa'ya. Yazı. 19.11.1922, No. 7107.

larca sürdürülecek, hattâ daha da hızlandırılacaktı. Sonunda Amerikan Kongresi bu baskıya boyun eğecek ve 18 Ocak 1927'de Türk - Amerikan andlaşmasını veto edecekti.

Amerika, Türkiye ile savaşa girmemiş, Sevr andlaşmasını imza etmemişti. Türkiye ile İtilâf Devletleri arasında 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da imzalanan barış andlaşmasına taraf olamazdı. Amerika ile Türkiye arasında, yine Lozan'da, 6 Ağustos 1923 günü ayrı bir dostluk ve ticaret andlaşması imzalandı. Burada söz konusu olan işte bu dostluk andlaşmasıdır, asıl Lozan barış andlaşması değildir.

Kasım 1922'de Lozan'da başlayan barış konferansına Amerika yalnız gözlemci olarak katıldı. Amerika'nın Bern Büyükelçisi Joseph C. Grew, Roma Büyükelçisi Richard Washburn Child ve İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol konferansa gözlemci olarak gönderildiler. Vaşington, yalnız gözlemci olduklarını, Türkiye ile İtilâf Devletleri arasında yapılacak müzakerelerde resmî bir rol oynayamayacaklarını kendilerine önemle bildirmişti. 1923 Şubat başında Lozan barış konferansının kesilmesi üzerine Grew, Child ve Bristol Lozan'dan ayrıldılar ve asıl görevlerine döndüler. Nisan 1923'te barış konferansı yeniden toplanınca üç Amerikan gözlemcisinden yalnız Grew Lozan'a yollandı. Konferansın ikinci döneminde Amerikan delegasyonun başında Grew bulundu.

Lozan konferansının daha birinci döneminde Türk ve Amerikan delegeleri arasında ikili görüşmeler başlamıştı. Ama özel nitelikte olan bu ilk görüşmelerden bir sonuç alınamamıştı. Konferans yeniden açılınca İsmet Paşa, bir Türk - Amerikan andlaşması imzalanması için ikili görüşmelere hemen başlanmasını istedi. Görüşmeler başladı. Ama Amerikalılar andlaşma imzalamakta ağır davrandılar. Önce İtilâf Devletleriyle Türkiye arasındaki barış görüşmelerinin sonucunu bekliyordular. Lozan Barış andlaşması imzalandıktan iki hafta sonra, Türk - Amerikan ikili andlaşmaları imzalandı⁵⁶. Andlaşmaları Türkiye adına İsmet Paşa ile yardımcısı Dr. Rıza Nur ve Hasan Bey; Amerika adına da Joseph C. Grew imzaladılar.

Amerika ile aynı günde iki andlaşma imzalanmıştı. Birincisi Dostluk ve Ticaret andlaşmasıydı, 32 maddeydi. İkinci anlaşma Suçluların geri verilmesi anlaşmasıydı ve 12 maddeydi. Asıl önemli olan

⁵⁶ Trask, *op. cit.*, p. 30-34.

birinci anlaşmaydı. Bu anlaşmanın birinci maddesi, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngörüyordu. İkinci maddesi, tüm kapitülasyonların kaldırıldığını belirtiyordu. 3-8. maddeler Türk ve Amerikan yurttaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma, çalışma haklarıyla şirketlerin durumlarını düzenliyordu. Dokuzuncu maddeyle taraflar birbirlerine "en çok gözetilen ülke" statüsünü tanıyorlardı. Ondan sonraki yedi madde vergiler, ithalât, ihracat resimleri ve Amerikan gemilerinin Boğazlar bölgesindeki hakları gibi konulara ilişkindi. 17-27. maddeler Konso-loluk görevlilerinin haklarıyla görevlerini düzenliyordu⁵⁷...

Türk - Amerikan anlaşması kısa bir anlaşmaydı. Asıl Lozan barış anlaşmasında yer alan devlet sınırları, toprak sorunları, askerlik işleri vb. gibi birçok önemli konuyu kapsamıyordu. Bu gibi konular Amerika'yı doğrudan doğruya ilgilendirmemişti. Lozan'da Amerika'nın önemle üzerinde durduğu, kapitülasyonlar, Türkiye'deki Amerikan eğitim-öğretim ve yardım kurumlarının çıkarları, Boğazlardan geçiş ve ticaret özgürlüğü gibi konulardı⁵⁸. İmzalanan anlaşmayla Amerikan isteklerinin birçoğu kabul edilmişti. Amerika'ya tanınan haklar, öteki devletlere tanınan haklardan daha az değildi. Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelere tüm kapitülasyonların kaldırılması kabul ettirilmişti. Amerika için kapitülasyon rejiminin yürürlükte kalması söz konusu olamazdı. Amerika da kapitülasyonların toptan kaldırılmasını kabul etmişti. Türk kanunlarına uyararak Amerikalılar Türkiye ile ticaretlerini sürdürebileceklerdi. Amerika'ya en çok gözetilen ülke statüsü tanınıyordu. Türkiye'deki Amerikan okulları, yardım kurumları, hastaneleri, misyonları Türk kanunları çerçevesinde çalışmalarını yürütebileceklerdi. Yine Türk kanunlarına uymak koşuluyla, Amerikan vatandaşlarına Türkiye'ye gelip yerleşme ve burada iş tutma hakları tanınmıştı...

Lozan barış anlaşmasının arkasında Türkiye ile Amerika arasında böyle bir dostluk anlaşması imzalanması doğaldı. Yeni Türk Devleti, dış ilişkilerini normale dönüştürebilmek için savaş halinde olduğu eski düşman devletlerle barış anlaşması imzalıyordu. Savaş

⁵⁷ *Ibid.* Anlaşmalar "*Traités signés entre la Turquie et les Etats-Unis d'Amerique, le 6 Août 1923 à Lausanne*" adıyla 1923 yılında Lozan'da basıldı.

⁵⁸ J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, New York: 1958, p. 114-9.

halinde olmadığı ülkelerle ise dostluk andlaşmaları yapıyordu. 1923 yılında Arnavutluk, Macaristan ve Polonya ile Türkiye arasında ikili dostluk andlaşmaları imzalanmıştı. Türkiye - Polonya dostluk andlaşması, tıpkı Amerika ile yapılan andlaşma gibi, Lozan'da görüşülüp imzalanmıştı. Türkiye, 1924 yılında da Almanya, Avusturya, Çekoslovakya, Estonya, Hollanda, İspanya ve İsveç ile benzer dostluk andlaşmaları yapmıştı. Normal diplomatik ilişkiler kurulurken önce dostluk andlaşmaları yapılması usuldendi. Türkiye, ilişki kurmak istediği hemen hemen bütün devletlerle bu gibi dostluk andlaşmaları imzalamıştır. 1925 yılında Bulgaristan, Danimarka, Norveç, Letonya, İsviçre ile; 1926'da Suriye, Lübnan, İran, Irak, Şili ve Arjantin ile dostluk andlaşmaları yapmıştır. Türk - Amerikan andlaşması bu dostluk andlaşmaları zincirinde sadece bir halkaydı. Olaganüstü bir özellik taşııyordu. Ne var ki, Türkiye'nin öteki ülkelerle yaptığı andlaşmaların hepsi sessiz sadasız onaylanmış, yürürlüğe konmuş ve uygulanmış olduğu halde, Türk - Amerikan dostluk andlaşması etrafında büyük bir fırtına koparılmıştır.

* * *

Lozan'da Türk - Amerikan andlaşması imzalanır imzalanmaz Amerika'daki Türk düşmanları hemen ayağa kalktılar, kükrediler, harekete geçtiler. Amerika sanki yerinden oynadı. "Lozan andlaşmasına hayır!" sloganı altında yeni ve güçlü bir Türk düşmanlığı kampanyası başlatıldı. Atlantik ötesinde Türklere karşı yıllardır kampanya zaten sürdürülüyordu. Yeni kampanya için hava elverişliydi. Eskiden kurulmuş, oturmuş düşman örgütler hazırды. Yeni kampanya bu kurulu temele oturtulverdi. Çabucak tutundu. Güçlü bir baskı grubu oluşturuldu. Mütareke yıllarında Türk düşmanlığı kampanyasına öncülük eden "Ermenistan Bağımsızlığı İçin Amerikan Komitesi" (American Committee for the Independence of Armenia) adlı örgüt, bu kez, "Lozan Andlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi" (The American Committee Opposed to the Lausanne Treaty) adını aldı⁵⁹. Bu örgüt bütün hazır kadrosu, organları, gazeteleri ve etkisi altındaki çevreleriyle Lozan andlaşmasına savaş açtı. Böylece, yıllarca sürecek yeni bir kampanya başlatılmış oldu. Kampanyaya başka örgütler, gazeteler ve Amerikan iç politikasına oynayan muhalefetteki

⁵⁹ Trask, *op. cit.*, p. 37-39.

Domokrat parti ileri gelenleri de katılınca, Amerikan kamuoyu ile Kongresinin baskı altına almak kolaylaştı.

Yeni kampanyanın elebaşları eski Türk düşmanlarıydı. Bunların başında da James W. Gerard vardı. Daha sonra Vaşington Büyükelçiliğine atanan Ahmet Muhtar Bey, Gerard hakkında şu bilgileri verir: New York'un ileri gelen avukatlarından ve muhalefetteki Demokrat parti liderlerindedir. Hükûmeti sürekli rahatsız etmek isteyen ataklığı ile tanınır. Ermeni örgütüne satın alınmış bir kişidir. Büyük savaşta Amerika'nın Berlin Büyükelçisiydi. Almanya'ya karşı beslediği kinle Amerikalıların yurtseverlik duygularını bir hayli okşamış ve böylece kamuoyunda tanınmış, kendisine oldukça önemli bir yer yapmıştır. Türkiye'yi hiç tanımamaktadır. Rastgele karşımıza çıkmış şarlatan bir düşmandır. Aşırı İngiliz yanlısıdır. Berlin'deki Elçiliği sırasında, Amerika'yı İngiltere yanında, Almanya'ya karşı savaşa sokmak için hayli çaba harcamıştır. İngiltere'ye yaptığı bu hizmetine karşılık İngiliz Hükûmeti kendisine nişan vermiştir. Amerika'daki Ermeni örgütleri de Türkiye'ye karşı kampanyalarında İngilizlerce kışkırtılmakta ve paraca beslenmektedirler. Bu bakımdan Gerard'ın ne gibi ilişkilerle Türkiye'ye musallat olduğu kendiliğinden anlaşılır⁶⁰.

Gerard, Mütareke yıllarında, "Ermenistan Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi" nin başkanıydı. Bu sıfatla, Türk Kurtuluş Savaşı boyunca Türk düşmanlığı kampanyasını yürütmüş, Ermenilerin sözcülüğünü yapmıştı. Mondros mütarekesinin, Sevr andlaşmasının Ermeniler yararına uygulanmasını savunmuştu⁶¹. Ermeni komitesi bu kez "Lozan Andlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi" adını alınca bunun da başına yine Gerard geçmişti.

Komitenin elebaşlarından biri de Vahan Kardaşyan (Cardashian) adlı yırtıcı bir Ermeni avukatıydı. Ahmet Muhtar Bey'in bildirdiğine göre Kardaşyan, "vaktile Osmanlı Sefaretinde müstahdem olup bilâhare vazifesine hitam verilen ve bu yüzden bize hasım kesilen ve Amerikalı zengince bir kadınla tevhül (evlenmesi) dolayısıyla hal ve vakti ifai tahrikâta müsait bulunan ve bilhassa İngilizler tara-

⁶⁰ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/2: Vaşington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'den Hariciye Vekâletine Rapor. 27.12.1927, No. 53/26.

⁶¹ Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: 1974, s. 51, 192.

findan istihdam kılınan” bir kişiydi⁶². Doğma büyüme Amerikalı değildi. Sonradan Amerikan vatandaşlığına geçmişti. 1910 - 1915 yıllarında Vaşington’daki Osmanlı Elçiliğinde tercümanlık yapmıştı. İşine son verilince Osmanlı Hükümetinden alacağı bulunduğunu ileri sürmüştü.

Gerard - Kardeşyan ikilisinin egemen bulunduğu Ermeni komitesinde, ayrıca, David Hunter Miller, Albert Bushnell Hart, Güney Metodist Piskoposu James Cannon, Jr., James M. Cox, Homer S. Cummings, Abraham I. Elkus, Oskar S. Straus ve Ray Lyman Wilburn adlarında kişiler bulunuyordu⁶³. Bunlar o yılların Amerika-sında oldukça tanınmış kişilerdi.

Amerika’da Türk düşmanlığı kampanyasının bayraktarlarından biri de Amerika’nın eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau idi. New York’un tanınmış ailelerinden ve muhalefetteki Demokrat parti ileri gelenlerinden olan Morgenthau, Mütareke yıllarında Türklere karşı yazılar yazmıştı. Lozan barış konferansı sırasında da Türklere karşı silâh kullanmasını savunuyor ve 10 Ocak 1923 günlü *The New York Times* gazetesinde şunları yazıyordu:

“400 yıldır Türkleri Avrupa’dan kovmak için çaba harcayan Avrupalılar için Lozan, çok acı bir ders olmuştur. Türklerin Avrupa’dan kovulmaları şöyle dursun, Avrupalıların Türkiye’den kovulacakları anlaşılmaktadır.

“Türkiye’de bugüne dek meydana gelen katliamlar bilinçli olarak yapılmıştır. Türklerin amacı, toprakları üzerinde yaşayan azınlıkları ortadan kaldırmaktır...

“İngiltere geçen sonbaharda, Türklerin Avrupa’ya geçmelerine engel olarak bütün dünyaya büyük bir iyilikte bulunmuştur. Türkleri yola getirmenin tek yolu onlara karşı silâha başvurmaktır. Çünkü bu millet yalnız zorbalıktan ders almaktadır.”⁶⁴

Devletler barış yapmağa çalışırken bu gibi kışkırtıcı yazılar yazabilen Morgenthau, Lozan andlaşmasından sonra da “Eli kanlı

⁶² D. B. A. - S. Amerika. K. 1/2: Vaşington B. E.’den Hariciye Vekâletine Rapor. 27.12.1927, No. 53/26.

⁶³ Trask, *op. cit.*, p. 38.

⁶⁴ Aktaran: Osman Ulagay, *op. cit.*, s. 240.

bir despotizmle yapılan andlaşma” başlıklı yazılar yazıyor, bu yazılarını Amerikan kongresine yolluyor ve andlaşmanın reddedilmesini istiyordu⁶⁵.

“Lozan andlaşmasına hayır” kampanyasının Amerikan Senatosaundaki ateşli sözcüsü, Utah eyaleti Demokrat senatörü William H. King idi. Andlaşmaya karşı muhalefetteki Demokrat partinin görüşlerini kaleme almakla da görevli bulunan King, Türk Kurtuluş savaşı yıllarında Sevr andlaşmasının Türklere empoze edilmesini savunmuş durmuştu. Sakarya zaferinden sonra Sevr andlaşmasının gözden geçirilmesi, Türk - Yunan savaşına son verilmesi doğrultusunda diplomatik girişimler başlarken, bu girişimlerin karşısına dikilen Amerikalıların başında yer almıştı. 2 Şubat 1922’de yaptığı konuşmada, Sevr andlaşmasının zorla uygulanmasını savunuyor ve “dinî, siyâsî ve insanî hakların korunmasından yana olan tüm örgütlerimizle Mustafa Kemal denen haydudun vahşet ve zulmüne karşı çıkmalıyız” diyordu⁶⁶. King’in iddiasına göre, Amerika, Lozan andlaşmasıyla Ermenileri yüzüstü bırakmış, verdiği sözü tutmamıştı. Türkiye, ülkesinde yaşayan azınlıklara zulüm yapıyor, andlaşmalara bağlı kalmıyordu. Bu bakımdan Lozan andlaşması reddedilmeliydi. 1925 yılında çıktığı bir Avrupa gezisi sırasında, kısa bir süre için İstanbul’a da uğrayan King, bu gezisini sürekli olarak Türkiye aleyhine kullanmış, Türkiye’de hiçbir şeyin değişmediğini, eski kötü yönetimin sürüp gittiğini, öne sürmüş ve Lozan andlaşmasının reddedilmesi yolundaki görüşünü değiştirmedığını açıklamıştır⁶⁷.

Amerika Birleşik Devletleri Anglikan kilisesinden 110 kişilik bir din adamları gurubu da “Lozan andlaşmasına hayır” kampanyasına katıldılar ve bir bildiri imzaladılar. Türkiye’deki misyonerlerle doğrudan doğruya ilişkileri bulunmayan ve Türkiye’yi yakından tanımayan bu kilise örgütü, Türkiye’de yıllarca çalışmış din adamlarına bakarak zayıf durumdaydı. Ama Amerika’daki Türk düşmanlığı kampanyasına oldukça güç kattılar. Zaten kampanya için Türkiye’yi yakından tanımağa pek gerek duyulmuyor, yüksek sesle demagoji yapabilmek ve büyük gürültü koparabilmek yetiyor da artıyordu bile.

Kampanyayı yürütenler, başta kapitülasyonların kaldırılmasına, Ermenilere istediklerinin verilmemesine karşı çıkıyorlardı. Andlaş-

⁶⁵ Trask, *op. cit.* p. 38.

⁶⁶ 3.2.1922 günlü *The New York Times*’ten aktaran: Ulagay, *op. cit.* s. 153.

⁶⁷ “King Back, Still Foe of Lausanne Pact”, *The New York Times*, 27.8.1925.

manın Amerika'ya dikte edildiğini öne sürüyorlar ve koskoca Amerika'nın bu diktaya boyun eğmeyeceğini söylüyorlardı. Komitenin elebaşısı Gerard, 28 Kasım 1923'te Türkleri imansızlıkla suçluyor, andlaşmanın onaylanmamasını istiyor, "Amerika Birleşik Devletlerinin Kemalist Cuntaya boyun eğmesini anlayamadım" diyor ve şunları ekliyordu:

"Lozan andlaşması, kapitülasyonların kaldırılmasını onaylamış ve 1830 yılından beri konsolosluk mahkemelerimizin kanadı altında korunmuş olan yurttaşlarımızı imansız Türklerin insafına bırakmıştır. Bu andlaşmayla birçok haklarımızdan vazgeçiyor ve Türklerin bu hakları korumayı vadeden sözlerine bağlı kalmış oluyoruz. Türklerin ne denli sözlerinde durdukları ise herkesçe bilindir.

"İtilâf Devletleri (Lozan andlaşmasını imzalarken) her şeyden önce sömürgelerindeki müslümanları düşünerek hareket etmişler ve üstelik Osmanlı İmparatorluğundan geniş toprak parçaları koparmışlardır. 1917 yılında İtilâf Devletlerinin yanında yer almaktan kaçınmış olan Amerika Birleşik Devletleri'nin şimdi onların yolunu izlemek istemesi gerçekten gariptir.

"Türkiye ile herhangi bir andlaşma yapmamak her bakımdan daha uygun olacaktır. Böylelikle, andlaşmaya rağmen bildiklerini okuyacak olan Türklere karşı serbestçe davranmak olanağına kavuşacağız. Senato bu andlaşmayı onaylarsa, Amerika'yı Avrupa'daki amansız fırtınanın tam ortasına sürüklemiş olacaktır."⁶⁸

Bu gibi yayınlarıyla kampanyayı yürütenler, Amerikalıların can damarına basıyorlardı. Amerika Türklere boyun mu eğecekti? Monroe doktrini uyarınca yüzyıldır Avrupa politikasından uzak kalmış olan Amerika şimdi Avrupa'daki "amansız fırtınanın" göbeğine mi atılacaktı? Ve buna Türklerin keyfi için mi katlanacaktı? Hayır! Senato buna göz yumamazdı ve yummamalıydı. Ne yapıp yapıp Lozan andlaşması veto edilmeliydi. Amerika Türkiye ile hiçbir ilişki kurmamalıydı. İşlenen tema kısaca buydu.

* * *

Türkiye, Lozan andlaşmasına karşı Amerika'da yürütülen kampanyayı önleyebilecek durumda değildi. Amerika'da Türk Elçiliği,

⁶⁸ 29.11.1923 günlü *The New York Times*'ten aktaran: Ulagay, *op. cit.*, s. 310-311.

Konsoloslukları, ataşelikleri yoktu. Türk'ün sesi hemen hemen hiç çıkmıyordu. Türk düşmanları meydanı boş bulmuş gibiydiler ve istedikleri gibi at oynatıyorlardı. İstediklerini söylüyorlar, Amerika kamuoyunu istedikleri gibi aldatabiliyorlardı. Amerika'da Türk görevlileri bulunmadığına göre, yürütülen düşmanca kampanyaya tepki ya Amerikalıların kendilerinden, ya da Amerika'da yaşayan küçük Türk kolonisinden gelebilirdi.

New York'taki "Türk Teavün Cemiyeti" (Turkish Welfare Association) kampanyaya karşı 1924 yılında ilk tepkiyi gösterdi. "Özgür İnsanlar Ülkesinin Liderlerine" başlıklı küçük bir broşür yayımladı⁶⁹. Açık mektup, ya da muhtura niteliğinde bir broşürdü bu. Amerikan Kongresi üyelerine dağıtılmıştı. Lozan andlaşmasının onaylanmasını engellemek amacıyla sürdürülen kampanya karşısında, "Biz, Amerika'daki Türk kolonileri. . . bu muhturayı saygıyla dikkatinize sunarız" diye başlıyordu. Türk düşmanlarının kasıtlı iftiraları "şiddetle protesto" ediliyordu. Ondan sonra Lozan andlaşmasının neden onaylanması gerektiği açıklanıyor ve özetle şunlar söyleniyordu:

Andlaşmanın onaylanması, Türkiye ile Amerika arasında normal ilişkiler kurulmasının en kestirme yoludur. Yeni Türk demokrasisi ile Andlaşması bulunmayan tek ülke Amerika'dır. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarına da ters düşer. Türk düşmanları kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkıyorlar. Oysa kapitülasyonlar, yalnız Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını desteklemekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli ırklar arasında ayrılıklar ve çatışmalar yaratmıştır. Çağdışı kapitülasyon rejimi, çağdaş Türkiye'de uygulanamaz. Lozan'da öteki bütün ülkeler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Amerika'daki Türkler, açık kapı ve herkese fırsat eşitliği politikasını benimsemiş olan Amerika'nın da kapitülasyonların kaldırılmasını onaylayacağına inanmaktadırlar. Türkiye'deki Amerikan okullarıyla misyonlarının kapitülasyonsuz çalışamayacakları iddiası yanlıştır. Bunun yanlışlığını İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü gibi çeşitli yetkililer de belirtmişlerdir. Türkler her zaman andlaşmalara bağlı kalmışlar, yabancıların haklarına saygı göstermişlerdir. Bugünkü Türkiye, en demokratik temeller üzerine kurulmuş bir Cumhuriyettir.

⁶⁹ *To the Leaders of the Country of the Free. A Brief from the Turks in America*, Edited by İbrahim Sefa Bey, Contributed by the Turkish Welfare Association, Inc., New York, (1924).

Bütün Türkiye’de yepyeni bir hayat, yepyeni bir enerji ve gayret görülür, dirlik, düzenlik egemendir. Broşür, şu cümlelerle son buluyordu:

“Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yakın doğuda bir barış ve ahenk faktörü olacaktır. Lozan’daki Amerikan temsilcileri Türklerin üstün ülkelerini her halde teslim ederek Dostluk ve Ticaret Andlaşmasına imzalarını koymuşlardır. Bu imzaları onaylamakla Birleşik Devletler, Türklerin başlattıkları yapıcı demokratik ve ileri esere en güçlü moral desteği vermiş olacaklardır.”

Amerika’daki Türkler bu kadarcık seslerini çıkarabildiler. Haklı bir sestir bu, ama pek cılızdı. Büyük gürültü içinde denizde damla gibiydi.

“Lozan andlaşmasına hayır” kampanyasına karşı asıl güçlü tepki yine Amerikalıların kendilerinden geldi. “Andlaşmaya evet” deyenler de “hayır” deyenler gibi örgütlendiler. Merkezi New York’ta bulunan “Türkiye ile Andlaşmanın Onaylanmasından Yana olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi” (General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey) adlı bir örgüt kurdular. Ondört kurum ve dernek bu örgüte katılmıştı. Bazı ticaret odaları, misyoner dernekleri ve Türkiye’deki tüm Amerikan kulüpleriyle dernekleri Komitenin üyeleri arasındaydı. Uluslararası ilişkiler ve devletler hukuku alanlarında uzmanlaşmış “Dış Politika Derneği” ile “Şikago Dış İlişkiler Derneği” de andlaşmaya “evet” deyenler arasında yer alıyorlardı^{69/a}.

Komitenin dokuz kişilik bir yönetim kurulu vardı. Başında, Türk - Amerikan İlişkileri Derneği Başkanı Rayford W. Alley bulunuyordu⁷⁰. Komite yöneticileri arasında tanınmış kişiler pek yoktu.

^{69 a} Bu Genel Komiteye üye kurumlarla derneklerin tam listesi şudur: American Board of Commissioners for Foreign Missions, American Chamber of Commerce for the Levant, American Manufacturers Export Association, American Men’s Club of Constantinople, Camber of Commerce of the United States, Chamber of Commerce of the State of New York, Chicago Council on Foreign Relations, Conference of Women’s Foreign Missionary Societies, Federated Chambers of Commerce on the Near East, Foreign Policy Association, National Council of the Congregational Churches, Near East College Association, Young Men’s Chirstian Associations, Young Women’s Christian Associations.

⁷⁰ Komitenin yönetim kurulu şu kişilerden oluşuyordu: Rayford W. Alley (Başkan), James L. Barton, James W. De Graff, Jeanette W. Emrich, Irving G. Gray, John R. Mott, George A. Plimton, Guy Emery Shippler ve E. Vail Stebbins.

“Andlaşmaya evet” deyenlerin zayıf yanlarından biri buydu. Pek tanınmadıkları gibi, karşı taraftakiler kadar yırtıcı ve yaygaracı da değillerdi. Komite dışında da Andlaşmanın onaylanmasını savunanlar çoktu. Bunlar da çoğunlukla ağır başlı kişilerdi, Ermeni propagandacıları gibi kavgacı değillerdi.

Andlaşmanın onaylanmasını isteyenler 1923 - 1926 yıllarında birçok bildirimler yayınladılar, demeçler verdiler, raporlar hazırladılar, yazılar yazdılar. Bu belgelerin çoğu 1926 sonunda bir kitapta toplandı. *Türkiye ile Andlaşma - Lozan Andlaşmasının Onaylanmasından Yana Demeçler, Kararlar ve Raporlar*⁷¹ adını taşıyan ve büyük boy 220 sayfa kadar tutan bu kitaptaki belgeler çok ilginçtir. Lozan andlaşmasının nasıl savunulduğunu, yeni Türkiye'nin bir bölüm Amerikalılarca nasıl görüldüğünü yansıtmaktadır. O dönemdeki Türk - Amerikan ilişkileri konusunda değerli ve yararlı bir kaynak kitaptır bu. Aşağıda bu kitaptan bazı satırlar aktarılmaktadır.

Kitabın başında Lozan andlaşması kısaca şöyle savunulmaktadır:

- 1) Türkiye'deki bütün Amerikalılar andlaşmanın onaylanmasından yanadırlar. Andlaşma çerçevesinde işlerini sürdürebileceklerine, yoksa ciddi güçlüklerle karşılaşacaklarına inanmaktadırlar.
- 2) Andlaşma, Türkiye'de Amerikalılara, öteki yabancılarla eşit haklar sağlamaktadır. Şimdiye kadar 27 ülke Türkiye ile buna benzer andlaşmalar imzalamıştır ve onların vatandaşları, tanınan haklardan yararlanmaktadırlar.
- 3) Türkiye ile Amerika arasındaki eski andlaşmalar artık öne sürülemez, bunlar eksikti ve artık ömürlerini tamamlamışlardır. Türkiye'de çalışan her Amerikalı da bu kanıdadır.
- 4) Türkiye ile andlaşma yapan her Devlet, kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiştir. Amerika, Türkiye ile savaşa girmedikçe kapitülasyonları yaşatamaz.
- 5) Andlaşmanın onaylanmaması Türkiye'deki Rumlara ve Ermenilere herhangi bir yarar sağlamayacaktır. Tersine, Amerika'nın Türkiye'deki etkisini sifira indirecek ve dolayısıyla bu azınlıkları Amerika'nın moral desteğinden de yoksun bırakacaktır. Ermeniler için Türkiye'den toprak koparma olanağı yoktur. Amerika, Ermenilere karşı hukukî veya manevî herhangi bir sorumluluk yüklenmiş değildir.

Bu gerekçeler, kitabın sonraki sayfalarında enine boyuna genişletilir. Çeşitli kurumların, derneklerin, kişilerin yazılarıyla demeçleri

⁷¹ *The Treaty With Turkey. Statements, Resolutions, and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne*, New York: 1926.

birbirine eklenir. Dikkati çeken noktalardan biri şudur: Ondokuzuncu yüzyıldan beri sürekli olarak Türk aleyhtarlığı yapmış olan ve Amerika'da bir "Korkunç Türk" imajının yaratılmasında birinci derecede sorumluluğu bulunan Amerikan misyonerleri bu kez yüzseksen derecelik bir dönüş yapmışlardır. Oybirliği ile Lozan andlaşmasını savunurlar. Bu andlaşma onaylanmazsa misyonerlerin Türkiye'den bütünü ayaklarının kesilebileceği kaygusu vardır. Misyonerler, kapitülasyonların artık tarihe karıştığını kavramışlardır. Yeni andlaşma çerçevesinde Türkiye'de işlerini sürdürebilmek onların son umududur. Buna sıkı sıkıya sarılmışlardır ve andlaşmanın onaylanması için savaşır. Misyonerler aynı zamanda Atatürk Türkiye'sine hayranlık duymağa başlamışlardır. Devrim atılımlarını dikkatle izlerler. Türkiye'yi tanımayan Amerikalılara bunları anlatmağa çalışırlar ve "Andlaşmaya evet" kampanyasının öncülüğünü yaparlar.

Lozan andlaşmasının onaylanmasından yana olan Amerikan din adamları, 150 imzalı bir bildiri yayınlamışlardır. "Türk halkına karşı Amerika'da sürdürülen öfkeyi ve toplu suçlamayı üzüntüyle karşıladıklarını" belirtirler. Andlaşmanın onaylanması için gerekçelerini sayıp dökerler. "Türkiye egemen bir Devlettir ve egemen bir Devletle, kapitülasyonlar çerçevesinde ilişki kurulamaz" derler. Andlaşmanın geri çevrilmesinin "güçsüz bir protesto" olmaktan öteye geçemeyeceğini, hiçbir yarar sağlamadıktan başka zararlar verebileceğini belirtirler. Türkiye'de, bugünkü yönetimin, gelmiş geçmiş yönetimlerin en iyisi olduğunu, Türk tarihinde eşini rastlanmayan devrimler yapıldığını söylerler⁷².

Türkiye'de elle tutulur çıkarları bulunan Amerikan misyoner örgütü'nün 8 Haziran 1926 günü Boston'da aldığı kararda, "Andlaşma onaylanırsa Amerikan misyonerlerine Türkiye'de çalışma kapısı açılacak; onaylanmazsa daha elverişli bir andlaşma yapma olanağı doğmayacak" deniyordu⁷³. Hıristiyan Genç Bayanlar Yakın Doğu Derneği Sekreteri Ruth F. Woodsmall, "Kapitülasyonlar ölmüştür, andlaşmanın reddi onları diriltmeyecektir" diye ekliyordu⁷⁴. Misyoner Kadınlar Derneği Konferansının 20 Temmuz 1926 günlü kararında, "Uyarlık uğrunda savaş veren uyanmış bir ulusu kösteklemek,

⁷² *Ibid.*, p. 26-29.

⁷³ *Ibid.*, p. 25.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 42.

insanca bir davranış değildir” deniyordu⁷⁵. Komite üyelerinden Jeanette W. Emrich adlı rahibe, Atatürk Türkiyesinin uygarlık yolundaki devrimci atılımlarını sayıp döküyor, Amerikalıların Türkler hakkındaki önyargılarını eleştiriyor, bu yargıların uygarlığa ters düştüğünü belirtiyor ve “Biz Amerikalılar neyi destekliyoruz?” diye soruyordu⁷⁶.

İstanbul Robert Koleji Müdürü Dr. Galeb Frank Gates de Andlaşmanın onaylanmasını uzun uzun savunuyordu. “Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile dostluk ilişkileri kuracak mıyız, kurmayacak mıyız? Şimdi sorun budur” diyor, Türkiye’deki devrimci atılımları övüyor ve hem bu bakımdan, hem de Amerikan çıkarları açısından Andlaşmanın onaylanması gerektiğini anlatıyordu. Onun görüşüne göre, Andlaşma reddedilirse Türkiye Amerikalılara kapanabilirdi. Kapitülasyonlar zaten ölmüştü, bunları diriltme olanağı yoktu. Amerika bu yüzden Türkiye’ye savaş açamazdı. Amerikalıların Türkiye’de çalışabilmeleri Türklerin iyi niyetine bağlıydı. “Türkler bizi defetmeğe karar verirlerse, hiçbir andlaşma bizi koruyamaz” diyor ve andlaşmaya karşı çıkanlara çatıyordu: Bunların bir bölümü, yalnız ve yalnız andlaşmanın reddedilmesini düşünüyorlar, ondan sonrasını hiç umursamıyorlardı. Bu duygusal kişilerle mantık çerçevesinde konuşulamazdı. Kimi Amerikalılar ise Lozan andlaşması reddedilirse, yerine daha iyi bir andlaşma yapılabileceğini umuyorlardı. Bunlar da yalnızlığı içindeydi, gerçek durumu bilmiyorlardı. Amerika için bu andlaşmadan daha iyisini yapma olanağı yoktu⁷⁷.

Otuz dokuz yıldır Türkiye’de oturan ve otuz beş yıldan beri de İzmir Amerikan Koleji Müdürü olan Alexander MacLachlan da, “Son üç yılda Türkiye’de gerçekleşen köklü değişimi gözle görmeyince insan bu ülkenin şimdiki durumunu kavrayamaz... Vaşington’daki Senato, Ankara Hükümetinin yeni atılımcı ruhunu ve sosyal, dinî ve ekonomik alanlarda şimdiye kadar gerçekleştirdiği şaşırtıcı başarıları kavrayabilirse, Lozan andlaşmasını hemen, oybirliğiyle onaylar” diyor⁷⁸. O sıralarda Türkiye’yi dolaşan Ohio Devlet Üniversitesi Sosyoloji profesörü Herbert A. Miller, “Şuna inandım ki, bugün

⁷⁵ *Ibid.*, p. 59.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 58.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 60-63.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 67.

Türkiye’de yepyeni bir çağ yaratan güçler iş başındadır... Türkiye, çağdaş bir Devlet olmak için kahramanca uğraşiyor... Amerikan ölçüleriyle yargılanmamalıdır Türkiye” diyor ve andlaşmanın onaylanması gerektiğini savunuyordu ⁷⁹.

Türkiye ile iş yapan Amerikan Ticaret Odaları da Lozan andlaşmasını yüksek sesle savunanlar arasında, hattâ başında yer alıyorlardı. Uzun uzun raporlar hazırlamışlar, bunları bol istatistik verilere dayandırmışlar, Türkiye’de Amerikan tüccarının çıkarlarını birer birer sıralamışlardı. Birleşik Amerika Ticaret Odasının uzun raporunda, Türkiye’deki Amerikan çıkarlarının korunabilmesi için “bu ülkeyle ilişkilerimizin vakit geçirilmeden normalleştirilmesi gerekir” deniyordu. Andlaşmanın, “Açık Kapı”, “en çok gözetilen ülke” ve egemen devletlerin toprak ve siyasal bütünlüğüne karışmama ilkelere tamamen uygun olduğu ekleniyordu ⁸⁰. Öteki Ticaret örgütlerinin görüşleri de bu yöneydi. Amerikan tüccarının başlıca iki kaygusu göze çarpıyordu: 1) Normal ilişkiler kurulamadığı için Amerika’nın Türkiye ile ticaret hacmi hızla düşüyor, Türkiye pazarı önemli oranda başkalarına kaptırılıyordu. 2) Türk - Amerikan ilişkilerindeki anormal ve gergin durum sürüp giderse, Türkiye tepki gösterebilir ve Amerikan tüccarına karşı kısıtlayıcı önlemler alabilirdi.

2 Ocak 1926’da Türk Gümrük yasası değiştirilmişti. Yeni yasa, Türkiye ile ticaret anlaşması olmayan ülkelerden yapılacak ithalâtın gümrük tarifelerini yükseltmeyi öngörüyordu. Bu hüküm, öncelikle Amerikan ticaretini ilgilendiriyor, daha doğrusu tehdit ediyordu. Yasa uygulanınca Amerika, en çok gözetilen ülke statüsünden yararlanamayacaktı. Amerikan tüccarından daha çok gümrük vergisi alınacaktı. İstanbul’daki Amerikan Mümessili Amiral Bristol, kaygulandı. Yasanın hemen uygulanmamasını istedi. Bunun üzerine uygulama 20 Şubat 1926 tarihine kadar ertelendi. 18 Şubatta Bristol ile Hariciye Vekili Dr. Tefik Rüştü arasında, nota değişikliği ile bir *Modus vivendi* yapıldı. Bu anlaşma altı ay süreliydi, 20 Ağustosta sona erecekti. 20 Temmuz 1926 günü, *Modus vivendi* altı ay süreyle uzatıldı. Bu son uzatmaydı. Türk Hariciye Vekilinin ancak bir kez uzatma yetkisi vardı. Bu süre içinde Türk - Amerikan dostluk ve ticaret andlaşması onaylanmazsa, Amerika artık en çok gözetilen ülke statü-

⁷⁹ *Ibid.*, p. 67-69.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 80.

sünden yararlandırılmayacaktı⁸¹. Bu tehdit karşısında Amerikan ticaret çevreleri seslerini daha da yükselttiler, Türk - Amerikan anlaşmasını Senatodan geçirmek için çabalarını arttırdılar.

Amerikan basınının bir bölümü de Lozan anlaşmasının onaylanmasından yanaydı. Başta *The New York World*, *The New York Herald Tribune*, *The Washington Post* olmak üzere, Hükümet yanlısı ve bağımsız Amerikan gazetelerinin birçoğu anlaşmayı savunuyorlardı⁸². Eskiden Türklere karşı sürekli yayın yapmış ve Ermenilerin avukatı kesilmiş bulunan *The New York Herald Tribune*, bu kez Türk yanlısı görünüyordu. "Savaş, kapitülasyonları silip süpürdü. Artık nasıl diriltilebilir?... Japonya'da kaptüler haklarımızdan Hükümetimiz gönüllü olarak vazgeçti. Çin'deki kapitülasyonlara son verilmesini de Vaşington Konferansında kabul ettik. Türkiye'ye karşı neden ters bir politika izliyoruz?" diye soruyor ve "Bir devlet egemense, onun egemenliğinden vazgeçmesini bekleyemeyiz" diye ekliyordu⁸³. Gazete, anlaşmaya karşı çıkanların "eski düşünce alışkanlığından" vazgeçemediklerini, yeni Türkiye'yi kavrayamadıklarını söylüyor ve "Ne söylenirse söylensin, şunu kabul etmek gerekir ki, Mustafa Kemal rejimi eski Osmanlı düzeniyle bağlarını kesinlikle koparmış bir rejimdir" diyordu⁸⁴.

The New York World gazetesi, "1916'ların Enver Türkiyesi değil, 1926'ların Kemal Türkiyesi söz konusudur" diyor, ve bir başyazısında da şunları belirtiyordu:

"Lozan anlaşması, yalnızca bizim Amerikan çıkarlarımıza etkisi ve kimi çevrelerde savaş döneminin eski önyargılarını diriltmesi açısından tartışılmamalıdır. Yakın Doğuda yeni bir durum yaratılmasına doğru atılmış bir adım olarak, geniş bir uluslararası bakış açısıyla gözönünde tutulmalıdır. Kapitülasyonlardan vazgeçişimize, ulusçu Hükümete (Türkiye'ye) ödün vermemize karşı çıkan baylar, eskiye dönmeyi mi arzuyorlar? Güçsüz düşmüş, alçalmış, horlanan bir Türkiye mi görmek istiyorlar?..."

⁸¹ *Ibid.*, p. 90-91.

⁸² *Ibid.*, p. 101-102. Bu sayfalarda, Lozan anlaşmasını savunan şu gazetelerin adları anılmaktadır: *The Baltimore Sun*, *The New York World*, *The Boston Transcript*, *The Chicago Daily News*, *The Washington Post*, *The Baltimore Evening Sun* ve *The New York Times*.

⁸³ *Ibid.*, p. 106.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 110.

“(Mustafa) Kemal Hükümeti ve Lozan andlaşmaları, ülkenin eski, aşağı ve çökmüş durumuna karşı güçlü bir başkaldırıcıyı simgeler. Aynı başkaldırıcı, 1890’larda kapitülasyonları kaldırırken Japonya’da da görüldü. Lozan’da, güçlü ulusçu rejim, Türkiye’nin dünya ulusları arasında eşit olarak yerini alacağını açıkladı. Avrupa bunu kabulendi. Tek başına Amerika mı geri duracak? Aşırı ulusçuluğun yalnız tatsız yanını düşünüp (Mustafa) Kemal Hükümetinin sivil, siyasal ve sosyal başarılarını görmemezlikten mi geleceğiz?”

“Gerek Dışişleri Bakanı Kellogg, gerek Türkiye’deki Amerikan iş çevreleriyle misyonerleri gerçekleri kabul durumundadırlar ve zaman çarkının geri döndürülemediğini biliyorlar.”⁸⁵

The Boston Herald, Lozan andlaşmasını engellemeğe çalışanlara karşı sert tepki gösteren gazetelerden biriydi. “İlişkilerimiz anormal. İstanbul’da bir Amiralimiz var. Türk yetkilileriyle kişisel dostluk ilişkilerinden başka hiçbir sıfatı yok... Andlaşma hemen onaylanmalı” diyordu. Türkleri zulüm yapmakla suçlayanlara karşı da gazete, “iğneyi kendimize batıralım” öğütünde bulunuyordu: “Bizim insanları linç edişimize ne buyrulur? Kongre, linç aleyhindeki kanunu çıkarmıyor. Dünyanın en suçlu halkı biziz. Yıllarca önce başyargıcımız, ceza kanunumuzun uygulanışı ‘uygarlığın yüzkarası’dır demişti.” diye yazıyordu⁸⁶.

Amerikan Dış Politika Derneği, Lozan andlaşmasını incelemek üzere özel bir komite kurmuş ve bu komiteye uzun bir rapor hazırlatmıştı⁸⁷. Columbia Üniversitesi Tarih Profesörü Edward Mead Earle’in başkanlığında, tarih, devletler hukuku, uluslararası politika profesörlerince hazırlanan bu ilginç rapor, Lozan andlaşmasının en güçlü savunmalarından biridir. Rapora göre: “Türk - Amerikan andlaşması, Lozan barışının bölünmez bir parçası olarak görülmemeliydi.” “Lozan barışı da son yüzelli yıldan beri yapılmış en iyi Yakın Doğu barışıydı.” “Andlaşmanın onaylanması, yalnız Amerikan çıkarlarının değil, Yakın Doğu halklarının da pek yararına olacaktı. Yakın Doğu, elli yıldır savaş alanıydı. Bölgenin bütün halkları çok

⁸⁵ *Ibid.*, p. 104: “Trying to Turn the Clock Back”, *The New York World*, 22.4.1926.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 112-114.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 136-158.: The Foreign Policy Association. Report of the Committee on the Lausanne Treaty to the Executive Committee.

acı çekmişti. Bunda hiçbir halk suçlanamazdı. Hiçbir dürüst Amerikan aydını, Türk halkının çektiği acıları görmemezlikten gelemezdi. 1912 - 1922 döneminde 1.200.000 Türk, yerinden yurdundan edilmiş, göç etmek zorunda kalmıştı. Yalnız 1914 - 18 savaşında 600.000 Türk can vermişti. Türk Hükûmeti suçlanmak istenirken bu gerçekler neden anımsanmıyordu? Yakın Doğu'da halklar boğuşmasına, yabancı entrikalara son vermenin yolu, normal barış dönemi ilişkileri kurmaktı. Lozan andlaşmasını reddetmek ise, savaşı değilse bile, savaş psikolojisini sürdürmek olacaktı..."

Özetle bunları belirten rapor, gittikçe açılıyordu: "Lozan'da Müttefikler ve Amerika, Türklere barışı dikte edebilecek durumda değillerdi. Zaten dikte edilen bir barış, iyi bir barış olamazdı. Türkler de barış koşullarını kimseye dikte etmemişlerdi. Yapılan barış andlaşması, iyi bir andlaşmaydı. Dünya siyasal coğrafyasında kilit yerini tutan Türkiye, barışa gerçek hizmette bulunabilecek durumdaydı. Amerika, Ankara Hükûmetini desteklemeliydi. Lozan'da Amerikan delegasyonu doğru iş yapmıştı. Müttefikler kapitülasyonların kaldırılmasına razı olurken, Amerika için en çok gözetilen ülke hakkından fazlası elde edilemezdi. Kapitülasyonlar ötedenberi Türk hazinesini kurutmuştu, Babil'i Avrupa diplomatlarının ve kapitalistlerinin insafına bırakmıştı. Lozan'da Türkler kapitülasyonları kaldırmaya kesinlikle kararlıydılar. Birinci Lozan konferansı, en başta kapitülasyonlar yüzünden kesilmişti. Müttefikler kapitülasyonlardan vaz geçerken, Amerika'nın tek başına bunları yaşatması düşünülemezdi".

Ermeniler konusunda da raporda özetle şunlar söyleniyordu: "Amerika, hiçbir zaman Ermenilere ahdî bir vaatte bulunmamıştı; 1856 Paris ve 1878 Berlin barış andlaşmalarına taraf olmamıştı. Bu kez Ermenileri Lozan andlaşmasına karşı kıskırtmak cinayet olacaktı. Çünkü Amerika, Ermenileri, gerektiğinde silâhla destekleyebilecek durumda değildi. Lozan barış andlaşmasında azınlıklara ilişkin hükümler vardı. Türk Hükûmeti azınlıklara güvenceler veriyordu. Amerikalılar Ermenileri kıskırtmakla onlara iyilik etmiş olmayacaklardı; tersine, ihanet etmiş olacaklardı. Bu kıskırtmalar sonunda Ermeniler gene ayaklanırlar ve gene ezilirlerse suç, Amerikalıların olacaktı; Ermenilerin ya da Türklerin değil. Ermenilere karşı gerçek dostluk, onları Türklere yaklaştırmak olacaktı. Bu da barış içinde gerçekleştirilebilirdi. Yapılacak iş, Türk - Amerikan andlaşmasını onaylayarak Lozan barışına moral güç kazandırmak olmalıydı. Amerika'nın Yakın

Doğu'ya en büyük hizmeti, eski yaraları sarmak, ırk ve din çatışmalarını yatıştırmak olabilirdi; yoksa insanları suçlamak ve çatışmaları körüklemek değil". Lozan andlaşması özel komitesinin kanısı buydu . . .

1923 yılından 1926 sonuna kadar tartışmalar sürüp gitti. Amerika, üç buçuk yıl boyunca konuştu, yazdı, çizdi, tartıştı, kavga etti. Lozan andlaşması, başka hiçbir ülkede bu kadar uzun tartışılmamıştır. Sanki bütün Amerika iki karşıt kampa bölünmüştü. İktidardaki Cumhuriyetçi parti, Hükûmet, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret odaları, Türkiye'deki Amerikalılarla misyonerler andlaşmadan yanaydılar. Türkiye ile normal ilişkilerin daha fazla geciktirilmeden kurulmasını istiyorlardı. Ama Lozan kavgası sürüp gittikçe Calvin Coolidge yönetimi, Andlaşmanın Senato'ya sunulmasını ertelemişti. Muhalefetteki Demokrat parti, Kilisenin bir bölümü, Ermeniler, Rumlar andlaşmaya karşıydılar. Türkiye'nin tanınmasını, iki ülke arasında normal ilişkiler kurulmasını istemiyorlar ve büyük gürültü koparıyorlardı. Lozan andlaşması Amerika'da iç politika konusu yapılmıştı.

Sonunda karar günü gelip çattı. Andlaşmaya "hayır" deyenlerle "evet" deyenler söyleyeceklerini söylemişler, söz sırası Senato'ya gelmişti. Amerika'ya yeni atanan Türkiye'nin New York Başkonsolosu Celâl Bey, 13 Ocak 1927 günü, "Amerika Âyanında muahedemizin müzâkeresi hafi surette cereyan etmek üzere vakt-i âhire tâlik olundu. Şimdilik vaziyet lehimizdedir" diyordu⁸⁸. Andlaşmanın onaylanacağı umuluyordu. Ama bu umut boşa çıktı. Amerikan Senatosu 18 Ocak 1927 günü Lozan andlaşmasını reddetti. Başkonsolos Celâl Bey, haberi Ankara'ya tellerken, "Muahedemizin tasdik olunmadığı kemal-i teessüfle arz olunur" dedi⁸⁹ ve ekledi: "Verilen 84 reyden 50 rey lehimizde ve 34 aleyhimizde olarak, yani sülûsân reyden altı rey noksan ile muahedemiz reddolundu"⁹⁰. Senato'nun çoğunluğu olumlu oy vermişti. Ama andlaşmanın onaylanması için gerekli olan üçte iki çoğunluk tutturulamamış, altı oy eksik kalmıştı. Andlaşma oy azınlığıyla veto edilmişti.

* * *

⁸⁸ *D.B.A. - S. Amerika. K. 1/5*: New York Başkonsolosluğundan Hariciye Vekâletine. Şifre tel. 13.1.1927.

⁸⁹ *Ibid.* New York Başkonsolosluğundan Hariciye Vekâletine. Şifre tel. 19.1.1927

⁹⁰ *Ibid.*

Senato kararı Amerika'da çok geniş yankılar yarattı. Lozan Andlaşmasının Onaylanmasından Yana olan Amerikan Komitesi, Amerikan basınındaki yankıları, tepkiler, yorumları bir broşürde topladı⁹¹. Bu broşüre bakılırsa, 17 Amerikan gazetesi Senato kararını alkışlamıştı. Buna karşılık, 28 Cumhuriyetçi, 21 Demokrat ve 26 bağımsız olmak üzere toplam 75 gazete Senato kararına tepki göstermişti. Amerikan kamuoyu çoğunlukla Senato'yu ve özellikle Demokrat senatörleri eleştiriyor, suçluyor ve andlaşmanın geri çevrilmesine üzülüyordu.

Andlaşmanın geri çevrilmesini alkışlayan gazeteler pek duygusal davranıyorlardı. *Norfolk Leader-Dispatch* gazetesi, Andlaşmanın onaylanmasının "(Mustafa) Kemal'in emperyalist plânına teslim olmak" anlamına geleceğini; *Macon Telegraph*, "Diktatör Kemal'e Amerika'nın alçakça teslim olması" demek olacağını, *Savannah Press* de "alçalma" olarak yorumlanacağını yazıyorlar ve Senato kararını alkışlıyorlardı⁹². *Tampa Tribune*, "Türkiye Reddedildi" diye başlık attı ve Sovyet Rusya ile Türkiye'nin tanınmağa, ilişki kurulmağa değer olmadıklarını yazdı⁹³. *Greenboro Record*, "Andlaşmanın onaylanması, Amerika ile Türkiye arasında diplomatik eşitlik ilkesini kabul etmek olurdu ve Amerikan halkının çoğunluğu Türkiye ile diplomatik eşitliği kabul edemezdi" dedi⁹⁴. Andlaşmanın geri çevrilmesini sevinçle karşılayan gazetelerden birkaçı, Türkiye ile daha iyi bir andlaşma yapılmasını istiyorlardı; öteki gazeteler ise Türkiye ile hiçbir ilişki kurulmamasını savunuyorlardı. *Philadelphia Record* adlı Demokrat parti yanlısı gazete, "kasaplarla resmî ilişki kurup kurmayacağımıza biz karar veririz" diyordu⁹⁵. *Eau Claire Telegram* adlı bir taşra gazetesi ise, "Lozan andlaşması çöp sepetine atıldı; yeri orasıydı" diye seviniyordu⁹⁶.

Amerikan gazetelerinin büyük çoğunluğu Senato'nun kararını "aptallık", "dar görüşlülük", "partizanlık", "büyük hata", "gaf"

⁹¹ *American Public Opinion Condemns the Failure to Ratify the American-Turkish Treaty*, New York: 1927.

⁹² *Ibid.*, p. 29: *Norfolk Leader Dispatch*, 20.1.1927; *Macon Telegraph*, 19.1.1927; *Savannah Press*, 25.1.1927.

⁹³ *Ibid.*, p. 29: *Tampa Tribune*, 28.1.1927.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 30.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 30: *Philadelphia Record*, 20.1.1927.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 31: *Eau Claire Telegram*, 20.1.1927.

olarak görüyorlar ve yeriyorlardı. *Washington Star*, “Kaybeden Türkiye değil, Amerika’dır” diyordu⁹⁷. *New York Evening World*, “Senato’nun kararıyla hiçbir şey kazanılmadı, ama bir şeyler yitirildi” diye yazıyordu⁹⁸. *Huston Chronicle*, “Andlaşmayı onaylamamakla ne kazanılacağını anlamak zordur, ama ne kadar çok şey yitirilebileceğini görmek kolaydır” diye ekliyordu⁹⁹. *The New York Herald Tribune*, “Senato azınlığı, sağduyu diplomasisini eski önyargılara feda etti” dedi¹⁰⁰. *The Chicago Post*, “Lozan andlaşmasını onaylamamakla Senato uygarlık dâvasına hizmet etmedi, tersine, onarılmaz denebilecek zararlar verdi” diye yazdı¹⁰¹. *Brooklyn Eagle* gazetesine göre: “Lozan andlaşmasının Senato’da geri çevirilmesi, yüzkarasından başka bir şey değil” idi. “Doğru bilgi eksikliğinin ve yanlış önyargıların Amerika’nın dıştaki çıkarlarını nasıl baltaladığını gösteren yeni bir örnek” ti¹⁰². *Johnston Tribune*, “Dar görüşlü partizanlık” diye başlık attı ve “Senatör King ve Demokrat meslektaşları ağır bir sorumluluk altına girdiler” diye yazdı¹⁰³. *Portland Oregonian*, andlaşmanın reddedilmesini, “toplumun sağduyusuna karşı mantıksızlığın ve önyargının zaferi” diye nitelendirdi¹⁰⁴. *Bridgeport Post* gazetesine göre Senato, “Aptalca bir durum” yaratmıştı¹⁰⁵. *Philadelphia Inquirer* gazetesi, Senato kararını, “Ciddî bir yanlışlık” olarak görüyordu¹⁰⁶, *Philadelphia Public Ledger*, “Lozan andlaşmasını engellemekle Demokrat senatörler kendilerine puvan kazandırmadıkları gibi, Dışişleri Bakanlığını da güç durumda bıraktılar. . . Akıbaşındaki Amerikan kamuoyu bundan utanç duyacaktır” diyordu¹⁰⁷. *Atlanta Constitution* gazetesinin “Kısa görüşlülük” adlı başyazısına göre, Lozan andlaşmasının geri çevirilmesi, “Amerikan çıkarlarına indirilen ciddi bir darbeydi.” “New York’un bir grup yabancı avukatınca andlaşmaya karşı yürütülen savaşın asıl amacı, Türkiye ticaretinden Amerika’nın ayağını

⁹⁷ *Ibid.*, p. 11: *Washington Star*, 19.1.1927.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 4: *New York Evening World*, 21.1.1927.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 2: *Huston Chronicle*, 30.1.1927.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 19: *The New York Herald Tribune*, 19.1.1927.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 15: *Chicago Post*, 20.1.1927.

¹⁰² *Ibid.*, p. 5: *Brooklyn Eagle*, 19.1.1927.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 27: *Johnston Tribune*, 25.1.1927.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 27: *Portland Oregonian*, 22.1.1927.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 17: *Bridgeport Post*, 19.1.1927.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 24: *Philadelphia Inquirer*, 23.1.1927.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 16: *Philadelphia Public Ledger*, 20.1.1927.

kesmekti." Bu bir komploydu. Komplonun arkasında Amerikan ticaretine rakip Devletler vardı. Demokratların böyle bir komploya kolayca kurban olmaları üzücüydü¹⁰⁸. Bağımsız Demokrat *The New York Times* gazetesi, pek suya sabuna dokunmayan bir tutum içinde görünüyor, kendisini fazla bağlamıyordu. Türkiye'ye olgunluk öğütüyor, şimdi gerçek soru, "Türkiye bundan sonra ne yapacak?" sorusudur, diyordu¹⁰⁹.

Türkiye, Amerikan duygusallığına karşı şaşılacak bir ağırbaşlılık gösterdi. Amerikalılar, Türkiye'nin misillemeye kalkışmasından kaygı duyuyorlardı. Türk Hükûmeti bu yola gitmedi; Amerikan okullarını kapatmağa, Amerika'yı en çok gözetilen ülke hakkından yoksun bırakmağa kalkışmadı. Türk basınının tepkisi de yumuşak oldu ve kısa sürdü. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George R. Clerk'e göre, Türkiye'nin Amerika'ya sert tepki göstermemesinin başlıca nedenleri şunlardı: Türkler, Amerikan Hükûmetinin Lozan andlaşmasının onaylanmasından yana olduğunu biliyorlardı ve Senato'nun kararını Amerikan iç politika çekişmesine bağhyorlardı. Amerikan iç bolitikası ise Türklere çok Amerikalıları ilgilendirirdi. Türk Hükûmeti ayrıca, Lozan andlaşmasını reddetmekle Amerika'nın Türkiye'ye ciddi bir zarar veremeyeceğini görüyordu. Pek rahatsızlık duyulmadan, Amerika'da duyguların değişmesi beklenebilirdi¹¹⁰. Türk basını, Amerika'yı pek suçlamamıştı. *Milliyet* gazetesi, Andlaşmanın reddedilmesini yeni Türkiye'yi tanımayan Amerikalılara, Ermeni dostlarına ve bazı yabancı devletlerin etkisine bağlamıştı. Canterbury Başpiskoposunun Amerikan Piskoposu Manning'e bir mektup göndererek Lozan andlaşmasının Senato'dan geçirilmemesini istediğini öne sürmüştü¹¹¹. *Vakit*, Andlaşmanın bir azınlık tarafından reddedilmesine Türkiye'deki Amerikalıların da üzüldüklerini yazmıştı¹¹². Türk basını genellikle, Türkiye'nin Amerika'da iyi tanıtılmadığına parmak basmıştı. Olay üzerinde çok durmamıştı.

Senato kararı üzerine Türkiye'nin tepki göstermesini önlemek, Türk Hükûmetini yatıştırmak amacıyla Amiral Bristol hemen İstan-

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 1: *Atlanta Constitution*, 20.1.1927.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 4-5: *The New York Times*, 20.1.1927.

¹¹⁰ *F.O. 424/266*, p. 32, No. 11 - Clerk to Chamberlain, 26.1.1927, No. 41.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² *Trask, op. cit.*, p. 46-47.

bul'dan Ankara'ya gönderildi. Kararın, Amerikan iç politika çekişmesinin bir sonucu olduğunu, Amerikan kamuoyunun ve Hükûmetinin görüşlerini yanıstmadığını Türk yetkililerine anlattı ¹¹³. Türk yetkilileri, kayguya kapılmamışlar, Amerika'ya karşı önlemler alma yoluna gitmemişlerdi; ama, azınlığın çoğunluğa egemen olabilmesine biraz şaşırtdıklarını da gizlememişlerdi. Atatürk, Amiral Bristol önünde Ankara'da yaptığı bir konuşmasında bu noktaya değinmişti. "Kültürlü ve uygar bir ülkede bağınaz bir azınlığın, nasıl olup da aydın çoğunluğa istediğini empoze edebildiğini" anlayamadığını söylemişti ¹¹⁴.

Ama olan olmuş, Lozan andlaşması Amerikan Senatosunca veto edilmişti. Andlaşmanın yeniden Senato'ya sunulmasını isteyenler ve bekleyenler çoktu. Amiral Bristol de bunlar arasındaydı. Amerika Dışişleri Bakanlığı, Lozan andlaşmasını Senato'dan geçirmek için yeni bir denemeye kalkışmadı; buna karşılık, Türk - Amerikan ilişkilerinin düzenlenmesi amacıyla bir *modus vivendi* yapılması için Amiral Bristol'e yetki verdi. Bristol, Amerika'nın artık kapitülasyonları tanımadığını, bunlardan vazgeçtiğini Türk Hükûmetine resmen bildirecekti. Türk Hükûmeti de, Lozan andlaşmasının Amerikan Senatosundan geçirilmesini beklemek yerine yeni bir andlaşma yapılmasını yeğ tutuyordu. Yeni andlaşmanın eskisinin yerini tutmak üzere yapılmasını arzu ediyordu. Bristol, yeni andlaşmanın da Senato'dan geçirilememesi kaygusunu belirtince, nota değış-tokuşu yoluyla bir *modus vivendi* yapılması daha uygun görüldü ¹¹⁵. Bunun Senato'ya sunulmasına gerek olmayacaktı.

Türk Dışişleri Bakanı ile Amiral Bristol arasında Ankara'da üç hafta kadar süren görüşmeler yapıldı. Sonunda, 17 Şubat 1927 günü, notalar imzalanıp değış-tokuş edildi. Böylece, on yıllık aradan sonra, Türk - Amerikan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini sağlayan bir anlaşma yapılabilmiş oldu. Bu *Modus Vivendi*'nin Türk - Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulmasını öngören maddeleri şöyleydi:

"1. Amerika Hükûmat-ı Müttehidesi ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti aralarında diplomasi ve şehbenderî münâsebatını, hukuk-u düvel esasatına tevfikan yeniden tesis eylemek

¹¹³ F.O. 424/266, p. 32, No. 11.

¹¹⁴ Trask, *op. cit.*, p. 47.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 48-49.

ve sür'at-i mümkinine ile Sefirler teati etmek hususlarında ittifak etmişlerdir. Tarafeynden her birinin siyasî ve şebhenderî mümessilleri, diğerinin arazisinde mütekabiliyet şartı ile, hukuk-u umumiye-i düvel esasınca müesses muameleye mazhar olacaklardır.

2. (A) Amerika Hükümeti Müttehidesi ile Türkiye Cumhuriyeti ticaret, şebhenderlik münâsebatını ve mütekabilen tarafeyn arazisinde diğer taraf tebaasının yerleşme ve ikametleri şeraitini hukuku umumiye-i düvel esasını umumiyesinin ve mütekabiliyeti kâmile esasına müstenit muahedat veya mukavelât-ı mahsusa ile tanzim etmek hususunda müttefiktirler.

(B) Amerika Hükümet-ı Müttehidesi ile Türkiye bey-ninde Lozan'da . . . imza edilmiş bulunan muahede, . . . 1 Haziran 1928 tarihine kadar tasdik edildiği takdirde işbu muahedename ahkâmı, . . . balâdaki (A) fıkrasında tadat olunan ahkâm yerine kaim olmak üzere kabul edilecektir. . . ”¹¹⁶

Bu maddelerden sonra anlaşma, özetle, şöyle devam ediyordu: Lozan'da imzalanan suçluların geri verilmesi anlaşması tarafların onayına sunulacaktı. Lozan andlaşmaları ya da yapılacak yeni anlaşmalar yürürlüğe girinceye kadar, yukarıdaki 1. ve 2. maddeler ile Lozan andlaşmalarındaki ilkeler geçerli sayılacaktı ve Türkiye'deki Amerikalılarla Amerika'daki Türkler bu ilkelere göre muamele göreceklerdi. *Modus vivendi*, imzalandığı gün yürürlüğe giriyordu.

Artık kördüğüm çözülmüş, normal Türk - Amerikan ilişkilerinin yolu açılmış, Senato engeli aşılmıştı. Böyle bir anlaşmaya kolayca varılabilmesinde, Türk Hükümetinin anlayışlı tutumuyla Amiral Bristol'un Türkiye'deki kişisel dostluk ilişkilerinin büyük payı olmuştur. Bristol, Lozan'da İsmet Paşa ile kurduğu yakın ilişkilerin bu kez *modus vivendi* anlaşmasını yaparken kendisine pek yararlı olduğunu söylüyordu¹¹⁷. Yapılan anlaşma, başta İsmet Paşa ile Bristol olmak üzere, Türk ve Amerikan yetkililerini sevindirmişti.

¹¹⁶ Türkiye ile Amerika Hükümeti Müttehidesi Beynindeki Münasebatın Tanzimi Zımında Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi ile Amerika Mümessili Siyasisi Amiral L. Bristol arasında Teati Olunan Notalar, Hariciye Vekâleti, Ankara: 1927.

¹¹⁷ F.O. 424/266, p. 45, No. 26 - Hoare to Chamberlain, 16.3.1927, No. 134 Confidential.

Amerika'daki Türk dostları da anlaşmayı sevinçle karşıladılar. Türk basınında pek yankı yaratmayan anlaşmayı Amerikan basını "Türkiye'deki Amerikan çıkarları için bir zafer" olarak yorumluyordu, çoğunlukla. Buna karşılık, Gerard-Kardaşyan grubu gibi Türk düşmanları anlaşmaya sert tepki gösterdiler. Hele Türk - Amerikan ilişkilerinin Büyükelçilik düzeyinde yeniden kurulacağı ve yakında Amerika'ya bir Türk Büyükelçisinin gönderileceği haberi, Amerika'daki Türk düşmanlarını büsbütün çileden çıkardı. Vahan Kardaşyan, Amerika Cumhurbaşkanı Coolidge'e, Dışişleri Bakanı Kellog'a, küstahlık derecesine varan protesto mektupları yağdırdı. Türk - Amerikan anlaşmasının Amerikan anayasasına aykırı olarak yapıldığını, Dışişlerinin Senato'yu atlayarak Türkiye ile ilişki kuramayacağını ileri sürdü. Kardaşyan grubu, Amerika'nın çeşitli yerlerinde mitingler de düzenledi. Mitinglerden de Amerikan Dışişlerine protesto telgrafları çekildi. Dışişleri, biraz rahatsız olmakla birlikte, protestoları duymamazlıktan geldi ¹¹⁸.

27 Mayıs 1927'de Joseph C. Grew, Amerika Birleşik Devletlerinin Ankara Büyükelçiliğine atandı. Grew, Lozan'da Türk - Amerikan andlaşmalarını imzalamış olan kişiydi. Meslekten yetişme, tecrübeli bir diplomattı. Son görevi Dışişleri Bakan Yardımcılığıydı. Lozan Konferansına katılan, İsmet İnönü'yü yakından tanıyan ve Türk dostu olarak bilinen tecrübeli bir diplomatın Ankara'ya Büyükelçi olarak atanması Türk yetkililerince, Türkiye'deki Amerikalılarca olumlu karşılandı. Kimi Türk gazeteleri, Grew'ün Musevî asıllı Amerikalılardan olmadığına ve Amerika'nın artık Türkiye'ye Yahudi Elçiler gönderme geleneğinden ayrıldığına da değindiler. Grew, 21 Eylül 1927 günü İstanbul'a, iki gün sonra da Ankara'ya geldi. 12 Ekimde de Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e güven mektubunu sundu. Üç gün sonra Cumhuriyet Halk Partisinin büyük kongresi açılmıştı. Bu kongrede Atatürk tarihî Büyük Söylev'ini verirken Grew, Cumhurbaşkanı locasından onu dinliyordu. Atatürk, bir dostluk jesti olarak, kendi locasını yeni Amerikan Büyükelçisine vermişti ¹¹⁹. Grew, Türkiye'de gerçekten çok iyi karşılanmış, saygı görmüştü. Türk - Amerikan yakınlaşması için sürekli çaba harcayacak ve bu çabaları karşılıksız kalmayacaktı.

¹¹⁸ Trask, *op. cit.*, p. 52-54.

¹¹⁹ *Ibid.*, p. 54-57; Joseph C. Grew, *Turbulent Era, A Diplomatic Record of Forty Years, 1904 - 1945*, New York: 1952, Vol. II.

Amerika Büyükelçisi Türkiye'de görevine başlamıştı. Türk - Amerikan ilişkilerinin karşılıklı ve tam olarak kurulabilmesi için Türk Büyükelçisinin de Amerika'da göreve başlaması, Amerika Cumhurbaşkanına güven mektubunu sunması gerekiyordu.

III - AHMET MUHTAR BEY'İN VAŞİNGTON BÜYÜKELÇİLİĞİ

Türkiye Cumhuriyetinin ilk Vaşington Büyükelçiliğine Ahmet Muhtar Bey atandı. Muhtar Bey'in Amerika'ya varışı ve göreve başlaması başlıbaşına bir olay oldu. Türk - Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulması yolundaki olaylar zincirinin yeni bir halkası niteliğindeki bu olayın üzerinde de biraz durmağa değer.

17 Şubat'ta varılan anlaşmanın uygulanması amacıyla Amerika'nın Grew'u Ankara Büyükelçiliğine atamağa karar verdiği günlerde, Türk Hükümeti de 25 Mayıs 1927 günü Ahmet Muhtar Bey için Amerika'dan agreman istedi. Amerikan Hükümeti bu seçimi hemen kabul etti. Muhtar Bey, o yıllardaki Türk diplomatlarının en seçkinlerinden ve en tecrübelilerinden biriydi. Arkasında otuz yılı aşkın bir diplomatlık tecrübesi vardı. 57 yaşındaydı. 1870 yılında doğmuş, 1890'da Mülkiye'yi bitirip Hariciye Nezaretine girmişti. Bu arada İstanbul Hukuk Mektebini de bitirmişti. Çeşitli iç ve dış görevlerde bulunduktan sonra Elçiliğe yükselmiş, 1911'de Atina Elçiliğine, 1913'te vekâleten Lahey Elçiliğine, Ağustos 1918'de de Ukranya Elçiliğine atanmıştı. Mütâreke döneminde bir süre açıkta kaldı. Kasım 1919'da İstanbul Mebusluğuna seçilmiş, son Osmanlı Mebusan Meclisinin İngilizlerce basılması üzerine Mayıs 1921'de Anadolu'ya geçmişti. Ankara'da, Mebusluğunun yanı sıra Hariciye Vekâleti Vekilliğine getirildi. Kasım 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Tiflis Mümessilliğine, Kasım 1922'de de Ali Fuat Cebesoy'dan boşalan Moskova Büyükelçiliğine atandı. 1924 yılında Moskova Büyükelçiliğinden ayrılp İstanbul Mebusu olarak Büyük Millet Meclisine döndü. Bu görevde bulunduğu sırada Vaşington Büyükelçiliğine atandı¹²⁰.

Mr. Grew, Muhtar Bey'i, Türk diplomatlarının "duvayeni", "eski ekolden yetişme bir diplomat" olarak nitelendirmiş, biraz resmî

¹²⁰ D.B.A. - A. Muhtar Bey'in Sicil dosyası. No. 315.; M. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara: 1968 - 69, Cilt III, s. 436-437.

ve kibirli bulmuştu. "Fazla Excellence" diyordu¹²¹. Eski ekolden yetişme o'duğu, Babıâli'den Ankara'ya geldiği doğrudu. Ama Muhtar Bey, ateşli bir genç gibi devrimci yeni Türkiye Devletine de başarıyla hizmet etmişti. Gerek Ankara'daki, gerek Tiflis ve Moskova'daki görevlerinde hiç de tutucu bir Osmanlı diplomatı gibi davranmamıştı. O yıllarda Türkiye'yi Amerika'da temsil edebilecek en uygun kişi olarak görülmüştü ve bu atamadan Amerikan yetkilileri memnun kalmışlardı. Amerika Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye, en seçkin diplomatlarından birini Vaşington'a gönderiyor" diyordu.

Vaşington'a atandığı 1927 Haziranında açıklanan Muhtar Bey'in Amerika'da göreve başlayışı aylarca gecikti. Amerikan Büyükelçisi Grew, Türkiye'ye geldiği zaman Muhtar Bey hünez yola çıkmamış bulunuyordu. Grew'un Ankara'da ilk işi, Muhtar Bey'in de bir an önce görevi başına yollanmasını istemek, bu konuda üstüste girişimlerde bulunmak oldu. 3 Kasım 1927 günü bu konuyu Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'a yeniden açarak şunları söyledi: "Kimi senatörler, 'Türkiye'nin Amerika Büyükelçisi nerede? Bizim Büyükelçimiz Eylül ortasında Türkiye'ye gittiği ve o zamandan beri de aylar geçtiği halde Türk Büyükelçisi Amerika'ya henüz gelmedi' deyebilirler. Bu durum elverişsiz tepkilere yol açabilir."¹²²

Amerikan Büyükelçisinin bu konuda duyarlılık göstermesi pek yersiz değildi. O yıllarda genellikle uyulan bir kural vardı: Türkiye Cumhuriyeti bir Devletle ilk kez diplomatik ilişkiler kurarken iki tarafın Elçilerinin aynı zamanda, hattâ aynı günde göreve başlamalarına dikkat edilirdi. Örneğin, Türkiye Cumhuriyetinin ilk Atina Elçisi Yunan Devlet Başkanına güven mektubunu sunarken, aynı gün Yunan Elçisi de Ankara'da Atatürk tarafından kabul edilmişti. Türk - Amerikan ilişkileri yeniden kurulurken bu usulün dışına çıkılmıştı. Amerikan Elçisi 12 Ekimde Atatürk'e güven mektubunu sunarken, Muhtar Bey halâ Ankara'da bulunuyor, yol hazırlıklarını bile tamamlamamış görünüyordu. Muhtar Bey'in güven mektubu 10 Ekimde hazırlanmıştı.

Grew, Muhtar Bey'in hazırlıklarını tamamlamak için geciktiğini sanıyordu¹²³. Bir bakıma doğrudu. Amerikan Büyükelçisi Türkiye'-

¹²¹ Grew, *op. cit.*, II, p. 729; Trask, *op. cit.*, p. 60.

¹²² Grew, *op. cit.*, II., p. 744.

¹²³ *Ibid.*, p. 745.

de hazır bir kadro bulmuş, Amiral Bristol'ün işleyen Dip'omatik Temsilciliğini devralmış olduğu halde; Türkiye, Vaşington'da yeniden bir Büyükelçilik açmak durumundaydı. Bunun kadrosunun oluşturulmasından yerleşmesine kadar çeşitli hazırlık işleri vardı. Bu işler Muhtar Bey'in Amerika'ya gidişini biraz geciktirmişti. Ama gecikmenin bu "idarî" nedenlerinin yanı sıra bir de siyasal nedeni vardı. Türkiye, Amerika'daki kışkırtmaları, kaynaşmaları kolluyordu. Türk - Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulmasına karşı Amerika'da yürütülen protesto kampanyasının yatışmasını bekliyordu. Gerard-Kardaşyan grubu, yaz boyunca protesto mitingleri düzenlemekten, Amerikan basınına körüklemekten geri durmamıştı. Gerard, Grew Türkiye'ye yollanırken "beş milyon nüfuslu ilkel bir Asya ülkesi olan Türkiye'ye neden bir Büyükelçi gönderiyoruz" diye sesini yükseltiyordu¹²⁴. Amerika'ya gidecek Türk Büyükelçisine karşı daha da sert tepkiler düzenlenebilirdi. Muhtar Bey, Amerika'daki bu tatsız kampanyanın önünün alınmasını da beklemiş, yolculuğunu geciktirmişti.

En sonunda, 1927 Kasımında, Muhtar Bey ve Büyükelçilik kadrosu *Leviathan* adlı Amerikan transatlantiğine bindiler. Büyükelçilik Müsteşarı Bedü Bey, Başkâtip Kadri Rıza Bey, İkinci Kâtip Kemal Cenani Bey ve eşleri aynı gemide yolculuk ediyorlardı. Büyükelçi ve yardımcıları Atlantik Okyanusuna açılırken, Türkiye'nin New York Başkonsolosu Münir Süreyya Bey, Ankara'ya düşündürücü haberler teliyordu: Muhtar Bey'in gelişine tepki olarak Amerika'da kışkırtmalar vardı. Amerikan yetkilileri olaganüstü önlemler alacaklardı. Büyükelçi karantinadan karaya çıkarılarak doğrudan istasyona götürülecek ve hemen trene bindirilecekti. New York'ta duraklamayacak, Türk vatandaşlarıyla görüşemeyecek ve hemen Vaşington'a geçecekti. Bunları bildiren Başkonsolos, "keyifyetin Muhtar Bey'e iş'arı..." diyordu¹²⁵. Muhtar Bey o sırada artık Atlantik ortalarında yol alıyordu.

Muhtar Bey, Mustafa Kemal'in temsilcisi olarak, Gürcistan'da ve Sovyet Rusya'da adeta Devlet Başkanı gibi büyük törenlerle ve

¹²⁴ Trask, *op. cit.*, p. 56.

¹²⁵ *D.B.A. - S. Amerika. K. 1/2*: New York Başkonsolosluğundan Hariciye Vekâletine. Şifre tel. 19.11.1927.

top atışlarıyla karşılanmıştı¹²⁶. 1921 Kasım sonunda, Diplomatik Mümessil sıfatıyla Batum limanına girişinde 21 pare top atışıyla selâmlanmıştı. Altı yıl sonra Muhtar Bey bu kez Büyükelçi olarak New York limanına yaklaşırken kendisine bambaşka bir karşılama “töreni” hazırlanmış bulunuyordu. “Lozan Andlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi” Başkanı James W. Gerard, Türk Büyükelçisi yaklaşırken kolları sıvayıp işe koyulmuştu. New York’un sicilli Ermeni komitecilerini, Rum bağınazlarını ayağa kaldırmıştı. Amerikan basını ve kamuoyunu da elinden geldiği kadar körüklemişti. Kin saçıyordu: Türkiye ile diplomatik ilişki kurulamaz, Senato Lozan andlaşmasını veto etti, diyordu. Şubatta yapılan *Modus vivendi*’yi Senato iradesine meydan okumak gibi gösteriyor, Anayasaya aykırı buluyordu. İddiasına göre, Amerikan yönetimi böyle bir anlaşma yapamazdı. Gerard bu kadarla kalmıyor, büsbütün gemi azıya alıyordu. “Ahmet Muhtar Bey 30.000 Ermeninin öldürülmesinden sorumludur” diyordu. Böyle bir “suçlu” Amerikan toprağına ayak basamaz diyordu. Onun Amerika’ya girişinin Amerikan halkına karşı “bağışlanmaz bir hakaret” olacağını söylüyordu. Bu azgın Türk düşmanının kin saçan saçma iddialarına en ciddi Amerikan gazetelerinde bile yer veriliyordu. Ağırbaşlı ve tarafsız bilinen *The New York Times* gazetesi de Gerard’ın demeclerini başlık atarak sütunlarına almıştı¹²⁷.

¹²⁶ Muhtar Bey, Gürcistan’da karşılaşmasını şöyle anlatır:

“... Gerek Batum’da, gerek Tiflis’te hakkımızda gösterilen hüsnü kabul fevkalâde denmeğe şayandır. Vapurun limana duhulünde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin mümessilini selâmlamak için karada 21 pare top endahat edildiği gibi, o sırada Batum’da bulunan Harbiye Komiseri İlyava’nın riyaseti altında bilcümle rüesayı memurini mülkiye ve askeriye ve bahriyeden mürekkep bir heyet vapura gelerek resmî hoşamediyi ve iskelede bulundurulmuş Kızılorduya mensup bir müfreze askeriyeye de resmî selâmı ifa eyledi. Heyeti Sefareti Tiflis’e isal için bir salonlu vagon ile Batum’a gönderilen biri Hariciye Komiserliği erkânından ve diğer ikisi zabitanadan mürekkep bir heyet ile merkez-i hükûmete azimet edildi. Garda bilcümle Komiserler murahhaslarıyla Rusya Sefirinin izam ettiği vekilden mürekkep bir heyeti mahsusa tarafından istikbal edildik. İstasyonda ahalden bir cemmi gafir muvasalatımıza intizar ediyordu. Resmî selâmı ifa için istasyon cephesine ikame edilen orduya mensup bir bölük askerin önünde askere hitaben tarafımdan bir nutuk iradımı müteakip Sefarethaneye gidildi.” (*D.B.A. - S. Rusya. K. 22. Gürcistan. 27/A.3. Ahmet Muhtar Beyden Hariciye Vekâletine Şifre tel. 5.12.1921, No. 1978*).

¹²⁷ “Gerard Denounces New Turkish Envoy. Blaming Moukhtar Bey for Slaying 30,000 in Armenia. He Calls His Coming an Insult”, *The New York Times*, 28.11.1927.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk Vaşington Büyükelçisi, 28 Kasım 1927 günü büyük bir uğultu içinde Amerikan sularına girdi. Yuvalarına çomak sokulup azdırılmış yaban arıları hışımla Türk Büyükelçisinin üzerine çullanmağa hazırlanmıştı. Karaya ayak basar basmaz hemen üzerine yürüyecekler, kendisini oracıkta linç edeceklerdi. Ahmet Muhtar Bey, ateş yağmuru altında bir “düşman” hattına gelip dayandığını New York limanına girince anladı. Demir atmış *Leviathan* gemisinde, karaya çıkmak için beklerken, Amerikan gazetelerine şöyle bir göz attı. Havayı kavradı. Az sonra Amerikan görevlileri geldiler. Türk Büyükelçisini gemiden alıp zırhlı araçlara bindirdikleri gibi, son hızla karaya çıkardılar ve hemen trene yetiştirdiler. Siyaset gangsterlerinden salimen kaçırılan Muhtar Bey, nefers alırken “Amerikan toprağına şerareli bir hava içinde ayak bastık” dedi. Karşılığını ve izlenimlerini ilk kez Ankara’ya şöyle telledi:

“Muahedenin tasdikinden evvel Hükümeteynce Sefir teatisinin gayri kanunî olduğuna ve âcizlerinin de Ermeni kıtali âmillerinden bulunduğuna dair Ayandan Gerard’ın gazetelerle aleyhimizde beyanatta bulunması bura efkârı umumiyesini muvasalatımızda şiddetle alâkadâr ederek gazeteleri işgal eylemektedir.

“Numayışlere sebebiyet vermemek için Hükümet seyahatimiz esnasında fevkalâde tedbirler ittihaz etmiş ve New York’ta mitralyözlü otomobil refakatinde heyetimizi diğer müteaddit binek otomobillerile ve rehğuzarımızda bütün vesaiti nakliyei durdurarak sür’at-i mümkin ile derhal limandan istasyona naklettirmiştir. Bu tarz-ı kabul merasim-i ihtiramkârane şeklinde pek heybetli olmuştur.

“Âsarı mihamnüvazi ibrazından hali kalmayan Hükümet, matbuat tarafından aleyhimizde vaki neşriyatın şayanı teessür olmadığını ve bu velvelenin yakında kesb-i sükûn olacağını ifade eylemiştir.

“Ertesi günü ikâmetgâhımıza tehaccüm eden gazetecilerle münakaşayı mucip olmayacak şekilde muhtelif mülâkatlar vukubulmuş ve vaziyet tenvir edilmiştir.

“Hükümetin dahi diğer taraftan matbuata sureti mahsusada icra ettiği telkinatta sefir teatisinin gayri meşru bir mahiyette olmadığı ve bilmünasebe Ermenilerden bahisle

müstakil böyle bir millet mevcut olmadığını ve Harbi Umumiden sonra Türkiye ile Rusya arasında taksim edilmiş olan Ermeni Hükûmetini ihya ve bu tarzda bir teşebbüsü sıyanet etmek niyetinde olmadığını bildirmiştir. Amerika Hükûmetinden gördüğümüz samimî tavır, bize kuvvetle müzaheret edeceğini (eksik) ediyor. Hariciye Nazırı dün âcizlerini kabul ederek fevkalade âsarî muhaleset göstermiş ve bendenizle yanyana resim aldirmiştir.

“Altı aydan beri Türkiye ile meşgul olan efkârı umumiye nin memleketimizde cereyan eden inkılâbî takibe başladığı ve bu ahvalin tarafeyn arasında münasebatı hasenenin inkişaf ve tenmiyesine hizmet edeceği alâkadarınca söylenmektedir.

“Sefaretin burada hikmeti vücudunu teşkil eden başlıca vazifesi, gerek Hükûmet gerek lehdarlarımız tarafından da ihsas olunduğuna göre, senelerden beri boş kalmak suretiyle muhasımlarımızın kuvvetli teşkilâtile mütemadi tezvirrattan, hiçbir fedakârlık deriğ etmeyerek, tathîr etmek ve bu hususta devamlı bir mücadelede bulunmak olacaktır. Amerika gibi muazzam ve zengin bir Devletin dostluğu ise bizim için pek ziyade müfid olacaktır. Sefaretin bu husustaki mesaisini berai teshil her şeyden evvel nakdî bir mesele halinde olan muktezasının ehemmiyetine mebnî Devletçe derpiş edilmesi lâzım geleceği kanaatindeyim...”¹²⁸

Amerikan Hükûmetinin sıkı koruyucu önlemleri ve Türk Büyükelçisine karşı dostça davranışı Ahmet Muhtar Bey'i sevindirmişti. Demek ki, karşı tarafın saldırgan düşmanlığına karşılık Hükûmet çevrelerinde Türkiye'ye dostluk duyguları besleniyordu. Türk Büyükelçisinin görevi kolaylaştırılacaktı. Muhtar Bey, Amerika'da başlıca görevinin Türkiye'ye karşı sürdürülmekte olan düşmanca kampanyanın etkilerini gidermeye yönelik olacağına ve bunun da herşeyden önce para gerektireceğine inanmıştı. Bu telgraf üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, “Maruz kaldığımız matbuat hücumuna karşı Hükûmetin hareketi burada (Ankara'da) hüsnü tesir etti” dedi. Muhtar Bey'e “kıyaset, metanet ve hüsnü hareket” öğütledi. Amerika kamuoyu

¹²⁸ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/2. Vaşington Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine Şifre tel. 2. 12. 1927, No. 2.

yeni Türkiye'yi tanıdıkça kışkırtmaların ve saldırıların yatışacağını söyledi¹²⁹.

Öteyandan İstanbul'daki Amerikan Büyükelçisi Grew kaygulu günler yaşamıştı. Türk Büyükelçisine karşı Amerika'da estirilen havayı, hattâ Muhtar Bey'e suikast hazırlandığı söylentilerini yakından izleyen Grew, kendi can derdine düşmüştü. 29 Kasım 1927 günü defterine, "Amerika'daki Ermeniler yaşlı Muhtar'ı haklarırsa, benim cesedimi de buradan aldırarak için Hükümet hemen bir savaş gemisi gönderebilir, çünkü (öldürülmem) uzun sürmez" diye not etmişti. Grew, ertesi günü aldığı bir telgraftan Muhtar Bey'in sağ salim Vaşington'a vardığını öğrenince rahatlar. Günlüğüne şunları yazar: "Gerçi fanatik bir Ermeni onu Vaşington'da da New York'taki kadar kolaylıkla öldürebilir. Ama Muhtar Bey'in hiç değilse Vaşington'a vardığını öğrenmek insanı ferahlatıyor. Muhtar Bey'in başına bir hal gelirse, Gerard, hiç değilse vicdanına karşı bunun hesabını verecektir. Vicdanı varsa tabii, ben onun vicdanı olduğundan da kuşkuluyum."¹³⁰

Muhtar Bey'in Amerika'ya varışını Vaşington'daki yabancı diplomatik çevreler de yakından izlemişlerdi. İngiltere'nin Vaşington Büyükelçisi olayı Londra'ya şöyle rapor ediyordu: "Amerika'ya yeni atanan Türk Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey 29 Kasım günü Vaşington'a geldi. Hayatına karşı bir suikastten korkulduğu için New York'a gelişinde silâhlı, motosikletli bir polis filosunca karşılandı. New York'ta bir gece bile kalamadı. Hemen başkent tranine götürüldü ve gece yarısı saat 12.30'da başkente geldi. Şimdi kalmakta olduğu Wardman Park Hotel'in yan kapısına kadar detektifler eşliğinde getirildi... Gelişi Mr. James W. Gerard'ın şiddetli saldırılarına neden oldu. Gerard, basına verildiği demeçte Muhtar Bey'i suçladı... (Ama) bu saldırıları fazla taraftar bulmadı. Amerika'nın Türkiye'deki eski Büyükelçisi Mr. Morgenthau saldırıya katılmadı. "New York Tribune" ve "Baltimore Sun" gazeteleri de Türkiye ile Amerika arasında ilişkiler kurulması konusunda Hükümeti destekleyen başyazılar yayınladılar. "New York Tribune" gazetesi de Lozan andlaşmasının onaylanmasını savunuyor."¹³¹

¹²⁹ *Ibid.*, Hariciye Vekâletinden Vaşington Büyükelçiliğine. Şifre tel. 5.12.1927, No. 7.

¹³⁰ Trask, *op. cit.*, p. 61-62; Grew, *op. cit.*, II, p. 747.

¹³¹ *F.O. 424/267*, p. 122, No. 68: Howard to Chamberlain, 2.12.1927, No. 2167.

Gerard, Muhtar Bey'in Vaşington'a varışından sonra da saldırılarını sürdürür. 1 Aralık 1927 günlü Amerikan gazeteleri Gerard'ın yeni demeçlerini yayınlarlar. Bunlarda da Türk Büyükelçisi ve Türkiye ağır biçimde suçlanır¹³². Muhtar Bey üstüste Ankara'ya telgraflar çeker. 6 Aralık günlü bir telgrafında şunları söyler:

"Gerard, Hükûmetimizi külhan bey çetesi gibi kelimelerle tavsif ve âcizlerine de hücum ile Ermenileri müdafaa, ithamatta berdevamdır. Beyanatu tazvirattan ibaret. Kendisi rüesai muhaliften mühim bir şahsiyet olmakla velveleye verdiği matbuat ile mehafili muhtelifede haysiyetimizi muttasıl rencide etmektedir. Burada hemen herkes bizimle meşguldür denilse sezadır.

"Bir muhalefet manevrası teşkil eden bu hücumlar Amerika Hükûmetile bizi müşterek bir dâva karşısında bırakıyor. Hükûmet ve taraftarlarımızın tavsiyesi münakaşadan içtinab edip yalnız Yeni Türkiye hakkında hususî temaslar, gazetede mülâkatlar ve saire ile efkârı umumiyeyi mebzulen tenvir suretindedir. Bu tarzı hareketi bendeniz de muvafık-ı basiret addederim. Zira Gerard'ın ithamatını burada redde kalkıştığımız takdirde vaziyetimizi bir kat daha eşkal edecek mukabil bir şiddet-i lisan istimali mecburiyetinden sarfınazar Amerika Hristiyanlık âlemi nazarında Ermeni bahsini İngilizlerin dahi istifade edebileceği şekilde ihyaya sebebiyet verilmiş olacağından şurası şayanı tezkârdır. Irken İngiliz olan mumaileyh Gerard, Ermeni teşkilâtının başında bulunmakla beraber aynı zamanda Berlin'de Sefir iken kendi memleketinden ziyade İngiltere'nin menafiini iltizam etmiş olmakla Hükûmeti müşarileyhanın burada da mürevvici âmali o'duğu bazı mehafilde beyan edilmektedir. Hattâ bu son hattı hareketini Lozan muahedesinin tasdikini akim bırakmak hususunda İngilizlerin eseri telkini addedenler vardır. Ancak bu hücumalara karşı hassas olduğumuzu matbuatımızla ihsas edebiliriz. Bu yoldaki neşriyatın Anadolu Ajansı vasitasile buraya aksettirilmesi lâzımdır. Bil-münasebe Ajansta Amerika'nın ahvalimizden külliyyen bihaber olduğu muhtac-ı ihtardır. Nitekim Gerard memleketimizin nüfusunu halâ beş milyon iddia ve buna binaen sefir teatisini ilzam etmektedir.

¹³² "Gerard Scents Oil in Turkish Policy. Charges Acceptance of Envoy is Part of Move by Certain Group to Seize Deposits... Renews Attack on Moukhtar Bey." *The New York Times*, 1.12.1927.

“Vaziyeti maruzaya nazaran diğer taraftan Sefareti dahi burada el altından kabili istimal vesait-i cidal ve müdafaa ile teşhiz etmek bir zaruret-i mübreme halini almıştır.

“Amerika’ya muvasalatımızla âdeta unutulmuş birçok hasmane dâvaları tekrar uyandırmış olduk. Kendimizi şimdi müdafaa edemezsek buradaki huzurumuz faideden ziyade mazarratı tevliid etmiş olacaktır.

“Binaenaleyh heyeti sefaretimizin temsil vezaifini itinaî mahsus ile tevsi ve kendimize müsaid istidatları mütemadi tenmiye ve gazete gibi propaganda vesaitini lehimize imale etmek lâzımdır. Zaten Hükümet taraftarı bir kısım Amerikalıların maruz olduğumuz taarruzata mukabil gösterdikleri tahalük-ü dostane bu gibi hususattan içtinabı ademülimkân kılıyor. Mukabele zarureti karşısında daha şimdiden kıvranıp duruyor, kendimizi lâyikile müdafaa ve memleketi hüsnü temsil ettiğimiz takdirde bu netaici mesaimizden hayli ümitvarım”¹³³.

Bunları anlattıktan sonra Muhtar Bey, görevini hakkıyla yapabilmesi için en az yirmi bin liraya gerek duyduğunu, bu para sağlanamazsa “pek ağır bir vaziyette kalacağını” söyler. Güven mektubunu sunduktan sonra, Gerard’ın saldırıları konusunda Amerikan Dışişlerinde girişimde bulunacağını da bildirir. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey, verdiği cevapta, “Telgrafınızı Başvekil Paşa Hazretlerine ve İcra Vekilleri Heyetine arzettim. Nazarı itibara alınmıştır. Ancak mümkün olan hususun imkânı icra ve tahakkuku derpiş ve tetkik olunmaktadır” diyordu¹³⁴.

Türk Büyükelçisine Amerika’da yöneltilen saldırılar, geçen geç Türk basınına yansıdı. İlk kez 3 Aralıkta Türk basını olayı geniş biçimde haber verdi. Türk Temsilcisinin uğradığı hakaretin ağırlığı oranında Türk basınına da patlayacağı, sert tepki göstereceği ve saldırıya gececeği sanılırdı. Öyle olmadı. İlk günlerde Türk gazetelerinde hiçbir yorum görülmedi. Daha sonraları çıkmağa başlayan başyazılar da pek yumuşaktı. Bunlarda Amerikan Hükümetine, Amerikan halkına karşı hiçbir saldırı, yergi, sitem görülüyordu. Gerard ile Ermeniler ve Rumlar hedef alınmıştı. Türkiye’deki Amerikan Bü-

¹³³ D.B.A. - S. Amerika. K. 1/2: Vaşinton B. E.’den Hariciye Vekâletine Ş. tel. 6. 12. 1927, No. 4.

¹³⁴ *Ibid.*, Hariciye Vekâletinden Vaşinton Büyükelçiliğine. Şifre tel. 12. 12. 1927 No. 26809/10.

yükelçiliği de bir bildiri yayınlayarak Gerard'ın Amerikan Hükûmetini temsil etmediğini açıklamıştı. Basın buna da yer veriyordu. Türk basınının tutumu Amerikan Büyükelçiliğini bile şaşırtmıştı. Grew, "Türk basınının davranışı şaşılacak biçimde ılımlı" diyordu. 6 Aralık gününe kadar Türk basınında hiçbir yorum görülmediğini ekliyordu¹³⁵. 9 Aralıkta *Milliyet* gazetesinde Amerika'ya azıcık yergi yöneltildi. Amerikan Büyükelçiliğinin açıklamasının yetersiz olduğu söylendi. Amerikan polisinin olayı önleyemediği yolundaki Amerikan iddiasının gülünç olduğu ileri sürüldü. Buna bakarak, Türkiye'deki İngiliz Büyükelçiliği, Türkiye'nin girişimde bulunabileceğini, Türk Büyükelçisinin uğradığı hakaretin onarılmasını isteyeceğini, yoksa Türkiye'deki Amerikalıların canlarının yakılabileceğini yazıyordu¹³⁶. Ama bunlar yapılmadı. Grew, çabucak İstanbul'dan Ankara'ya koştu. Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey'i gördü. Muhtar Bey'e yöneltilen saldırıların bir azınlıktan geldiğini, Gerard'ın Amerikan Hükûmetini temsil etmediğini anlattı. Tefik Rüşti Bey, "Benim için Hükûmetin tutumu önemlidir, azınlığın saldırısı beni hiç rahatsız etmiyor" dedi¹³⁷. Anlaşılan, Türk Hükûmeti Amerika'nın dostluğuna çok büyük önem veriyordu. Muhtar Bey'e yöneltilen saldırıyı iki Hükûmet arasında bir mesele yapmak istemiyordu. Türk basınının pek yumuşak tutumu da bundan ileri geliyordu.

Muhtar Bey, 5 Aralık 1927 günü güven mektubunu Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Calvin Coolidge'e sundu. Coolidge'in önünde okuduğu söylevinde, "Genç Türkiye Reisicumhuru... Hükûmeteyn beynindeki münâsebatı tecdid ve tevsik ve tarsin etmek için bütün kudretimi sarfa beni memur etti" diyor, Türk - Amerikan dostluğu uğrunda bütün gücünü kullanacağını, yorulmadan çalışacağını söylüyordu. Amerikan Cumhurbaşkanı da yeni Türkiye'nin Amerika'da daha iyi tanıtılması sorununa parmak basmıştı. Muhtar Bey, bunu Ankara'ya şöyle rapor etti:

1- "Coolidge itimatname takdiminde nutku âciziye cevaben şunları söylemiştir:

"Vazifenizin manai mahsusunu anlıyorum. Türkiye Hükûmeti Cumhuriyesinin Vaşington'da ilk Sefiri sıfatile yeni

¹³⁵ Grew, *op. cit.*, II, p. 748.

¹³⁶ *F.O. 424/267*, p. 123-124, No. 70: Hoare to Chamberlain, 12.12.1927, No. 614.

¹³⁷ Trask, *op. cit.*, p. 62.

Türkiye'nin mefkûreleri ve icraatı neticeci mesainiz olarak şimdikinden daha umumî bir tarzda tanınmış ve daha iyi takdir edilmiş olacaktır. Sefir Hazretleri sizi temin edebiliyorum ki Amerika Hükûmetinin itimadını haiz bulunuyorsunuz ve uhdenize mevdu vazifei âliyenin ifasında makamâtı Hükûmetin müzaheretî samimanesine müstemirren nail olacaksınız. Vaşington'da ikametinizden şahsen hoşnut olacağınızı ümit ederim. Hükûmatı Müttchidei Amerika hakkında izhar buyurdıkları temenniyatı halisaneyi samimiyetle takdir ettiğimin ve kendilerinin saadeti ile Hükûmeti Cumhuriyenin refahı daimesi ahası mütemenniyatım bulunduğunun Reiscumhur Hazretlerine iblâğına delâletiniz bilhassa mucibi memnuniyetim olacaktır.”

2- İşbu cevaptan ve Hariciye Nezareti ile bugün vukubulan temastan müsteban olduğu veçhile başlıca vazifemiz İnkılâb-ı mesudemizin mahiyet ve şumulünü bu hususta pek gafil olan Amerika efkârı umumiyesine etrafîle izah etmektir. Bu sahada Amerika Hükûmeti bize vaad-i müzaheret etmekle beraber şimdiye kadar kendi tarafından vaki olup semeratı tebarüz etmeğe başlayan irşadatın bundan böyle tamamen ve tabiatile Sefarete teveccüh eylediği ve bu tarzda mütemadi bir himmet sarfından pek mes'ut netayiç iktifat olunacağını ihsas ve ifade etmektedir. Hariciye Nezareti; gerek mehafili siyasiye ve içtimaiye (? gerek matbuat ile) hemen daima ve vasi bir surette muhafazai temas olunmasını açıktan açığa gayet muhalesetkâr bir tarzda ekiden rica eylemiştir. İlâveten bazı gazetelerde aleyhimizde istimal olunan elfazı şedideye gelince matbuatın serbestii tammı karşısında yapılacak bir tedbir bulunmadığı ve had devrelerde bu gibi taarruzata diğer ecnebi mümessillerinin (de) maruz kaldıkları . . . ayrıca izah olunmuştur. Vaziyetin teemmülü ile evvelce arzolunan çarelerin teminini Hükûmetimizin takdiratı âliyesinden şiddetle muntazar ve memuldür Efendim.”¹³⁸

* * *

¹³⁸ D.B.A. - MÜT. 1/97: Vaşington B.E.'den Hariciye Vekâletine Şifre tel. 7.12.1927, No. 6.

Türkiye Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'in Amerika Cumhurbaşkanına güven mektubunu sunmasıyla, Türk - Amerikan diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulması işi tamamlanmış oldu. İlişkiler çok geç ve güç kurulabilmişti. Bu gecikmede, Amerika'da Ermenilerle Rumların ve onların Amerikalı yandaşlarının sistematik Türk düşmanlığı propagandası birinci derecede rol oynamıştı. Bu düşmanlık, Türk Kurtuluş savaşı yıllarında yarı resmî sıfatla dahi bir Türk temsilcisinin Amerika'ya gönderilmesini engellemişti. Lozan andlaşmasını Amerikan Senatosunda veto ettirebilmişti. Yeni Türkiye'nin ilk Büyükelçisinin Amerika'ya varışında da Amerikan kamuoyunu ayağa kaldıracabilmişti. Sonunda, güçbelâ normal ilişkiler kurulabilmişti.

İlişkilerin kurulması, işin sonu değil, başıydı. Asıl bundan sonra iki tarafa büyük iş düşüyordu. Ahmet Muhtar Bey, kendi açısından stratejisini çabucak belirledi: Türk - Amerikan dostluğunun gerçekleştirilebilmesi için, Amerika'daki Türk düşmanlığı propagandasını susturmak gerekecekti. Susturmak, polemiğe girmekle olamazdı. Polemik, yararlı değil, zararlı olabilirdi. Sonra, Türkiye Büyükelçisinin resmî sıfatı da polemiğe girişmeğe elvermiyordu. Onun için, düşman propaganda dolaylı yoldan susturulacaktı. Büyükelçilik, yeni Türkiye konusunda "pek gafil" olan Amerikan kamuoyunu aydınlatacaktı. Mutlu Türk Devrimini anlatacaktı Amerika'ya. Türkiye temsilcisinin en büyük güç kaynağı buydu.

Muhtar Bey, vakit kaybetmeden işe koyuldu. Vaşington'a varır varmaz hemen kendisine yaklaşanlardan yararlanmağa başladı. Amerika'da Türk düşmanları olduğu kadar, Türk dostları da vardı. Bunların bir bölümü, körükörüne Türk düşmanlığı yapanlara bir tepki olarak Türkiye'ye doğru kaymışlardı. Kendiliklerinden Büyükelçiye gelip Türkiye ile Amerika arasına bir "kara kedi" gibi giren Ermeni propagandacılarına karşı bir çeşit savaş açılmasını önermişlerdi. Bu uğurda Türk Büyükelçisine destek olacaklarını açıklamışlardı. Amerikan Hükûmeti de Muhtar Bey'e destek olacağını belli etmişti.

Vaşington'a varışının onuncu gününde Muhtar Bey, "Hükûmet partisinin mürevvici efkârı olup Vaşington'da münteşir ceraidin en mühimmi olan *Washington Post* gazetesinin bize müzaheretini temin olunmuştur" diye Ankara'ya ilk olumlu haberi verdi. Bu gazetenin Genel Yayın Müdürü Mr. Benett, Muhtar Bey'e ve arkadaşlarına bir yemek vermiş ve niyetini de açıklamıştı: *Washington Post*, Türkiye'yi

savunacaktı. Ermenilerin propagandalarına karşı susmayacaktı. Ermeniler, “iki Cumhuriyetin el sıkışmasını şimdiye kadar engellemişlerdi”. Bundan sonra Amerikan kamuoyunu yanıltmalarına izin verilmeyecekti. . . Mr. Benett, “Ermeniler Amerika’da da Rusya’da da yalandır” diyordu. Gazete sözünü tutar. 9 Aralık 1927 günü “Yeni Türkiye” başlıklı, çerçeve içinde bir yazı yayımlar. Bu, Amerika’daki Türk düşmanlığı propagandasına karşı ilk dolaylı cevaplardan biriydi¹³⁹.

Günler geçtikçe Amerika’daki Türk düşmanlığı kampanyası hızını yitirmeğe başlar. Gerard, saldırılarını azaltır. Yeni Türkiye’ye karşı Amerikan kamuoyunda ilgi doğar. Muhtar Bey, Amerika’da birinci ayını tamamlarken der ki: “Hasımlarımızın tahrikatile Amerika’ya hini muvasalatımızda başgösteren sakil bir cereyan kesbi sükunet etmiş ve hattâ makûs bir şekil almak istidadını göstermiştir. . . Şimdilik azçok bir buhranın önüne geçilebilmiştir. Yoksa vaziyet şayanı itindir”.¹⁴⁰ 1928 yılına girilirken durum, kısaca buydu.

Muhtar Bey, yedi yıl Vaşington’da kaldı. Bu yıllar Türk - Amerikan yakınlaşmasının gittikçe dostluğa dönüştüğü yıllar oldu. Atatürk Türkiyesi, bütün dünyada olduğu gibi, Amerika’da da saygınlık kazandı. Amerikan Cumhur Başkanı D. Roosevelt, Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yıldönümünü anlamlı bir mesajla kutladı. Mesajında, “Bu nispeten kısa müddet zarfında Türk milleti hayatında ve müesseselerinde husule getirdiği ve derin akisler yapan yenilikler ve değişiklikler sâyesinde terakki yoluna büyük bir emniyetle girmiş ve bütün dünyanın dikkat ve hayranlığını celbetmeğe muvaffak olmuştur.” dedi. Arkasından da: “Dünyanın istikrar, sulh ve terakki içinde millî hayat süren memleketleri arasına girmeğe ve hakikaten kendisine yaraşan mevkiî almağa muvaffak olan Türkiye’nin Devlet Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin bu uğur ve maksatta sarfetmekte olduğu kudretli hamleleri Amerikan milleti sempatik bir alâka ile takip etmektedir” diye ekledi¹⁴¹. Atatürk de, bir mesajla, Roosevelt’e ve Amerikan halkına “en har ve samimî teşekkürlerini” yolladı.

¹³⁹ G. S. Smith, “The New Turkey”, *Washington Post*, 9.12.1927, *D.B.A. - S. Amerika. K. 1/2*: Vaşington B.E.’den Hariciyeye. Yazı. 9.12.1927, No. 19/7.

¹⁴⁰ *D.B.A. - S. Amerika. K. 1/2*: Vaşington Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine. Rapor. 27.12.1927, No. 53/26.

¹⁴¹ *D.B.A. - Amerika. B. 1. - a. 1., 2/11*: Amerika Reiscumhuru D. Roosevelt’in mesajı.

“Cumhuriyetimiz... yakın mazinin biriktirdiği karanlıkları dağıtmağa muvaffak olmuştur” dedi. Ve şunları ekledi :

“Türk Cumhuriyetinin en esaslı umdelerinden biri olan yurttta sulh, cihanda sulh gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah-u terakkisinde en esaslı âmil olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için iftihara medardır.

“Türkiye’de doğan inkılâp güneşi yükselerek hararetini neşrettikçe Türk milletinin kalbi bütün dünyanın büyük ve takdire şayan eserlerine karşı sıcak bir muhabbetle dolmuş bütün terakki umdelerini tamamen benimsemiştir.

“İşte bu sıcak duyuş ve benimseyişlerdir ki, Türk milleti, daha çok evvel aydınlanan Müttehidi Amerika milletlerine ve onların kudretli Reisine karşı hadsiz bir sevgi ve cazibe hissetmektedir.”¹⁴²

Bu karşılıklı mesajlar anlamlıydı. Onuncu yaşını dolduran Türkiye Cumhuriyeti, Amerika’da saygın bir yer tutmuştu artık. Türk - Amerikan dostluğu ileri bir düzeye varmıştı. Atatürk ile D. Roosevelt, birbirlerini seven ve sayan iki liderdi. Amerika’da Türk düşmanlarının sesleri artık iyiden iyiye kısılmıştı. 1920’lerin bunalımı geride kalmıştı. Ahmet Muhtar Bey, bu günleri de gördükten sonra, Mayıs 1934’te Türkiye’ye döndü ve Kastamonu mebusu olarak Büyük Millet Meclisine girdi. Üç ay sonra, 3 Temmuz 1934 günü Ankara’da hayata gözlerini kapadı. Ölümü üzerine Amerikan gazetelerinin kendisini saygıyla andıkları görüldü. *Boston Evening Transcript* gazetesi, “Büyük Bir Diplomat” başlıklı yazısında, “Merhum burada hizmet ettiği yedi sene zarfında beynelmilel münâsebetlerin inkişafına ve Amerikalıların yeni Türkiye’ye ve genç Cumhuriyetin karakterine dair esaslı ve gerçek malûmat almasına azamî mesai sarfetmişti” diye yazmıştı¹⁴³. Amerikalıların Türkiye’yi doğru olarak tanımlarında ve Türk - Amerikan dostluğunun kurulmasında Muhtar Bey’in bir payı vardı, kuşkusuz.

* * *

¹⁴² *Ibid.* Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin mesajı.

¹⁴³ *Ayin Tarihi*, Ağustos, 1934. No. 8, s. 141.; *Boston Evening Transcript*. 7.7.1934.

Ahmet Muhtar Bey, Amerika'daki Türk düşmanlığının köklü olduğunu da söylemişti. "Bu hasmane cereyan kuvvetli kökenleri olmak itibarile kolay kolay kabili itfa değildir" diyordu. Türk - Amerikan dostluğunun doruk noktasına ulaştığı, ya da öyle görüldüğü dönemlerde bile, düşmanlık tohumları sürekli besleniyordu. İlk fırsatta patlayabilirdi. "Vaziyet şayanı itnadır" diye ekliyordu Muhtar Bey.

Bu söyledikleri elli yıl sonra olaylarla doğrulandı. 1974'ten sonra Amerika'daki Türk düşmanlığının güçlü biçimde yeniden patlak verdiği hayretle görüldü. Türkiye'nin Kıbrıs çıkartması üzerine, Amerikan Senatosu Türkiye'ye silâh ambargosu uygulamaktan çekinmedi. Türk - Amerikan ilişkileri yeniden bir bunalım dönemine girdi. 1970'lerin bunalımıyla 1920'lerin bunalımı arasında çarpıcı benzerlikler vardır. Dün Lozan andlaşmasını veto eden Amerikan Senatosu, bugün Türk - Amerikan savunma işbirliği anlaşmasını desteklemektedir. Amerikan toprağı, elli yıl içinde yeni Kardeşyan'lar, Gerard'lar yetiştirmiştir. Dün Ermenileri dillerine dolayarak Türkiye'ye saldıranlar, bugün Kıbrıs Rumlarını bahane ederek Türk düşmanlığını sürdürmektedirler. Dün, Amerikan Hükûmeti Türkiye dostudur, Türk düşmanlığı yapanlar küçük bir azınlıktır, deniyordu. Bugün de aynı şeyler söyleniyor. Ama o küçük azınlık, dün olduğu gibi bugün de Amerikan Senatosunu etkileyebilmiştir. Düşmanlık hep Atlantik ötesinden gelmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı Amerika'ya karşı yapılmamıştı. Ama Amerikan Senatörleri o zaman Türkiye'ye saldırmaktan çekinmemişlerdi. Kıbrıs harekâtı da Amerika'ya karşı yapılmamıştır. Yine Amerikan Senatörleri elli yıl önceki Gerard'ların, King'lerin izlerinden yürümektedirler... Dün olduğu gibi bugün de aşağıdan alan hep Türkiye'dir. Tarih açısından bakınca, Türk - Amerikan ilişkileri insanı gerçekten düşündürmektedir.

Ek. 1

CALVIN COOLIDGE
PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA
TO HIS EXCELLENCY
MUSTAPHA KEMAL PASHA*
PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC.

Great and Good Friend:

I have made choice of Joseph C. Grew, a distinguished citizen of the United States, to reside near the Government of Your Excellency in the quality of Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the United States of America. He is well informed of the relative interests of the two countries and of the sincere desire of this Government to cultivate to the fullest extent the friendship subsisting between them. My knowledge of his high character and ability gives me entire confidence that he will constantly endeavor to advance the interests and prosperity of both Governments and so render himself acceptable to Your Excellency.

I therefore request Your Excellency to receive him favourably and to give full credence to what he shall say on the part of the United States and to the assurances which I have charged him to convey to you of the best wishes of this Government for the prosperity of the Turkish Republic.

May God have Your Excellency in His wise Keeping.

Your Good Friend,
(Signed) CALVIN COOLIDGE

By the President:
(Signed) Frank B. Kellog
Secretary of State.

Washington, May 26, 1927.
D.B.A.

* Atatürk o tarihte Gazi Mustafa Kemal adını kullanıyordu. Bu güven mektubunda "Gazi" ünvanının bulunmamasına Grew'un Ankara'da dikkati çekilmişti. Grew, Başkanlık mühürüyle mühürlü zarfı açamayacağını, ancak zarfın üzerine "Gazi" ünvanını ekleyebileceğini söylemiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı bununla yetinmiş, bu konuyu mesele yapmamıştır. (B.N.Ş.)

Ek. 2

GAZİ MUSTAFA KEMAL
TÜRKİYE REİSİCUMHURU,
AMERİKA CEMAHİRİ MÜTTEHİDESİ REİSİ
MİSTER COOLIDGE CENAPLARINA

Büyük ve İyi Dost,

Türkiye Cumhuriyeti ile Cemahir-i Müttehede-i Amerika bey-ninde teyemmünen cayigir olan vifak ve muhadenetin muhafaza ve takviyesi matlub ve mültezimim bulunduğundan esbak Hariciye Vekili ve İstanbul Mebusu sabıki Muhtar Bey'i nezd-i Riyasetpenahilerine Fevkalâde Murahhas ve Büyükelçi sıfatile tayin ve izama karar verdim.

Müşarileyhin evsaf ve hasaili ve şimdiye kadar ibraz eylediği dirayet ve fetanet kendisine tahmil ve tevdi olunan vazifei âliyeyi itimad-ı Devletlerine mazhar olacak tarzda hüsnü ifa edeceğini zamin bulunmaktadır.

Bu ümniye iledir ki Zatı Riyasetpenahilerinden kendisini hüsnü kabul buyurmalarını ve gerek kendi namıma gerek Türkiye Cumhuriyeti namına tarafından vukubulacak bilcümle tebligata ve betahsis Zatı Devletleri ile memleketiniz hakkında perverde eylediğim hissiyat-ı halisane ve dostaneye dair ita eyleyeceği teminata tamamen emniyet ve itimad edilerek memuriyet-i âliyesinin hüsnü ifası emrinde nail-i mazhariyet buyurulmasını rica eylerim.

Ankara'da bin dokuzyüz yirmi yedi senesi Teşirinevvel aynunun onuncu günü ita edilmiştir.

(İmza) GAZİ M. KEMAL
(Mühür)

(İmza) Hariciye Vekili
Dr. T. Rüştü

D.B.A. - MÜT. 1/97

(Traduction)

GHAZI MOUSTAPHA KEMAL,
 PRESIDENT DE LA REPUBLIQUE TURQUE,
 À
 SON EXCELLENCE MONSIEUR COOLIDGE,
 PRESIDENT DES ETATS-UNIS D'AMERIQUE.

Grand et Bon Ami,

Animé du désir de maintenir et de resserrer de plus en plus les relations d'amitié qui existent si heureusement entre la République Turque et les Etats-Unis d'Amérique, J'ai décidé d'accréditer auprès de Votre Excellence en qualité d'Ambassadeur Extraordinaire et Plénipotentiaire Ahmed Mouhtar Bey, ancien Ministre des Affaires Etrangères et ci-devant député de Stamboul à la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Les qualités qui le distinguent ainsi que le talent et l'habileté dont il a fait preuve en maintes occasions Me sont de sûrs garant du zèle qu'il mettra à s'acquitter de la haute Mission qui lui est confiée, de manière à obtenir la confiance de Votre Excellence.

C'est dans cette conviction que Je prie Votre Excellence de bien vouloir lui réserver un accueil bienveillant et d'ajouter foi et créance entières à toutes les communications qu'il sera appelé à Lui faire en Mon nom et au nom du Gouvernement de la République Turque surtout lorsqu'il Vous exprimera, Grand et Bon Ami, les vœux que Je forme pour le bonheur personnel de Votre Excellence et la prospérité des Etats-Unis.

Fait à Angora le dix octobre mille neuf cent vingt sept.

GHAZI M. KEMAL

Par le Président de la République
 Le Ministre des Affaires Etrangères
 Docteur Tefvik Rouschdy

Pour traduction certifié conforme
 Le Ministre Plénipotentiaire
 Directeur Général du Protocole.

D.B.A.

Ek. 3

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BÜYÜKELÇİSİ MR.
GREW'UN GÜVEN MEKTUBUNU CUMHURBAŞKANI
GAZİ MUSTAFA KEMAL'E SUNARKEN OKUDUĞU
SÖYLEV'İN ÇEVİRİSİ.

Ankara, 12.X.1927

Amerika Cemahiri Müttehidesi Reisi tarafından Zatı Devletleri nezdine Büyükelçi ve Fevkalâde Murahhas olarak tayinimi müşîr itimatnameyi arz ve takdim ile kesbi şeref eylerim.

Diplomasinin vazife ve meziyeti milletler arasındaki itimadın ve itilâf-ı mütekabilin sahîh bir vukuf ile ve hayırhahane tefsir suretile mütemadiyen inkişafına çalışmaktır. Diplomasinin bu tarzı telâkkisini burada zikirten maksad yalnız Amiral Bristol'ün Türkiye'deki sekiz senelik memuriyeti esnasında daima istihsaline çalışmış olduğu gayeyi ifade olmayıp bilhassa Zatı Ali-i Riyasetpenahileri nezdine Cemahiri Müttehidenin birinci Büyük Elçisini tayin etmiş olan Amerika Reisi-cumhurunun efkârına ve bana tevdi olunan vazifenin ifasında şahsî ümitlerime de makes teşkil ettiğini arz eylemektir.

Reisicumhur Hazretleri; yüksek iradeniz altında yeni Türkiye'nin vücade getirdiği eser, Amerika'da büyük bir alâka uyandırmış ve bu alâka Cemahiri Müttehide ile Türkiye arasındaki münâsebatta, hali hazırda olduğu gibi âtiyen dahi mühim bir âmil olmağı vaad etmekte bulunmuştur. Birçok ümitler ve müstesna manalar ifade eden bir devrede Cemahiri Müttehideyi Türkiye'de temsile davet edilmiş bulunmağımı bir şeref-i mahsus ad ve Türkiye ve ricali müdiresi ile tecdid ve tevsii münasebatı büyük bir memnuniyetle derpiş eylemekteyim.

Zatı Devletlerinin her zaman mazhar-ı emniyet ve itimadı olacağımı ve Türkiye Hükûmeti Cumhuriyesinin dahi naili müzaheretî olmağı imkân bulacağımı ümid eyler, gerek Şahs-ı Devletlerinin ve gerek Türkiye Cumhuriyeti ile ahalsinin saadeti hali hakkındaki Cemahiri Müttehide Reisinin temenniyatı şahsiye ve mahsusasını Zatı Devletlerine arz ve iblâğ etmekle müftehirim.

Aynı Tarihi, Teşrinievvel 1927, No. 43, s. 2593 - 2594

Ek. 4

CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN AMERİKA
BİRLEŞİK DEVLETLERİ BÜYÜKELÇİSİ
MR. GREW'UN SÖYLEVİNE CEVABI.

Ankara, 12.X.1927

Büyük Elçi Hazretleri,

Amerika Cemahiri Müttehidesi Reisi Hazretlerinin Zatı Alinizi nezdime Büyükelçi ve Fevkalade Murahhas olarak tayin buyurduklarını müşir itimatnameyi elinizden büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Birçok ümitler ve müstesna manalar ifade eden bu devrede Cemahiri Müttehede Reisi Hazretlerinin sizi nezdime ilk Büyükelçi ve Fevkalâde Murahhas tayinindeki itinaî mahsusu da dikkatle ve meserretle kaydederim. Yeni Türkiye'nin terakki ve teceddüt yolundaki mesaisi münasebetile şahsım ve memleketim hakkındaki sözleriniz de beni ayrıca mütehassis etti.

Bugünkü diplomasinin gayesi ve bu itibarla ehemmiyeti mahsusu hakkında beyan buyurulan ve Amerika Cemahiri Müttehidesi Reiscumhuru Hazretlerinin efkâr ve niyatına makes olan tarzı telâkiye tamamile iştirak eder ve pek yerinde olarak yad buyurulan Amiral Bristol Hazretlerinin mesaii meşküresinin kıymettar faaliyetinizle mes'ud inkişafata mazhar olacağını kuvvetle ümid ederim. Bu vadiye masruf olacak kâffeî mesainiz nezdimde makrunu müzaheret olacağı gibi Hükûmeti Cumhuriyenin de müessir yardımlarına mazhar olacağımızdan emin olabilirsiniz.

Cemahiri Müttehede Reisi Hazretlerinin ve Amerikan milletinin saadeti hali hakkındaki temenniyatımı kendilerine iblâğ ve irsal etmenizi rica ve Zatı Alilerine beyanı hoşamedî eylerim.

Aynı Tarihi, Teşrinievvel 1927, No. 43, s. 3594

Ek. 5

TÜRKİYE'NİN VAŞİNGTON BÜYÜKELÇİSİ
AHMET MUHTAR BEY'İN GÜVEN MEKTUBUNU
AMERİKA CUMHURBAŞKANI MR. COOLIDGE'E
SUNARKEN OKUDUĞU SÖYLEV*.

Vaşington, 5.XII.1927

Reis Hazretleri,

Türkiye Cumhuriyeti Reisinin şahsımı nezdi Âlilerine Büyük Elçi ve Fevkalâde Murahhas tayin ettiğini mutazammın olan mekâtibini Zatı Âlilerine takdim etmekle kesbi şeref ederim.

Genç Türkiye Reiscumhurunun Büyük Amerika Cumhuriyeti'nin mümtaz Reisi nezdinde kendisini temsil için şahsımı intihap etmekle beraber asrî siyasî umdeleri dairesinde Hükümeteyn beynindeki münasebatı tecdid ve tevsik ve tarsin etmek için bütün kudretimi sarfa beni memur etmiş olması mucibi mahzuziyet ve mesudiyetim olmaktadır. İşbu asrî siyasetin vazifesi mevcut menafiin hakikî bir takdir ve musib bir teykin dairesinde temini mukarenetle beraber müteakabil hürmet ve samimiyetin en esas birer âmil teşkil edeceği bir muhadenet zemini aramak, bulmak ve tesis etmektir.

Bu umdelerden ilham alarak bütün sâyim bana tevdi edilmiş olan vazifeyi kemali ciddiyetle ve hiçbir an yorulmayacak bir gayretle ifa etmeğe masruf olacaktır. Bu vazifemde Zatı Âlilerinin itimadından ve gerek Zatı Âlilerinin gerek Cemahiri Müttehida Hükûmetinin ibraz buyuracakları kıymettar muavenetten emin olabilmek hususunda perverde ettiğim ümidi kavi bana kuvvet bahşetmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Reisinin gerek Zatı Âlilerinin şahsî saadetleri gerek Cemahiri Müttehidenin refah ve saadeti için beslediği temenniyatın sadık bir tercümanı olmakla kesbi fahr ederim.

D.B.A. - MÜT. 1/97

* Söylev Türkçe okunmuştur. B.N.Ş.

Ek. 6

TEXT OF THE REMARKS OF MR CALVIN COOLIDGE,
THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES,
TO MR AHMET MUHTAR BEY,
TURKISH AMBASSADOR IN WASHINGTON.

December 5, 1927

Mr. Ambassador it is a great pleasure to receive at your hands the letters whereby the President of the Turkish Republic accredits you in the quality of his Ambassador near the Government of the United States.

I am mindful of the special significance of your mission as the first Ambassador of the Turkish Republic in Washington and I am confident that as a result of your efforts the ideals and achievements of modern Turkey will become even better known that at present and more widely understood. In welcoming you therefore I do so with the conviction that the relations between the United States and Turkey will develop and be consolidated on a basis of mutual knowledge and appreciation.

You may be assured Mr. Ambassador that you enjoy the confidence of this Government and that in the carrying out of the high mission with which you have been entrusted you will receive at all times the hearty co-operation of its officials.

I hope that your sejour at this Capital may be agreeable to you personally.

I shall be glad if you will convey to the President of the Turkish Republic the expression of my sincere appreciation of his good wishes for the United States and for myself personally as well as my own wishes for his happiness and for the continued prosperity of the Turkish Republic.

D.B.A. - MÜT. 1/97

Ek. 7

VAŞİNGTON BÜYÜKELÇİSİ AHMET MUHTAR BEY'DEN
HARİCİYE VEKÂLETİNE RAPOR.

27 Kânunuevvel 1927

No. 53/26

Melfuf: 8*

Harbi Umumiden sonra istiklâlini gaip etmesine ramak kalmışken kendisinden daha çok muazzam hiçbir Devlete nasip olmayan bir bid'at ve kudretle basübadelmevt sırrına eren ve ondan sonra her dem enzârı cihanı celbedecek şekilde inkılâbatile hariçte hiçbir taraftan umulmadık yüksek ve engin gayelere doğru yürüyen bir millet ve Hükûmetin bütün bu azîm hâdisat zarfında senelerden beri ilk gönderdiği heyeti sefaretin bu memlekette ne büyük bir merak ile karşılanacağı pek kolaylıkla tahmin olunabilir. Bu derece eser-i hayat gösteren o milletin rehğüzârı icraatında daima heyecan uyandırması ve dostu kadar düşmanlar peyda etmesi de pek tabiidir.

İşte Amerika toprağına bu şerait dairesinde, şerareli bir hava içersinde ayak bastık. Bahusus ki başlıca bir hasmımız vaziyetini alan Hükûmet-i Müttehidenin esbak Berlin Sefiri Mister Gerard'ın hemen muvasalatımızdan birkaç gün evvel gerek Türkiye'ye gerek âcizlerine karşı gazetelerde tannân bir takım beyanat-ı garazkâranede bulunması enzârı hemen anında bize tevcih etmiş oluyordu. Râkib olduğumuz vapur New York'a akşamleyin karanlıkta vasıl oldu. Gemi liman açığında henüz demir atmağa başlamıştı ki gazeteler heyetimizin şehirde nasıl bir hay-u-huy uyandırdığını bize öğretti. Bu neşriyatta Türkiye Hükûmeti 1921 senesinde otuz bin Ermeniye öldürmekle ve bendeniz de bu kıtalden mes'ul olmakla itham olunuyorduk. Vücudumuzun Amerika'ya bir hareket mahiyetinde olduğu ilâveten serdediliyordu. Ceraid-i mezkûreye göz gezdirirken Başşehbender Bey bir takım memurin-i mahalliye ile istikbalimize geldi.

Heyetimizi bir güne muamele için bekletmeksizin eşyamızla beraber derhal bir istimbota erkâb ettiler. Cenahımızda ve arkamızda

* Raporun ekleri buraya alınmadı. B.N.Ş.

diğer birkaç merakib-i bahriyye beraber geliyordu. Bize refakat eden memur arzu ettiğimiz takdirde Vaşington'a hareket etmemizin protokol muktezasından bulunduğunu ve trenin hazır olduğunu nâzikane bir lisanla ifade etti. Bittabi kabul ettim. İskeleye vürudumuzda etrafımızın kordon altına alındığı mahsûs etti. Orada muntazır bulunan otomobillere hemen atladık. Zırhlı ve mitralyözlü motosikletlere râkib ve dört tarafımızı muhât uzun bir polis kafilesi bizimle beraber harekete geldi. Caddelerde bu merakib ıslıklarile hep birden kopardıkları bir vaveylâ içinde istasyona doğru koşuyorduk. Rehğuzarımıza müsâdif bütün tramvaylar, otomobiller, arabalar bize yol vermekle mükellef idiler. Otomobilimizi, vaktile İngiltere veliahtını taşıyan şöför yıldırım sür'atile idare ediyordu. İstasyonda yine kesif bir kordon içinde, etrafımız bütün sivil memurlarla muhât olarak trene bindik. Bu geçtügüzar esnasında fotografcılar her taraftan magnezyumlar tutuşturuyorlar, istasyon adeta yanıyordu. Vaşington'a kadar refakatimizde bulunan aynı memur bu istikbalin yalnız rüesa-i hükûmete yapıldığını izah ediyordu. Hakikat şu merkezdedir ki Gerard'ın beyanatı ve gazetelerin bu beyanat etrafındaki neşriyatı ile başta Ermeniler olduğu halde bir kısım halkın galeyana gelerek bir nümâyişte bulunması ihtimalini derpiş eden Amerika Hükûmeti müşkül bir vaziyete düşmemek üzere bir takım tedabir-i fevkalâde ittihaz ve bunlara bir tarz-ı cemilekâranede fevkalâde bir istikbal manzarası bahşetmişti.

Bu telâşi mucip avamil meyanında en bariz bir şekil alan Gerard'ın hücumlarına gelince, evvelâ bunlara mukaddeme teşkil eden bazı günâ faaliyetlerden bahsetmek münâsip olur. Şöyle ki, daha Hükûmet-i Müttehıdeye tarafımızdan bir sefir izamı ve memuriyet-i mezkûreye bendenizin tayini haberi üzerine bir kısım Ermeniler hemen harekete geçmişlerdi. *Memleketimizdeki ırkdaşları tarafından idare olundukları Amerikalı memurini aidesince iddia olunan anasır-ı merkumenin** birçok şehirlerde mitingler akdettiklerine muttali oldum. Bu meyanda vaktile Osmanlı Seferetinde müstahdem olup bilâhara vazifesine hitam verilen ve bu yüzden bize hasım kesilen ve Amerikalı zengince bir kadınla teehhülü dolayısile hal ve vakti ifa-i tahrikata müsâit bulunan ve bilhassa İngilizler tarafından istihdam kılınan Kardeşyan nam şahsın eser-i teşebbüsü olarak New York'ta birkaç bin samiiden ve beş altı hatipten mürekkep bir içtima akt edilmiştir. Bu içtimada üç dolar

* Satırlar raporun aslında çizilmiştir. (B.N.Ş.)

duhuliyeye alınmak suretile yine aleyhimize istimal edilmek üzere bir hayli para cem' edilmiştir. Nâtuka-perdâzlar meyanında Gerard ile Ayandan King söz söylemişlerdir. King Türkleri ittihama âgaz ederek Ayanda kendisine muarız bazı rüfekasının memleketimizde birçok ıslahat ve teceddüdat vukubulduğu ve artık eski hasmane hissiyatın manası kalmadığı sadedindeki ifadatına karşı, bizzat tetkik ifası için Türkiye'ye gittiğini ve müşahadat-ı mahalliyesinin memleketimizde hiçbir şeyin değişmediği merkezinde bulunduğunu, bu suretle Ermenistan'ın adem-i teşkili hasebile bu biçare milletin yine Türklerin yed-i kahrında kaldığını ifade etmiştir. Gerard dahi bu sahada idare-i kelâm eylemiştir. Mumaileyh bilâhare mahut beyanatile büsbütün nazar-ı dikkati celbettiğinden şahsiyeti ve hayatı hakkında bazı malûmat ita etmek lâzımdır. New York'un ileri gelen muhâmisinden ve muhalif Demokrat partisi rüesasından olup Hükûmeti daima izaç etmek isteyen ataklığıyla maruf bu adamın Ermeni teşkilâtı tarafından satın alınmış olduğu tahakkuk ediyor.

Kendisi harp esnasında Almanya'ya kinile Hükûmat-ı Müttehidede hissiyat-ı vatanperveraneyi bir hayli okşamış ve efkârı umumiye de bu suretle oldukça mühim bir mevki ihraz etmiştir.

Hakiki bir hezeyandan ibaret olan bu beyanat da delâlet ediyor ki mumaileyh memleketimiz ahvalinden tamamen bihaberdir. Harimi vicdanında bize karşı ne bir hissi muhabbet ne de bir husumet duymadığını âşinaları beyan ediyorlar. Tesadüfün karşımıza ârizî bir düşman olarak çıkardığı *bu şarlatanın aynı zamanda Anglo-Saxon ırkından olmakla İngilizlere fevkalâde mütemayil bulunduğu ve Almanya'da ifai memuriyet ettiği esnada Büyük Britanya Hükûmetinden nişanla taltif edildiği ve Hükûmeti müşarünileyha lehine memleketini harbe sevk etmek hususunda bir hayli hizmeti sebkylediği burada erbab-ı vukufun lisanındadır.* Amerika'da mütemekkin olup Protestanlar indinde Hristiyanlıkları dolayısıyla haiz-i itibar ve paraca nail-i mazhariyet olan bazı Ermenileri istihbarat-ı âciziye nazaran bize karşı İngilizlerin sevk ve himaye ettikleri ve anasır-ı mezkûrenin burada aleyhimizdeki tahrikâtında İngiliz propaganda bürosunca nakden dahi mazhar-ı muavenet oldukları nazarı itibara alırsa Gerard'ın ne gibi irtibat ve ihtilâtlar dolayısıyla bize musallat olduğu taayyün eder. Mumaileyhin tecavüzatı 5/2, 7/3, 11/4 numrolu ve 1, 3, 5 Kânunuevvel 1927 tarihli telgraflarla arz ve izah ve bu babtaki neşriyatı muhtevî gazete maktuaları leffen takdim kılındığı cihetle işbu rapora aynı mealde itnâb-ı kelâma lüzum görmüyorum. Ancak Hü-

kûmetin kendi aleyhine müteveccih bir muhalif oyunu gibi addedip hiçbir suretle doğrudan doğruya şayanı mukabele görmediği tecavüzat-ı mezkûreye karşı adeta bizimle teşrik-i menfaat mecburiyetinde kalarak taraftarı gazeteleri *Ermenistan diye bir Hükûmet mevcut olmadığını ve Hükûmat-ı Müttehidinin bu namda bir milleti himaye ve ihya etmek niyetinde bulunmadığını* izaha sevk etmesi bizi ne kadar hoşnud edecek mahiyette gayri muntazar bir cemile ise Ermenilere de başlıca medarı ümid ve teselliyetleri olan bir hulyayı tarumar eden son bir acı darbe mesabesinde bulunduğunu tekrar tezkâr eylemekten men-i nefis edemeyeceğim. Ânifûlbeyan ittihamat etrafında Hariciye Nezaretile vukubulan temaslarımızdan Nezaret-i müşarünileyha, matbuat burada tamamen serbest bulunmakla hiçbir murakabe icrası kabil olmadığını ve kendi taraflarından tecavüzat-ı maruzaya karşı bir tedbir ittihazı ise münakaşaya bahane arayan hasım tarafın ekmeğine yağ sürmek kabilinden olacağını muhik ve dürüst bir tarzda ifade eylemiştir. İzahat-ı mezkûre esnasında, bu defa Büyükelçiliğe hücum olunduğu gibi İstanbul'daki Amerika Sefareti için tahsisat talebi hengâmında da Mecliste Hükûmetin bir fırtınaya maruz kalacağı beyan ve bil-münasebe diğer ecnebi memleketlerin bu gibi şedid savletlere çok defa uğradıkları, nitekim geçen sene gazetelerde Fransa'ya reva görülmedik muamele-i tezyifkârane bırakılmadığı, bundan sarf-ı nazar Hariciye Nezaretinin hemen her vesile ile bir tûfan-ı hakaret altında kaldığı ve *meselâ Suriye'deki Fransız sui idaresine Amerika'nın lâkayd kaldığından dolayı Suriyeliler tarafından yağdırılan yüzlerce telgraflar görülse buna nasıl tahammül edildiğine hayret olunacağı* ilâve edilmiştir.

Samimi bir musahabe şeklinde cereyan eden bu mükâlemelerde Büyükelçiliğe terettüp eden hattı hareket tekerrürü muhtemel bulunan tecavüzata aldirmayıp *uzun müddet gaybubiyetimiz zarfında Amerika'da aleyhimizde iğfal edilen efkârı umumiyeyi suret-i daimede tenvir etmek, gazetelere bu sahada mebzulen malûmat vermek ve bütün heyet-i sefaretçe tezyid-i münasebata itina olunmak, bilhassa altı aydan beri Gazi Paşa Hazretleriyle memleketimiz lehine uyanmağa başlayıp müstaid-i inkişaf bir mahiyet alan alâkayı tezyid eylemek ve bu hususta şimdiye kadar bazı dostlarımız tarafından sebk eden himmeti badema bihakkın kendimize intikal ettirerek buna daha revnakdar bir şekil vermek olduğu dermeyer ve bu sahada elbette Hükûmetin müzaheretine nail olacağımız ihsas edilmiştir.*

Mehafil-i resmiye haricinde ise Sefareti ziyaret eden edene idi ki bu ziyaretlerin halâ ardı alınmamıştır. Zâirlerin bir kısmı mühimmi

bidayette gazeteciler oldu. Mumaileyhime memleketimiz hakkında malûmat vermekle iktifa edip Gerard'la münakaşayı celbedecek herhangi şekilde söz söylemekten tevakki ettim. Gayr-i kabil-i içtinab bu mülâkatları takiben gazeteler âcizleri ile heyet-i sefarete ait bendler ve resimlerle intişar etmeğe ve Vaşington'da bir iki günde herkes bizimle meşgul olmağa başladı. Neşriyat-ı vakiadan bazılarını bir fikir peydası zımnında bu rapor merbutatı arasında takdim ediyorum. Mütaleasından müsteban olacağı veçhile bu bendlerin birçoğu bitaraf ve bazıları da Gerard'a karşı muâhezecâr bir tarzda kaleme alınmıştır ki asıl Amerika efkârı umumiyesini bu tavrın gösterdiği temin olunmaktadır. Şu veya bu tarzda giyindiğim ve saire hakkında hurde ve hususi tafsilâtı havi ve adeta seri bir takım notlardan mürekkep bu maktualar Amerika matbuatının uslûbunu da irae eder. Aradan biraz zaman mürurundan sonra başlıca muarife peyda ettiğimiz gazete Hükûmet fırkasının mürevvici efkârı "Washington Post" oldu. Ceride-i mezburenin siyasetini idare eden ve burada iktidar ve istikamet-i tabiile maruf olan Mister "Benett" namındaki zat otele bir muhabir kadın göndererek bir mülâkat ifa ettirdikten sonra bilvasıta hakkımızda pek dostane hissiyat izhar ve bilcümle heyeti sefaretî yemeğe davet etmiştir. Amerikalı bir iki maruf muhabirin de hassaten davetli bulunduğu bu taam esnasında gerek Mister Benett gerek rüfekası Ermenilerle etrafındaki cühelânın iki kardeş Cumhuriyeti şimdiye kadar yekdiğerinin hareretle elini sıkılmaktan menettiklerini ve badema bunların tahrikât ve tezvîratına karşı cidal açarak Amerika efkârı umumiyesini taglit etmelerine müsaade etmeyeceklerini ve gazetelerinin Türk menafiini sıyanete daima amade olduğunu hakikî ve samimî bir muhaleset ile ifade eylediler. Bu babda 19/7 numrolu ve 9 Kânunuevvel 1927 tarihli tahriratla da arzı malûmat etmiştim. Mister Benett ondan sonra da Sefarete muhabir göndermekte bulunmuştur. Bu suretle memleketimiz ahvali içtimaiye, iktisadiye, siyasiye ve nisaiyesi hakkında aldurmakta olduğu malûmatı gerek gazetesine gerek alâkadar olduğu sair ceride ve mecmualarda neşrettirecektir.

Mister Benett'in etrafındaki gazetecilerden maada Sefarete aynı meslekte bir hayli başka kimseler de peyderpey müracaat ediyor. Bu mesele mühim ve suret-i mahsusada muhtacı ihtimam olduğu cihetle bu babda diğeri raporda ayrıca arz-ı malûmat edeceğim.

Matbuatla beraber bize alâka gösteren sair şahsiyetler mevcuttur ki bunların ekserisi memleketimizi vaktile ziyaret edip müsait intiba-

larla avdet eden zevattır. Birçokları nâfi'imize hizmet etmekte ve Sefareti Türkiyeye ait buradaki ahvalden suret-i müfidede haberdar etmektedirler. Bu meyanda Amiral Long ile Amiral Chester'den bir nebze bahsetmek müfid olur. Müşarileyhim tanıdıkları erkânı memleketi lehimize imaleye ve ayanda Muahedenin tasdikini teshile çalışıyorlar. Amiral Chester Hükûmete muhalif partiden olup hizbinde en mühim rolü ifa eden ve arkasından kırk elli Ayan azasını sürükleyecek kudrette olan bir zatın memleketimize karşı hayırhahlığını temine sarfı himmet etmekte olduğunu ve neticeyi bize bildireceğini mükerreren söyledi. Diğer taraftan bazı madamlar da Sefaretin erkân-ı memleket ve eshab-ı nüfuz ile münâsebatını temin hususunda hayli cehd eyliyorlar. İstitraten şu ciheti ilâve etmek lâzımdır ki bura hayatında hemen bütün zemini işgal eden bilhassa mesen kadınlardır. Kendileri ziyadesile haiz-i nüfuz ve tesirdirler. Bazıları bize karşı o kadar tehalük göstermektedirler ki kendilerinin bu tehalükünü Hükûmetçe teşvik veya tadvif edilmiş olduklarından başka bir manaya atfedemiyorum. Geçen sene Ankara'da, hayatımızda bir hayli görünmüş ve uzun boyuyla nazarı dikkati celbetmiş olan Miss Mc Lenan bu zümredendir. Mumaileyha hemen muvasalatımızı müteakip heyeti sefareti büyük bir çaya davet ve ondan sonra da bir iki defa iade-i ziyaret ettikten sonra âcizlerini memleketin başlıca âyan ve erkânile tanıştırmak üzere hanesinde dineler tertibine başlamıştır. Kezalik, vaktile Ankara'da Hükûmat-ı Müttelidenin mümessili iken bilâhara İran'a nakl-i memuriyet edip orada bir suret-i feciada katlolunan Mister Imbrie'nin zevcesi Mrs Imbrie bu tarzda bir vazife deruhte etmiş gibidir. Kendisi bir taraftan heyeti sefareti ve bilhassa müsteşar bey ve refikasını birçok cemiyatı hayriyeye ve maruf kadın simalarile temasa getiriyor, diğer taraftan bizi istitlaatle daima tenvir ediyor. Gerard Muahedenin ademi tastiki için bir takım teşebbüsatta bulunduğu sırada aleyhimize teşvik etmek istediği şahsiyetler meyanında feminizm rüesasından meşhur Mrs Pincha'ya mektupla müracaat etmiş ve mumaileyha, Mrs Imbrie'nin himmet ve tesiri ile mektubu yırtıp atmıştır. Mrs Imbrie'nin ifadatına nazaran Muahedenin tasdikinden Hükûmet ümitvar bulunduğu Şubat ayna doğru meseleyi Âyanda mevkii müzâkereye vazettirmesi pek muhtemeldir. Mamafih bu husus daha tahakkuk etmiş değildir.

İşte bu ve emsali himmetler sayesinde hasımlarımızın tahrikâtile Amerika'ya hini muvasatımızda başgösteren sakil bir cereyan kesbi

sükûnet etmiş ve hatta mâkûs bir şekil almak istidadını göstermiştir. Hattâ Almanya maslahatgüzarının istihbaratına nazaran Schmidt Reiscumhur intihab olunduğu takdirde Hariciye Nezaretine tayin ve intihabı emelini besleyen Gerard bize son hücumlarından sonra tahaddüs eden vaziyet neticesi olarak emel ve ümidine veda edecek kadar kötü bir mevkide kalmıştır. Şu kadar ki salifularz hasmane cereyan kuvvetli kökleri bulunmak itibarile kolay kolay kabili itfa değildir. El altından muttasıl tenmiye edilmek itibarile daima müstaid-i inşial ve düşmanlarımız her vakit müsterkib-i fırsattır. Şimdilik azçok bir buhranın önüne geçilebilmiştir. Yoksa vaziyet şayan-ı itinadır. Bahusus ki vesait-i hazıramızla şimdiye kadar yegâne yapabildiğimiz şey rehğüzarımıza çıkan müsait fırsatlara itina etmekten ibaret kalmıştır. Bunları bir taraftan hüsnü idare etmek diğer taraftan zati teşebbüsümüzle faaliyete geçip kendimize müsait canlı bir uzviyet vücade getirmek bir zaruret-i mübreme halini almıştır. Zaten havası zid ve heyecanlı cereyanlarla meşbu olan bu memlekette *Sefaretin bir köşeye çekilerek bir şahid sıfatile sadece hadisatı seyir ve takip etmesine imkân yoktur. Bu hattı hareketi biz ihtiyar etsek tavr ve meşreplerile Amerikalular buna imkân bırakmıyorlar. Meğer ki kendi kendine bize erişen bütün teşebbüsleri yüzüstüne bırakıp bomboş bir zemin üzerinde, hasım mehafilde bu defa huzurumuzla uyandırdığımız ve azçok mukabil cereyanlarla ığzâb ettiğimiz buğz ve adavetlerin ihtialine ve türlü türlü ihtilâslarla kesbi şiddet ve tevsî etmesine meydan verelim. İşi istemeyerek bu vadiye sevk etmek pek yazık olur. Bahusus maaşşükran fark ediyorum ki Amerika kitle-i azîmesinin bize münâferetten ziyade hüsnü temayülü vardır, zira istiklâl mücade-lâtından beri Devletimizin mesai ve icraatı buradaki vicdan-ı enâmda amik bir tesir bırakmıştır. Ancak sahibi selâhiyet ve bilhakkın alâ-kadar kimseler tarafından neşvünemasına himmet olunmadığı içindir ki tesir-i mezkûr nâim ve sâmit kalmıştır. Vaziyat-i maruzanın uzaktan bu satırlarla aksettirilebilecek resmi, belki silik bir manzaradan ibarettir. Ancak yukarıdan beri bast ettiğim müşahadat ve vekayi de azçok gösterir ki Sefarete terettüp eden vazife zemin ve zamanın müsaidatından bilistifade maniaları kırarak burada bir hava-i muhaleset uyandırmaktır. Bu gayeye vusul için memleketimiz heyeti sefaretçe kuvvetli bir tarzda temsil ve propaganda hususatına itina gibi lâzımgelen vesait-i fevkalâde ile Büyükelçiliğin teçhizi de himmet-i celilelerine mütevakıftır. İhtiyacat-ı mezbureyi ayrıca bir rapor ile telhis edeceğim.*

Amerika gibi servet ve azameti bütün cihanın metamah nazarı olan koca bir memleketin memleketimize teveccüh etmesindeki iktisadi fevaidi zikre bile hacet görmem. Bahusus ki bu sermaye siyasi gayelerden münezzehtir. Ancak sermaye-i mezkûrun bize inîtâfını temin edecek bura mehafil ve matbuatının ikinci bir istidadına dahi işaret etmek isterim ki o da vüs'at ve kudreti ile cihanın her köşesini tutmuş olan ve memleketimiz için hiçbir hayırlı rol oynamayan İngilizce neşriyatın bir kısm-ı mühimmine münhasıran karşı durabilmek ve şimdiye kadar bu sadaha vukubulan daima muzır tezahürata mukabil bir muvazene tesis etmek hususundaki kabiliyetidir. Amerika âlem ve matbuatına atılacak bir damlanın derhal koca bir denize inkılâb edeceği taraf-ı samilerinden dahi pek kolaylıkla tahmin olunabilir Efendim Hazretleri.

27 Kânunuevvel 1927

Vaşington Büyük Elçisi
(İmza) AHMET MUHTAR

D.B.A. - S. Amerika. K. 1

Not.: Raporun altına Dışişleri Bakanlığında "Başvekil Paşa Hazretlerine takdimi" diye not düşülmüştür. (B.N.Ş.)